

178 / 2
1990

ISSN 0132-5084



საქართველოს იურიისტთა კავშირი

სახელმწიფო და სამართალი

64
178 / 2

4.90

ნომერი ში ა:

საერთაშორისო პატი ეკონომიკური, სოციალური და
კულტურული უფლებების შესახებ



სამართლებრივი სახელმწიფო: ისტორია და თანამედროვეობა



ვალერი ზალიძე

CIVITAS AC IUS

სარედაქციო საბჭო:

ვახტანგ აბაშაძე, ლევან ალექსიძე, ანზორ ბაბიანი, ოთარ გონაძე,
შოთა გორგოძე, გივი ინჟიკერელი, აკაკი კარანაძე, ოთარ კაციტაძე,
თენგიზ ლილუაშვილი, ვალერი ლორია, დურმიშხან ლორია,
გიორგი ნადაჩიშვილი, ნოდარ ნებეჩიძე, ვახტანგ რაჭმაძე, ზურაბ რატიანი,
ზრიგოლ სომინიშვილი, გიორგი ტყეშელაძე, მინდია უგრეხელიძე,
აკოლონ ფალიაშვილი, იაკობ ფუტყარაძე, რევაზ ყიფიანი, თამაზ შავგულიძე,
ვიქტორ შარაშენიძე, ალექსანდრე შუშანაშვილი, რამზეს ჩალაუში,
ირაკლი ჩიქოვანი, სერგო ჯორჯენაძე.

მთავარი რედაქტორი
თევდორე ნინიაძე

სარედაქციო კოლეგია:

ანზი არსენაშვილი (მეცნიერ-რედაქტორი), ბელა ბერძენიშვილი (პახუხიშვილი
მდივანი), ოთარ გამყრელიძე, როლანდ გილიგაშვილი, ავთანდილ დემეტრაშვილი,
ვალერიან ედიშერაშვილი, მიხეილ კაკელია, გოია ლეკვიეშვილი,
ალექსი პაპუაშვილი, თეიმურაზ სიღამონიძე, ალექსანდრე ტალიაშვილი,
ჯონი ხატურანი, რუსუდან შველიძე, ჯონი ჯალალაღია.

სახელმწიფო და სამართალი

სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

გამოდის 1926 წლიდან

4

1990

აპრილი

საძიებელი

საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ	3
ვლადიმ ნერსესიანი — სამართლებრივი სახელმწიფო: ისტორია და თანამედროვეობა	14
თვალსაზრისი	
ვალერი ჭალიძე — სოციალისტური კონსტიტუციის შესახებ	31
ვალერი გრიგაშვილი — „მე ვშიშობ“ — ამბობს ყოფილი დისიდენტი ანუ „გალახურებული ქვაბი შეიძლება აფეთქდეს“.	51
სასამართლო პრაქტიკა	
ქეთინო ლუაშვილი — ბოროტი ხულიგნობის სწორი კვალიფიკაციისათვის	54
ინტერვიუ	61
წერილები რედაქციას	
კობა ხარაძე — ტოპონიმებსაც იურიდიული დაცვა სჭირდებათ!	64
მედია ჭაფოძე — მართლმსაჯულება მხოლოდ ქართულად	73
პერსონალიები	
გიორგი ტყეშელაძე — თინათინ წერეთელი	75
ხსოვნა	
კოკი ნარმანია — მადლიერების გრძნობით	79
მიხეილ კეკელია — დაუვიწყარი მასწავლებელი და მეგობარი	80

Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах	
Владик Нерсисянц — Правовое государство: история и современность	14
Точка зрения	
Валерин Чалидзе . — О социалистической конституции	31
Валерии Григалашвили — «Я опасаюсь» — говорит бывший дисидент или «перегретый котёл может взорваться»	51
Судебная практика	
Кетино Луашвили — К правильной квалификации злостного хулиганства	54
Интервью	61
Письма редакции	
Коба Харадзе — Топонимы тоже нуждаются в юридической защите!	64
Медая Чаподзе — Правосудие только на грузинском	73
Персоналии	
Георгий Ткешелнадзе — Тинатин Церетели	75
Память	
Коки Нармания — С чувством признательности	79
Миханл Кекелия — Незабываемый педагог и друг	80



© „სახელმწიფო და სამართალი“, 1990 წ.

გადაეცა წარმოებას 14.03.90 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 12.04.90 წ.
 ფორმატი 70×108¹/₁₆. ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 5, პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 7,
 სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 6,5.

შეკვ. № 654

ტირაჟი 27.000

უე 04440

ი.
რ

საერთაშორისო პაქტი

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ

ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები, რომლებიც

ითვალისწინებენ, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებით გამოცხადებული პრინციპების შესაბამისად ადამიანთა ოჯახის ყველა წევრი-სათვის დამახასიათებელი ღირსების, მათი თანასწორობა და განუყოფელი უფლებების აღიარება არის თავისუფლების, სამართლიანობისა და საყოველთაო მშვიდობის საფუძველი,

აღიარებენ, რომ ეს უფლებები გამომდინარეობენ ადამიანისათვის დამახასიათებელი ღირსებიდან,

აღიარებენ, რომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის თანახმად, თავისუფალი, შიშისა და გაჭირვებისაგან თავისუფალი ადამიანის პიროვნების იდეალის განხორციელება შეიძლება მხოლოდ მაშინ, თუ შეიქმნა ისეთი პირობები, როცა თითოეული შეძლებს ისარგებლოს თავისი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებით, ისევე როგორც თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური უფლებებით,

ითვალისწინებენ, რომ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებით სახელმწიფოები ვალდებული არიან წახალისონ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა საყოველთაო პატივისცემა და დაცვა,

ითვალისწინებენ, რომ თითოეული ცალკეული ადამიანი, აქვს რა ვალდებულებანი სხვა ადამიანებისა და იმ კოლექტივის მიმართ, რომელსაც ეკუთვნის, უნდა იღვწოდეს ამ პაქტით აღიარებული უფლებათა წახალისებისა და დაცვისათვის,

შეთანხმდნენ შემდეგი მუხლების გამო:

ნაწილი I

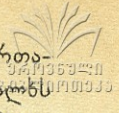
მუხლი 1

1. ყველა ხალხს აქვს თვითგამორკვევის უფლება. ამ უფლების ძალით ისინი თავისუფლად აწესებენ თავიანთ პოლიტიკურ სტატუსს და თავისუფლად უზრუნველყოფენ თავიანთ ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას.

2. ყველა ხალხს თავისი მიზნების მისაღწევად შეუძლია თავისუფლად მოიხმაროს თავისი ბუნებრივი სიმდიდრეები და რესურსები ისე, რომ ზიანი

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. სახ. რესპუბ.
პაქტის ტექსტი

58551



არ მიაყენოს ურთიერთსარგებლიანობის პრინციპებზე დაფუძნებული საერთაშორისო სამართლიდან გამომდინარე რაიმე ვალდებულებას. არც ერთ ხალხს არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება წაერთვას საარსებო სახსრები, რომლებიც მას ეკუთვნის.

3. ამ პაქტის მონაწილე ყველა სახელმწიფო, მათ შორის ის სახელმწიფოები, რომლებსაც ეკისრებათ პასუხისმგებლობა არათვითმმართველი და სამეურნეო ტერიტორიების მართვისათვის, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების შესაბამისად ხელს უნდა უწყობდნენ თვითგამორკვევის უფლების განხორციელებას და პატივს სცემდნენ ამ უფლებას.

ნაწილი II

მუხლი 2

1. ამ პაქტის მონაწილე თითოეული სახელმწიფო კისრულობს ვალდებულებას ინდივიდუალური წესით და საერთაშორისო დახმარებისა და თანამშრომლობის, კერძოდ ეკონომიკურ და ტექნიკურ დარგებში საერთაშორისო დახმარებისა და თანამშრომლობის წესით, არსებული რესურსების მაქსიმალურ ფარგლებში მიიღოს ზომები, რათა თანდათან უზრუნველყოს ამ პაქტით აღიარებული უფლებების სრული განხორციელება ყველა მართებული საშუალებით, მათ შორის, კერძოდ, საკანონმდებლო ღონისძიებათა მიღებით.

2. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას, უზრუნველყონ, რომ ამ პაქტით გამოცხადებული უფლებები განხორციელდება რაიმე დისკრიმინაციის გარეშე, როგორცაა დისკრიმინაცია რასის, კანის ფერის, სქესის, ენის, რელიგიის, პოლიტიკური თუ სხვა მრწამსის, ეროვნული თუ სოციალური წარმოშობის, ქონებრივი მდგომარეობის, დაბადებისა თუ სხვა გარემოების გამო.

3. განვითარებად ქვეყნებს შეუძლიათ ადამიანის უფლებებისა და თავიანთი სახალხო მეურნეობის სათანადოდ გათვალისწინებით განსაზღვრონ თუ რამდენად უზრუნველყოფენ ამ პაქტით აღიარებულ უფლებებს იმ პირობების, რომლებიც მათი მოქალაქენი არ არიან.

მუხლი 3

ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას უზრუნველყონ მამაკაცებისა და ქალების თანასწორი უფლება ისარგებლონ ამ პაქტით გათვალისწინებული ყველა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებით.

მუხლი 4

ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ იმ უფლებათა გამოყენების მხრივ, რომლებსაც ესა თუ ის სახელმწიფო უზრუნველყოფს ამ პაქტის შესაბამისად, ამ სახელმწიფოს შეუძლია შემოიღოს ამ უფლებათა მხოლოდ ისეთი შეზღუდვები, რომლებსაც განსაზღვრავს კანონი, და მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს შეეთავსება აღნიშნულ უფლებათა ბუნებას, და მხოლოდ იმ მიზნით, რომ ხელი შეუწყოს საერთო კეთილდღეობას დემოკრატიულ საზოგადოებაში.



1. ამ პაქტში არ შეიძლება არაფრის განმარტება ისე, თითქოს ნიშნავდეს რომ რომელიმე სახელმწიფოს, რომელიმე ჯგუფს ან რომელიმე პირს ჰქონდეს უფლება ეწეოდეს რაიმე საქმიანობას ან სჩადიოდეს რაიმე მოქმედებას, რომელთა მიზანია ამ პაქტით აღიარებული რომელიმე უფლებისა თუ ვალდებულების მოსპობა ან მათი შეზღუდვა უფრო მეტად, ვიდრე ეს პაქტი ითვალისწინებს.

2. ადამიანის რაიმე ძირითადი უფლებები, რომლებიც აღიარებულია ან კანონის, კონვენციების, წესებისა თუ ზნე-ჩვეულებების ძალით არსებობს რომელიმე ქვეყანაში, არ შეიძლება შეიზღუდოს ან დაკნინდეს იმ საბაბით, რომ ამ პაქტში ასეთი უფლებები აღიარებული არ არის ან აღიარებულია ნაკლები მოცულობით.

ნაწილი III

მუხლი 6

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ შრომის უფლებას, რომელიც შეიცავს თითოეული ადამიანის უფლებას საარსებო სახსრები მოიპოვოს საკუთარი შრომით, რომელსაც თავისუფლად აირჩევს ან თავისუფლად დათანხმდება და განახორციელებენ სათანადო ღონისძიებებს ამ უფლების უზრუნველყოფისათვის.

2. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოთა ღონისძიებანი ამ უფლების სრული განხორციელების მიზნით, შეიცავენ პროფესიულ-ტექნიკური სწავლებისა და მომზადების პროგრამებს, განუზრელი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული განვითარებისა და ისეთ პირობებში სრული საწარმოო დასაქმების გზებსა და მეთოდებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ადამიანის ძირითად პოლიტიკურ და ეკონომიკურ თავისუფლებებს.

მუხლი 7

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეულის უფლებას ჰქონდეს შრომის სამართლიანი და ხელშემწყობი პირობები, მათ შორის, კერძოდ:

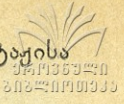
a) ანაზღაურება, რომელიც ყველა მშრომელისათვის როგორც მინიმუმს უზრუნველყოფს:

i) სამართლიან ხელფასს და თანაბარ ანაზღაურებას ტოლფასოვანი შრომისათვის რაიმე განსხვავების გარეშე, ამასთან კერძოდ, ქალებისათვის გარანტირებული უნდა იყოს შრომის ისეთი პირობები, რომლებიც მამაკაცთა შრომის პირობებზე უარესი არ იქნება, და თანაბარი ანაზღაურება თანაბარი შრომისათვის;

ii) მათი და მათი ოჯახების დამაკმაყოფილებელი არსებობა ამ პაქტის დებულებათა შესაბამისად;

b) უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის მოთხოვნების შესაბამისი შრომის პირობები;

c) ყველასათვის ერთნაირი შესაძლებლობა სამუშაოზე დაწინაურდეს შე-



საბამის უფრო მაღალ საფეხურზე მხოლოდ და მხოლოდ შრომითი სტაჟისა და კვალიფიკაციის საფუძველზე;

d) დასვენება, თავისუფალი დრო და სამუშაო დროის გონივრული შეზღუდვა და პერიოდული ანაზღაურებული შვებულება, ისევე როგორც ანაზღაურება უქმე დღეებისათვის.

მუხლი 8

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას უზრუნველყონ:

a) თითოეული ადამიანის უფლება თავისი ეკონომიკური და სოციალური ინტერესების განხორციელებისა და დაცვისათვის შექმნას პროფესიული კავშირები და შევიდეს ასეთ კავშირებში თავისი არჩევანით და ერთადერთი პირობით, რომ შეასრულებს შესაბამისი ორგანიზაციის წევრს. აღნიშნული უფლების გამოყენება არ ექვემდებარება არავითარ შეზღუდვებს იმ შეზღუდვების გარდა, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და დემოკრატიულ საზოგადოებაში საჭიროა სახელმწიფო უშიშროებისა თუ საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებისათვის ან სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად;

b) პროფესიული კავშირების უფლება შექმნან ეროვნული ფედერაციები ან კონფედერაციები და ამ უკანასკნელთა უფლება შექმნან საერთაშორისო პროფესიული ორგანიზაციები ან შეუერთდნენ მათ;

c) პროფესიული კავშირების უფლება იმუშაონ შეუფერხებლად რაიმე შეზღუდვების გარეშე იმ შეზღუდვების გარდა, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონით და საჭიროა დემოკრატიულ საზოგადოებაში სახელმწიფო უშიშროებისა თუ საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებისათვის ან სხვათა უფლებებისა და თავისუფლების დასაცავად;

d) გაფიცვების უფლება იმ პირობით, რომ ეს უფლება ხორციელდებოდეს თითოეული ქვეყნის კანონების შესაბამისად.

2. ეს მუხლი არ ეწინააღმდეგება იმას, რომ კანონიერი შეზღუდვები შემოიღონ ამ უფლებების გამოყენებაზე იმ პირთა მიერ, რომლებიც შედიან სახელმწიფოთა შეიარაღებული ძალების, პოლიციისა თუ ადმინისტრაციის შემადგენლობაში.

3. ამ მუხლში არაფერი არ აძლევს უფლებას იმ სახელმწიფოებს, რომლებიც მონაწილეობენ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის 1948 წლის კონვენციაში ასოციაციათა თავისუფლებისა და ორგანიზაციის უფლების დაცვის შესახებ, მიიღონ საკანონმდებლო აქტები აღნიშნული კონვენციით გათვალისწინებული გარანტიების საზიანოდ ან გამოიყენონ კანონი ისე, რომ ზიანი მიაყენონ ამ გარანტიებს.

მუხლი 9

ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის უფლებას სოციალურ უზრუნველყოფაზე, სოციალური დაზღვევის ჩათვლით.

ამ პაქტში მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ:

1. ოჯახს, რომელიც საზოგადოების ბუნებრივი და ძირითადი უჯრედი, უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობისდაგვარად ყველაზე ფართო დაცვა და დანმარება, განსაკუთრებით მისი შექმნის დროს და სანამ ეკისრება პასუხისმგებლობა და ზრუნვა ბავშვებისა და მათი აღზრდისათვის, ვიდრე ისინი დამოუკიდებელი გახდებოდნენ. ქორწინება უნდა ხდებოდეს მექორწინეთა თავისუფალი თანხმობით.

2. განსაკუთრებული დაცვა უნდა ჰქონდეთ დედებს მშობიარობამდე და მის შემდეგ გონივრული პერიოდის მანძილზე. ამ პერიოდის მანძილზე მომუშავე დედებს უნდა ეძლეოდეს ანაზღაურებული შვებულება ან შვებულება, რომლის დროს მისცემენ საკმარის დანმარებას სოციალური უზრუნველყოფის ხაზით.

3. დაცვისა და დანმარების განსაკუთრებული ღონისძიებანი უნდა ხორციელდებოდეს ყველა ბავშვისა და მოზარდის მიმართ ოჯახური წარმოშობის ნიშნისა თუ რაიმე სხვა ნიშნის მიხედვით რაიმე დისკრიმინაციის გარეშე. ბავშვები და მოზარდები დაცული უნდა იყვნენ ეკონომიკური და სოციალური ექსპლოატაციისაგან. მათი ზნეობისა და ჯანმრთელობისათვის მავნე ან სიცოცხლისათვის საშიშ ან სხვა იმ დარგში მათი შრომის გამოყენება, რომელსაც შეუძლია ავნოს მათ ნორმალურ განვითარებას, კანონით უნდა ისჯებოდეს. გარდა ამისა, სახელმწიფოებმა უნდა დააწესონ ასაკობრივი საზღვრები, რომელთა ქვემოთ ბავშვთა ფასიანი შრომის გამოყენება აკრძალულია და კანონით ისჯება.

მუხლი 11

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეულის უფლებას ჰქონდეს სათანადო კვება, ტანსაცმელი და ბინა, აგრეთვე უფლებას განუწყვეტლივ იუმჯობესებდეს ცხოვრების პირობებს. პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები, რომლებიც აღიარებენ, რომ ამ მხრივ დიდი მნიშვნელობა აქვს თავისუფალ თანხმობაზე დაფუძნებულ საერთაშორისო თანამშრომლობას, მიიღებენ სათანადო ზომებს ამ უფლების განხორციელების უზრუნველყოფისათვის.

2. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები, აღიარებენ რა თითოეული ადამიანის ძირითად უფლებას იყოს თავისუფალი შიმშილისაგან, ინდივიდუალურად და საერთაშორისო თანამშრომლობის წესით უნდა ახორციელებდნენ საჭირო ღონისძიებებს, მათ შორის ასრულებდნენ კონკრეტულ პროგრამებს, იმისათვის, რომ:

a) გააუმჯობესონ სურსათის წარმოების, შენახვისა და განაწილების მეთოდები ტექნიკური მეცნიერული ცოდნის ფართოდ გამოყენების, კვების პრინციპების შესახებ ცოდნის გავრცელებისა და აგრარული სისტემების ისეთი სრულყოფისა თუ რეფორმის გზით, რომ მიალწიონ ბუნებრივი რესურსების ყველაზე ეფექტიან ათვისებასა და გამოყენებას; და

b) უზრუნველყონ სურსათის მსოფლიო მარაგის სამართლიანი განაწილება როგორც სურსათის იმპორტიორი, ისე ექსპორტიორი ქვეყნების მოთხოვნილებათა შესაბამისად და პრობლემების გათვალისწინებით.

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის უფლებას ჰქონდეს ფიზიკური და ფსიქიკური ჯანმრთელობის უმაღლესი დონე.

2. ღონისძიებანი, რომლებიც ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა განახორციელონ ამ უფლების სრული გამოყენებისათვის, შეიცავენ ღონისძიებებს, რომლებიც საჭიროა:

a) მკვდრადშობადობისა და ბავშვთა სიკვდილიანობის შემცირებისა და ბავშვის ჯანსაღი განვითარების უზრუნველყოფისათვის;

b) გარემოს ჰიგიენისა და მრეწველობაში შრომის ჰიგიენის ყველა ასპექტის გაუმჯობესებისათვის;

c) ეპიდემიური, ენდემიური, პროფესიული და სხვა დაავადებების თავიდან აცილებისა და მათს წინააღმდეგ ბრძოლისათვის;

d) ისეთი პირობების შექმნისათვის, რომლებიც ყველასათვის უზრუნველყოფენ სამედიცინო დახმარებასა და სამედიცინო მოვლას ავადმყოფობის შემთხვევაში.

მუხლი 13

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის განათლების უფლებას. ისინი თანახმა არიან, რომ განათლება მიზნად უნდა ისახავდეს ადამიანის პიროვნებისა და მისი ღირსების შეგნების სრულ განვითარებას და უნდა განამტკიცებდეს ადამიანის უფლებისა და ძირითადი თავისუფლებების პატივისცემას. შემდეგ ისინი თანახმა არიან, რომ განათლებამ ყველას უნდა მისცეს შესაძლებლობა იყოს თავისუფალი საზოგადოების მონაწილე, ხელს უწყობდეს ყველა ერისა და ყველა რასობრივი, ეთნიკური და რელიგიური ჯგუფების ურთიერთგაგებას, შემწყყნარებლობასა და მეგობრობას და ეხმარებოდეს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მუშაობას მშვიდობის შენარჩუნებისათვის.

2. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ ამ უფლების სრულად განხორციელებისათვის:

a) დაწყებითი განათლება უნდა იყოს ყველასათვის სავალდებულო და უფასო;

b) საშუალო განათლება და მისი სხვადასხვა ფორმა, მათ შორის პროფესიულ-ტექნიკური საშუალო განათლება, უნდა იყოს ღია და ყველასათვის მისაწვდომი ყველა საჭირო ღონისძიებათა განხორციელების და, კერძოდ, უფასო განათლების თანდათან შემოღების გზით;

c) უმაღლესი განათლება უნდა გახდეს ერთნაირად მისაწვდომი ყველასათვის თითოეულის ნიჭის საფუძველზე, ყველა საჭირო ღონისძიების განხორციელების, და, კერძოდ, უფასო განათლების თანდათან შემოღების გზით;

d) შესაძლებლობისდაგვარად უნდა ხდებოდეს ელემენტარული განათლების წახალისება ან ინტენსიფიკაცია იმათთვის ვისაც არ გაუვლია ან არ დაუმთავრებია თავისი დაწყებითი განათლების სრული კურსი;

e) აქტიურად უნდა ხორციელდებოდეს ყველა საფეხურის სკოლების ქსელის განვითარება, უნდა დაწესდეს სტიპენდიების დამაკმაყოფილებელი სის-

ტემა და განუწყვეტლივ უმჯობესდებოდეს მასწავლებელთა პერსონალის მატერიალური პირობები.

3. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას პატივი სცენ მშობლებისა და, შესაბამის შემთხვევებში, კანონიერი მეურვეების თავისუფლებას თავიანთი ბავშვებისათვის აირჩიონ არა მარტო სახელმწიფო ხელისუფალთა მიერ გახსნილი სკოლები, არამედ აგრეთვე სხვა სკოლები, რომლებიც შეესაბამებიან განათლების მოთხოვნების იმ მინიმუმს, რომელიც შეიძლება დაადგინოს ან დაამტკიცოს სახელმწიფომ, და უზრუნველყონ თავიანთი ბავშვების რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა თავიანთი საკუთარი რწმენის შესაბამისად.

4. ამ მუხლის არც ერთი ნაწილი არ შეიძლება განმარტებული იყოს ისე, რომ დაკნინდეს ცალკეულ პირთა და დაწესებულებათა თავისუფლება შექმნან სასწავლებლები და უხელმძღვანელონ მათ იმ უცვლელი პირობით, რომ დაიცავენ ამ მუხლის I პუნქტში ჩამოყალიბებულ პრინციპებს და მოთხოვნას, რომ ასეთ სასწავლებლებში მიღებული განათლება შეესაბამებოდეს მოთხოვნების იმ მინიმუმს, რომელიც შეიძლება დააწესოს სახელმწიფომ.

მუხლი 14

ამ პაქტის მონაწილე თითოეული სახელმწიფო, რომელმაც პაქტის მონაწილედ შესვლის დროისათვის თავისი მეტროპოლიის ტერიტორიასა თუ მის იურისდიქციაში მყოფ სხვა ტერიტორიებზე ვერ დააწესა სავალდებულო უფასო დაწყებითი განათლება, კისრულობს ვალდებულებას ორი წლის მანძილზე შეიმუშაოს და მიიღოს ღონისძიებათა ვრცელი გეგმა, რათა თანდათან — წლების გონივრული რაოდენობის მანძილზე, რაც აღნიშნული უნდა იყოს ამ გეგმაში, — თანდათან განახორციელოს სავალდებულო უფასო საყოველთაო განათლების პრინციპი.

მუხლი 15

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის უფლებას:

- a) მონაწილეობდეს კულტურულ ცხოვრებაში;
- b) სარგებლობდეს მეცნიერული პროგრესის შედეგებით და პრაქტიკულად იყენებდეს მათ;
- c) სარგებლობდეს იმ მორალური და მატერიალური ინტერესების დაცვით, რომლებიც ჩნდება ყველა იმ მეცნიერული, ლიტერატურულ თუ მხატვრულ ნაშრომთან დაკავშირებით, რომელთა ავტორია.

2. ღონისძიებანი, რომლებიც უნდა მიიღონ ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოებმა ამ უფლების სრული განხორციელებისათვის, შეიცავენ იმ ღონისძიებებს, რომლებიც საჭიროა მეცნიერებისა და კულტურის მიღწევათა დაცვის, განვითარებისა და გავრცელებისათვის.

3. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას პატივი სცენ თავისუფლებას, რომელიც უთუოდ აუცილებელია მეცნიერული კვლევისა და შემოქმედებითი მოღვაწეობისათვის.

4. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ დიდად სასარ-

გებლოა მეცნიერებისა და კულტურის დარგებში საერთაშორისო კონტაქტებისა და თანამშრომლობის წახალისება და განვითარება.

ნაწილი IV

მუხლი 16

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ ვალდებულებას პაქტის ამ ნაწილის შესაბამისად წარადგინონ მოხსენებანი თუ რა ღონისძიებებს ახორციელებენ და რა პროგრესს მიაღწიეს ამ პაქტით აღიარებული უფლებების დაცვის გზაზე.

2. ა) ყველა მოხსენებას წარუდგენენ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანს, რომელიც მათს ეგზემპლარებს განსახილველად უგზავნის ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს ამ პაქტის დებულებათა შესაბამისად.

ბ) გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივანი სპეციალიზებულ დაწესებულებებს უგზავნის აგრეთვე ამ პაქტის მონაწილე იმ სახელმწიფოთა მოხსენებებს ან მოხსენებათა რომელიმე შესაბამის ნაწილს, რომლებიც ამ სპეციალიზებულ დაწესებულებათა წევრებიც არიან, რამდენადაც ასეთი მოხსენებები ან მოხსენებათა ნაწილები მათი კონსტიტუციური აქტების შესაბამისად, ეხება ზემოაღნიშნულ დაწესებულებათა მოვალეობების ფარგლებში შემავალ რომელიმე საკითხს.

მუხლი 17

1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები თავიანთ მოხსენებებს წარადგენენ ეტაპობრივად იმ პროგრამის შესაბამისად, რომელიც ეკონომიკურმა და სოციალურმა საბჭომ ერთი წლის მანძილზე ამ პაქტის ძალაში შესვლის შემდეგ უნდა დაადგინოს მონაწილე სახელმწიფოებთან და დაინტერესებულ სპეციალიზებულ დაწესებულებებთან კონსულტაციით.

2. მოხსენებებში შეიძლება აღინიშნოს ფაქტორები და სიძნელეები, რომლებიც გავლენას ახდენენ ამ პაქტით დაკისრებულ მოვალეობათა შესრულების დონეზე.

3. თუ შესაბამისი ცნობები გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ან რომელიმე სპეციალიზებულ დაწესებულებას ადრე შეატყობინა ამ პაქტის მონაწილე რომელიმე სახელმწიფომ, საჭირო აღარ არის ამ ცნობების განმეორება და საკმარისი იქნება ასეთნაირად შეტყობინებული ცნობების ზუსტი დამოწმება.

მუხლი 18

ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დარგში გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებით დაკისრებულ მოვალეობათა შესასრულებლად ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს შეუძლია შეუთანხმდეს სპეციალიზებულ დაწესებულებებს იმის თაობაზე, რომ წარუდგინონ მოხსენებანი ამ პაქტის იმ დებულებათა შესრულების გზაზე მიღწეული პროგრესის შესახებ, რომლებიც განეკუთვნება მათი საქმიანობის სფეროს. ეს მოხსენებები



შეიძლება შეიცავდნენ ასეთი განხორციელების შესახებ მათი კომპეტენტური ორგანოების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა და რეკომენდაციათა დაწვრილებით ცნობებს.

მუხლი 19

ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს შეუძლია ადამიანის უფლებათა კომისიას განსახილველად და ზოგადი რეკომენდაციების მისაცემად ან, შესაბამის შემთხვევებში, ცნობად გადასცეს მოხსენებები, რომლებიც ეხება ადამიანის უფლებებს, და რომლებსაც სახელმწიფოები წარადგენენ მე-16 და მე-17 მუხლების შესაბამისად, აგრეთვე მოხსენებები, რომლებიც ეხება ადამიანის უფლებებს და მათ სპეციალიზებული დაწესებულებანი წარადგენენ მე-18 მუხლის შესაბამისად.

მუხლი 20

ამ პაქტის მონაწილე დაინტერესებულ სახელმწიფოებსა და სპეციალიზებულ დაწესებულებებს მე-19 მუხლის თანახმად შეუძლიათ ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს წარუდგინონ შენიშვნები ყველა ზოგადი რეკომენდაციის გამო ან ადამიანის უფლებათა კომისიის რომელიმე მოხსენებასა თუ რომელიმე სხვა დოკუმენტში მითითებული ასეთი ზოგადი რეკომენდაციის გამო .

მუხლი 21

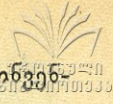
ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს შეუძლია დრო და დრო წარუდგინოს გენერალურ ასამბლეას მოხსენებები, რომლებშიც იქნება ზოგადი ხასიათის რეკომენდაციები და ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოებისა და სპეციალიზებული დაწესებულებებისაგან მიღებული იმ ცნობების მოკლე შინაარსი, რომლებიც ეხება ამ პაქტით აღიარებული უფლებების საყოველთაო დაცვის უზრუნველყოფისათვის განხორციელებულ ღონისძიებებსა და მიღწეულ შედეგებს.

მუხლი 22

ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს შეუძლია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის სხვა ორგანოების, მათი დამხმარე ორგანოებისა და ტექნიკური დახმარების სპეციალიზებულ დაწესებულებათა ყურადღება მიაქციოს პაქტის ამ ნაწილში აღნიშნულ მოხსენებებთან დაკავშირებით წამოჭრილ ყველა საკითხს, რომლებიც შესაძლოა სასარგებლო იყოს ამ ორგანოებისათვის, როცა თითოეულ მათგანს თავისი კომპეტენციის ფარგლებში გამოაქვს გადაწყვეტილებანი, თუ რამდენად მიზანშეწონილია საერთაშორისო ღონისძიებანი, რომლებსაც შეუძლიათ ხელი შეუწყონ ამ პაქტის თანდათან და ეფექტიან ზორცშესხმას.

მუხლი 23

ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები შეთანხმდნენ, რომ ამ პაქტით აღიარებული უფლებების განხორციელების ხელშეწყობ საერთაშორისო ღონის-



ძიებებს განეკუთვნება ისეთი საშუალებების გამოყენება, როგორცაა კონვენციათა დადება, რეკომენდაციათა მიღება, ტექნიკური დახმარების გაწევა და კონსულტაციების მიზნით რეგიონალური თათბირებისა და ტექნიკური თათბირების მოწვევა, აგრეთვე დაინტერესებულ მთავრობებთან ერთად ორგანიზებული გამოკვლევები.

მუხლი 24

ამ პაქტში არაფერი არ უნდა იყოს განმარტებული როგორც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდებისა და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციისა და სპეციალიზებული დაწესებულებების სხვადასხვა ორგანოს შესაბამის მოვალეობათა განმსაზღვრელ სპეციალიზებულ დაწესებულებათა წესდებების დებულებათა მნიშვნელობის დაკნინება იმ საკითხებში, რომლებსაც ეხება ეს პაქტი.

მუხლი 25

ამ პაქტში არაფერი არ უნდა იყოს განმარტებული როგორც დაკნინება ყველა ხალხის განუყოფელი უფლებისა მთლიანად და თავისუფლად ფლობდნენ და სარგებლობდნენ თავიანთი ბუნებრივი სიმდიდრეებითა და რესურსებით.

ნაწილი V

მუხლი 26

1. ამ პაქტს შეუძლია ხელი მოაწეროს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრმა ყველა სახელმწიფომ ან ყველა მისი სპეციალიზებული დაწესებულების წევრმა, საერთაშორისო სასამართლოს სტატუსის მონაწილე ყველა სახელმწიფომ და ყველა სხვა სახელმწიფომ, რომელსაც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეა შესთავაზებს ამ პაქტში მონაწილეობას.
2. ეს პაქტი რატიფიცირებული უნდა იყოს. სარატიფიკაციო სიგელები დეპონირებულია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანთან.
3. ამ პაქტს შეუძლია შეუერთდეს ამ მუხლის 1 პუნქტში აღნიშნული ყველა სახელმწიფო.
4. შეერთებისათვის საჭიროა შეერთების დოკუმენტის დეპონირება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანთან.
5. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივანი ატყობინებს ყველა სახელმწიფოს, რომლებმაც ხელი მოაწერეს ამ პაქტს ან შეუერთდნენ მას, თითოეულ სარატიფიკაციო სიგელისა თუ შეერთების დოკუმენტის დეპონირების შესახებ.

მუხლი 27

1. ეს პაქტი ძალაში შედის სამი თვის შემდეგ იმ დღიდან, როცა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანთან დეპონირებული იქ-

ნება ოცდამეტხუთმეტე სარატიფიკაციო სიგელი ან შეერთების დოკუმენტით.
 2. თითოეული სახელმწიფოსათვის, რომელიც ამ პაქტის რატიფიკაციას ახდენს ან უერთდება მას ოცდამეტხუთმეტე სარატიფიკაციო სიგელისა ან შეერთების დოკუმენტის დებონირების შემდეგ, ეს პაქტი ძალაში შედის სამი თვის შემდეგ იმ დღიდან, როცა დებონირებული იქნება მისი საკუთარი სარატიფიკაციო სიგელი თუ შეერთების დოკუმენტი.

მუხლი 28

ამ პაქტის დებულებანი ვრცელდება ფედერაციულ სახელმწიფოთა ყველა ნაწილზე რაიმე შეზღუდვისა თუ გამოკლების გარეშე.

მუხლი 29

1. ამ პაქტის მონაწილე ყველა სახელმწიფოს შეუძლია შესთავაზოს გასწორებანი და წარუდგინოს ისინი გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ მდივანს. გენერალური მდივანი შემდეგ შემოთავაზებულ გასწორებებს უგზავნის ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოებს და სთხოვს შეატყობინონ, მომხრე არიან თუ არა, რომ მოიწვიონ მონაწილე სახელმწიფოთა კონფერენცია ამ წინადადებათა განსახილველად და მათთვის კენჭის საყრელად. თუ მონაწილე სახელმწიფოთა სულ ცოტა მესამედი მხარს დაუჭერს ასეთ კონფერენციას, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივანი იწვევს ამ კონფერენციას გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ეგიდით. ყველა გასწორებას, რომელსაც მიიღებს ამ კონფერენციის დამსწრე და კენჭისყრაში მონაწილე სახელმწიფოთა უმრავლესობა, დასამტკიცებლად წარუდგენენ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურ ასამბლეას.

2. გასწორებანი ძალაში შედის მას შემდეგ, რაც მათ დასამტკიცებს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეა და თავიანთი კონსტიტუციური პროცედურების შესაბამისად მიიღებს ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოთა უმრავლესობა — ორი მესამედი.

3. მას შემდეგ, რაც გასწორებანი ძალაში შევა, ისინი სავალდებულო ხდება იმ მონაწილე სახელმწიფოებისათვის, რომლებმაც მიიღეს, ხოლო სხვა მონაწილე სახელმწიფოებისათვის სავალდებულო რჩება ამ პაქტის დებულებანი და მათ მიერ მიღებული ყველა წინა გასწორებანი.

მუხლი 30

26-ე მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად შეტყობინებისაგან დამოუკიდებლად გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივანი ატყობინებს იმავე მუხლის პირველ პუნქტში აღნიშნულ ყველა სახელმწიფოს შემდეგს:

- a) 26-ე მუხლის თანახმად ხელმოწერების, რატიფიკაციებისა და შეერთებების შესახებ;
- b) 27-ე მუხლის თანახმად ამ პაქტის ძალაში შესვლის თარიღს და 29-ე მუხლის თანახმად ყოველგვარი გასწორების ძალაში შესვლის თარიღს.



1. ეს პაქტი, რომლის ინგლისური, ესპანური, ჩინური, რუსული და ფრანგული ტექსტები ერთნაირად აუტენტურია, შესანახად უნდა გადაეცეს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის არქივს.

2. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივანი ამ პაქტის დამოწმებულ პირებს უგზავნის 26-ე მუხლში აღნიშნულ ყველა სახელმწიფოს.

რის დასადასტურებლად ქვემოთ ხელის მომწერებმა, რომლებსაც აქვთ შესაბამისი მთავრობების სათანადო რწმუნებანი, ხელი მოაწერეს ამ პაქტს, რომელიც ხელმოსაწერად გაიხსნა ნიუ-იორკში, ათას ცხრაას სამოცდა ექვსი წლის ცხრამეტ დეკემბერს.

„სააზოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის უზენაესი საბჭოს უწყებანი“, № 17 (1881) 1976 წლის 28 აპრილი.

— J. A.

ვლადიმ ნარსისიანი

სამართლებრივი სახელმწიფო: ისტორია და თანამედროვეობა

სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის კონცეფციის შემუშავებისა და პრაქტიკული რეალიზაციის აუცილებლობა ჩვენი თეორიისა და პრაქტიკის წინაშე მრავალ ახალ საკითხს აყენებს. ამ პრობლემატიკაში უკეთესი ორიენტაციისათვის საჭიროა გავერკვეთ სამართლებრივი სახელმწიფოს შესახებ მოძღვრებათა ისტორიაში. გავიაზროთ საჯარო პოლიტიკური ხელისუფლების მოწყობისა და ფუნქციონირების მოცემული ფორმისათვის დამახასიათებელი პრინციპები და სპეციფიური თავისებურებანი, გავისივრდებანოთ სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეისადმი ჩვენი მიმართება, მიზნები და პერსპექტივები.

სამართლებრივ სახელმწიფოს, როგორც განსაზღვრულ თეორიულ კონცეფციას და შესაბამის პრაქტიკას, ხანგრძლივი და ყურადსაღები ისტორია აქვს. თვით ტერმინმა „სამართლებრივი სახელმწიფო“ (Rechtstaat) მტკი-



ცელ მოიკიდა ფეხი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში (ფონ მოლის, ველკერის და სხვათა შრომებში), ხოლო შემდგომ ფართო გავრცელება პოვა რუსეთშიც, სადაც სამართლებრივი სახელმწიფოს თეორიის მომხრეთა შორის გამოირჩეოდნენ ჩიჩერინი, კისტიაკოვსკი, ნოვგოროდცევი და სხვები.

თუმცა სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეის, საზრისის, ცნების გამომხატველი სხვადასხვა თეორიული კონცეფციები გაცილებით ადრე ჩამოყალიბდა. ისინი იქმნებოდნენ ბურჟუაზიული პოლიტიკური და სამართლებრივი აზროვნების პროგრესული მიმართულებების წარმოშობის, ახალი (ანტიფეოდალური, საერო, ანტითეოლოგიური, ანტიკლერიკალური) იურიდიული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების და განვითარების, ფეოდალური განუკითხაობისა და უკანონობის, აბსოლუტისტური პოლიტიკური რეჟიმის კრიტიკის, ჰუმანიზმის იდეების, ადამიანთა თავისუფლების და თანასწორობის პრინციპების, ადამიანის განუყოფელი უფლებების განმტკიცების, საჯარო ხელისუფლების უზურპაციის, ინდივიდებისა და საზოგადოების წინაშე მისი უპასუხისმგებლობის წინააღმდეგ მიმართულ სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი საშუალებების, კონსტრუქციებისა და ფორმების ძიების საერთო ნაკადში.

გროციუსის, სპინოზას, ლოკის, მონტესკიეს, ჯეფერსონის და სხვათა მიერ შემუშავებული სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეები, თავიანთი სიახლის მიუხედავად, ემყარებოდნენ წარსულის გამოცდილებას, წინამორბედი სოციალური, პოლიტიკური და სამართლებრივი თეორიებისა და პრაქტიკის მიღწევებს, ისტორიულად ჩამოყალიბებულ და აპრობირებულ ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებს და ჰუმანიტურ ტრადიციებს. სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის თეორიის, ხოლო შემდგომ პრაქტიკის ფორმირებაზე საგულისხმო გავლენა იქონიეს ძველი საბერძნეთის და რომის პოლიტიკურ-სამართლებრივმა იდეებმა და ინსტიტუტებმა, დემოკრატიის, რესპუბლიკანიზმისა და მართლწესრიგის ანტიკურმა გამოცდილებამ. სამართლისა და ხელისუფლების სათანადო ურთიერთდამოკიდებულების და შეთანხმებული ურთიერთმოქმედების დამყარებისათვის უკვე შორეულ წარსულშივე იწყება პრინციპების, ფორმებისა და კონსტრუქციების ძიება. სამართალზე და სახელმწიფოზე წარმოდგენების გაღრმავების პროცესში საკმაოდ ადრინად ჩამოყალიბდა იდეა ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრების ისეთი პოლიტიკური ფორმის გონივრულობის და სამართლიანობისა, რომლის დროსაც სამართალი საჯარო ხელისუფლების აღიარებისა და მხარდაჭერის წყალობით, იქცევა ხელისუფლების ძალად (საყოველთაო სავალდებულო კანონად), ხოლო სამართლის ამღიარებელი იმავდროულად შეზღუდული და გამართლებული საჯარო — ხელისუფლებითი ძალა — სამართლიან (ე. ი. სამართლის შესაბამის) სახელმწიფო ხელისუფლებად. ამგვარი წარმოდგენების სიმბოლოდ იქცა მართლმსაჯულების ქალღმერთის ზატება (თვალეზახვეული, მახვილითა და სასწორით), რომელშიც გამოისახა ძალისა და სამართლის ერთობა — ქალღმერთისაგან დაცული მართლწესრიგი ერთნაირად სავალდებულოა ყველასათვის. ძველი წარმოდგენებით მართლმსაჯულების ეს სახე, რომელიც დღესაც რჩება სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის ყველაზე შესაფერის სიმბოლოდ, გამოხატავს არა მხოლოდ სამართლიანი სასამართლოს, როგორც სპეციალური ორგანოს აზრსა და იდეას, არამედ საზოგადოდ სა-

მართლიანი სახელმწიფოებრიობის იდეას (ხელისუფლების სამართლიან მოწყობას).

სამართლებრივი სახელმწიფოს ბევრი საგულისხმო დებულება ჯერ კიდევ ანტიკურმა ავტორებმა შეიმუშავეს, მათ შორის დებულებები კანონის, როგორც ძალისა და სამართლის შესაბამის უზენაესობის (სოლონი, არისტოტელე და სხვები), მმართველობის სწორი და უსწორო ფორმების განსხვავების, შერეული მმართველობის სახელმწიფოს ფორმების ტიპოლოგიაში სამართლის როლის (სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, ციცერონი); ბუნებითი და ნებელობითი სამართლის თანაფარდობის (დემოკრიტე, სოფისტები, არისტოტელე), ადამიანთა თანასწორობის შესახებ ბუნებითი სამართლის მიხედვით (ზოგიერთი სოფისტი, სტოიკოსები, რომაელი იურისტები), სამართლის როგორც სამართლიანობის საზომის და პოლიტიკური ურთიერთობის მომწესრიგებელი ნორმის შესახებ (არისტოტელე) სახელმწიფოს (რესპუბლიკის) როგორც „სახალხო საქმის“, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის და ზოგადი მართლწესრიგის (ციცერონი); კერძო და საჯარო სამართლის სფეროების, თავისუფალი ინდივიდის, როგორც იურიდიული პიროვნების, სამართლის სუბიექტის შესახებ (რომაელი იურისტები) და სხვა.

ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლის ეპოქაში გადაწყვეტ მნიშვნელობას იძენს პოლიტიკური ხელისუფლების და მისი, ფორმალურად ყველასათვის თანასწორი, სამართლებრივი ორგანიზაციის პრობლემები დანაწილებული სახელმწიფო ხელისუფლების მოწესრიგებული სისტემის სახით, რომელიც შეესაბამება სოციალურ-კლასობრივი და პოლიტიკური ძალების ახლებურ თანაფარდობას და იმავდროულად გამორიცხავს ხელისუფლების მონოპოლიზაციას ერთი პირის, ორგანოს ან კავშირის ხელში. ახალი აღმავალი კლასის იურიდიული მსოფლმხედველობა მოითხოვდა როგორც კერძო, ისე საჯარო-პოლიტიკურ ურთიერთობებში სამართლის ბატონობის რეჟიმის მემკვიდრეობით ადამიანის თავისუფლების შესახებ ახალი წარმოდგენების დამკვიდრებას.

ლოკის გაგებით, რომელიც კ. მარქსის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ფეოდალიზმის წინააღმდეგ ბურჟუაზიული საზოგადოების სამართლებრივი წარმოდგენების კლასიკური გამოხატველი“ იყო, სამართლის ბატონობის იდეა ხორციელდება სახელმწიფოში, სადაც უზენაესობს ბუნებითი სამართლის შესაბამისი და ინდივიდისაგან განუყოფელი ბუნებრივი უფლებებისა და თავისუფლებების ამლიარებელი კანონი და განხორციელებულია ხელისუფლების დანაწილება. ასეთ სახელმწიფოს, სამართლის ბატონობით, იგი უპირისპირებს დესპოტიზმს (მმართველობის ყველა დანარჩენ სახეებს).

ემყარება რა სახელმწიფოებრიობის სამართლებრივი საფუძვლის და წყაროს შემქმნელი სახალხო სუვერენიტეტისა და საზოგადოებრივი ხელშეკრულების იდეებს, ლოკი გამოდის ხელისუფლების ყოველგვარ უკანონო გამოვლინებებთან წინააღმდეგობის გაწევის კანონიერების დოქტრინის დასაბუთებით. ლოკიდან გამომდინარეობს აგრეთვე სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის პირობებში ინდივიდის უფლებებისა და თავისუფლებების კლასიკური ლიბერალური დოქტრინის მრავალი დებულება. „მთავრობის ძალაუფლების ქვეშ მყოფი ადამიანების თავისუფლება — აღნიშნავდა იგი — მდგომარეობს მასში, რომ ამ საზოგადოებაში ყველასათვის არსებობდეს საერთო და მასში შექმნილი საკანონმდებლო ხელისუფლებით დადგენილი

ცხოვრების მუდმივი წესი; ანუ თავისუფლება — იმოქმედო საკუთარი სურვილის მიხედვით ყოველთვის, როცა ამას კანონი არ კრძალავს და არ იყო დამოკიდებულნი სხვა ადამიანის მუდმივ განუსაზღვრელ უცნობ თვითმპყრობლურ ნებაზე¹. ლოკის მიერ აქ დასაბუთებული ინდივიდუალური თავისუფლების სამართლებრივი პრინციპი მხოლოდ სიტყვიერად თუ განსხვავდება შემდგომ, ჩვენთვისაც აქტუალური ფორმულისაგან „ნებადართულია ყველაფერი, რაც კანონით აკრძალული არ არის“.

ხელისუფლების დანაწილების შესახებ ახალმა წარმოდგენებმა სისტემატური დამუშავება პოვეს მონტესკიეს შემოქმედებაში. ანსხვავებს რა სახელმწიფო ხელისუფლების სამ სახეს — საკანონმდებლოს, აღმასრულებელსა და სასამართლოს, იგი აღნიშნავს, რომ ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების თავიდან ასაცილებლად საჭიროა ისეთი წესი, რომლის დროსაც სხვადასხვა სახის ხელისუფლება შეძლებს ერთმანეთის ურთიერთშეკავებას. ხელისუფლებათა დანაწილება და ურთიერთშეკავება, მონტესკიეს თანახმად, მთავარი პირობაა პოლიტიკური თავისუფლების უზრუნველსაყოფად. ამასთანავე იგი აღნიშნავს, რომ პოლიტიკური თავისუფლება მდგომარეობს არა მხოლოდ იმაში, რომ აკეთო რაც გსურს. „სახელმწიფოში, ე. ი. საზოგადოებაში, სადაც კანონები არსებობენ, თავისუფლება შეიძლება მდგომარეობდეს მხოლოდ იმაში, რომ იქონიო შესაძლებლობა აკეთო ის, რისი სურვილიც მართებულია და არ იყო იძულებული აკეთო ის, რისი გაკეთებაც არაა მართებული... თავისუფლება არის უფლება აკეთო ყველაფერი, რაც ნებადართულია კანონით. უკეთუ მოქალაქეს შეეძლება აკეთოს ის, რაც ამ კანონებით აკრძალულია, მაშინ მას არ ექნებოდა თავისუფლება, რადგანაც იგივეს გაკეთება შეეძლებოდათ სხვა მოქალაქეებსაც“².

ლოკისა და მონტესკიეს იდეებმა მნიშვნელოვანი ზემოქმედება მოახდინეს არა მარტო შემდგომ თეორიულ წარმოდგენებზე სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის შესახებ, არამედ აგრეთვე ადრებურყუაზიულ კონსტიტუციურ კანონმდებლობაზე და სახელმწიფო-სამართლებრივ პრაქტიკაზე. ეს ზემოქმედება თვალნათლივ გამოვლინდა, მაგალითად, 1787 წელს აშშ კონსტიტუციაში, 1789 წელს საფრანგეთში — ადამიანის და მოქალაქის უფლებების დეკლარაციაში, მთელ რიგ სხვა სამართლებრივ აქტებში. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებოა აღნიშნული დეკლარაციის მე-16 მუხლი, რომელიც გვაუწყებს, რომ „საზოგადოებას, რომელშიც არ არის უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა და არ განხორციელებულა ხელისუფლების დანაწილება, კონსტიტუცია არ გააჩნია“. ჩვენი თემისთვის დიდად საინტერესოა აგრეთვე ამ დეკლარაციის მე-5 მუხლი — „კანონს შეუძლია აკრძალოს მხოლოდ საზოგადოებისათვის მავნე ქმედობა. ყველაფერი რაც კანონით აკრძალული არაა, ნებადართულია და არ შეიძლება ვინმეს დაეძალოს კანონით გაუთვალისწინებელი მოქმედება“. ესაა მოცემული სამართლებრივი პრინციპის პირველი ოფიციალური განმტკიცება. სამართლებრივი სახელმწიფოს თეორიის ფილოსოფიური დასაბუთებით გამოვიდა ი. კანტი. „სახელმწიფო, — აღნიშნავდა იგი, — არის სამართლებრივი კანონებისადმი დაქვემდებარებული მრავალი ადამიანის გაერთიანება“³. სახელმწიფოს სიკე-

¹ Локк Дж. Избранные философские произведения. М., т. II, 1960, с. 116.

² Монтескье Ш. Л. Избранные произведения. М., 1955, с. 289.

³ Кант И. Соч., т. 4, ч. II, с. 233.

საქ. სსრ კ. მარქსის
სახ. სახ. რესპუბ.
გ. არაქიანი



თე. კანტის მიხედვით, მდგომარეობს სახელმწიფო წყობილების სამართლებრივ პრინციპებთან უმაღლეს შეთანხმებულობაში და ასეთი შეთანხმებულობისაქენ სწრაფვას გვავალებს გონება კატეგორიული იმპერატივის შემვეობით.

სხვადასხვაგვარი ხელისუფლებების დახასიათებისას კანტი აღნიშნავს, რომ მართლმსაჯულება უნდა ხორციელდებოდეს ხალხის მიერ არჩეულ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს მიერ. მის თეორიაში განმსაზღვრელი მნიშვნელობა ენიჭება საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების გამიჯვნას. „რესპუბლიკანიზმი, — წერდა იგი, — არის აღმასრულებელი ხელისუფლების (მთავრობის) საკანონმდებლობისაგან გამოყოფის სახელმწიფო პრინციპი; დესპოტიზმი — თვით მის მიერ მოცემული სახელმწიფო კანონების თვითნებური აღსრულების პრინციპი; მაშასადამე, საჯარო ხელისუფლება მმართველის კერძო ნების სახით გვევლინება“⁴. კანონმდებლთან მიმართებით კანტი აყალიბებს მისი საქმიანობის შემდეგი შეზღუდვის პრინციპს: ის, რაც ხალხს არ ძალუძს გადაწყვიტოს საკუთარი თავის მიმართ, მას ვერც კანონმდებელი გადაწყვეტს ხალხის მიმართ.

თუ კანტთან სამართლებრივი კანონები და სამართლებრივი სახელმწიფო ჯერარსია, ჰეგელთან ისინი სინამდვილეა, ე. ი. ადამიანთა არსებული ყოფის განსაზღვრულ ფორმებში გონის პრაქტიკული რეალიზება.

XX საუკუნეში ბევრი ლიბერალური ავტორი გამოვიდა სახელმწიფოს და სამართლის ჰეგელისეული ფილოსოფიის წინააღმდეგ, მას აძლევდნენ ფაშიზმის, ნაციონალ-სოციალიზმის და საერთოდ თანამედროვე დესპოტიზმის, ტოტალიტარიზმის იდეოლოგიისა და პრაქტიკის ერთ-ერთი თეორიული დასაბუთების კვალიფიკაციას. მაგრამ სამართლებრივი სახელმწიფოს ჰეგელისეული კონცეფციის ჰუმანიტარული შინაარსი მოწმობს ამგვარი ბრალდებების მცდარობას და უშედეგობას.

სახელმწიფო, ჰეგელის თანახმად, იგივე სამართალია, კერძოდ, კონკრეტული სამართალი, ე. ი. დიალექტიკური განმარტებით, ყველაზე მეტად განვითარებული და შინაარსობრივად მდიდარი სამართალი, სამართლის მთელი სისტემა, რომელიც შეიცავს ყველა დანარჩენი, შედარებით აბსტრაქტული უფლებების — პიროვნების, ოჯახის და საზოგადოების უფლებების აღიარებას. ამ გარემოებასთანაა დაკავშირებული ის, რომ უფლებების დიალექტიკურ იერარქიაში სახელმწიფო, როგორც ყველაზე უფრო კონკრეტული სამართალი სამართლებრივი პირამიდის მწვერვალზე დგას. ამასთანაა დაკავშირებული ინდივიდებსა და საზოგადოებაზე სახელმწიფოს ჰეგელისეული ამაღლება, მისი განდიდება და თითქმის გაღმერთებაც კი „სამყაროში ღმერთის მსგელლობის“⁵ სახით. ყოველივე ეს ადასტურებს, რომ ჰეგელი ეტატისტია, მაგრამ ჰეგელი სამართლებრივი ეტატისტია, იგი ასაბუთებს, განადიდებს და აღმერთებს მხოლოდ სამართლებრივ სახელმწიფოს, ინდივიდების და საზოგადოების უფლებებს იგი უმორჩილებს (მათ უარყოფის გარეშე!) სახელმწიფოს, არა როგორც ძალმომრეობის აპარატს, არამედ როგორც უფრო მაღალ სამართალს — სამართლის მთელ სისტემას, ხოლო „სამართლის სისტემა არის რეალიზებული თავისუფლების სამეფო“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ჰეგელი ფილოსოფიურად განადიდებს სახელ-

⁴ Там же, т. 6, с. 269.

⁵ Гегель. Философия права. М.-Л., 1934, с. 268.

მწიფოს, როგორც თავისუფლების ყველაზე უფრო განვითარებულ სინამდვილეს.

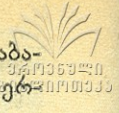
კონკრეტულ-ისტორიულ კრილში ჰეგელი, როგორც XIX ს. დასაწყისის მოაზროვნე, ვარაუდობდა, რომ თავისუფლების იდეამ თავის უდიდეს პრაქტიკულ განხორციელებას სწორედ კონსტიტუციურ მონარქიაში მიაღწია, რომელიც დაფუძნებულია ხელისუფლების, მთავრობის და საკანონმდებლო ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე. სახელმწიფოში ხელისუფლების სათანადო დანაწილება ჰეგელის მიხედვით, არის „საჯარო თავისუფლების გარანტია“. ამ პოზიციებიდან იგი მწვავედ აკრიტიკებდა დესპოტიზმს — უკანონობის მდგომარეობას, რომელშიც განსაკუთრებული ნება როგორც ასეთი, მონარქის იქნებოდა იგი თუ ხალხისა (ოქლოკრატია), იძენს კანონის ძალას ან უფრო სწორად, ცვლის კანონს.

მთლიანობაში სამართლებრივი სახელმწიფოს მთელი ჰეგელისეული კონსტრუქცია პირდაპირ და ერთმნიშვნელოვნადაა მიმართული თვითნებობის, უუფლებობის და საერთოდ, კერძო პირების, პოლიტიკური გაერთიანებების და სახელმწიფო ხელისუფლებების მხრიდან ძალის გამოყენების ყველა არასამართლებრივი ფორმის წინააღმდეგ. მართებული იქნება თუ კი ჰეგელისეულ ეტატიზმში ტოტალიტარიზმის არა იდეოლოგიურ მომზადებას, არამედ მისი საშიშროების ავტორიტეტულ ფილოსოფიურ გაფრთხილებას დავინახავთ.

აქედან, რა თქმა უნდა, სრულებითაც არ გამომდინარეობს იმ ნაკლებანებათა უარყოფა (სახელმწიფოს მეტისმეტი განდიდება ინდივიდებსა და საზოგადოებაზე), რომლებიც განპირობებულია ჰეგელის კრიტიკული დამოკიდებულებით სახალხო სუვერენიტეტის იდეისადმი, სამოქალაქო საზოგადოების, სახელმწიფოს ორგანიზაციისა და ფუნქციონის დემოკრატიული კონცეფციებისადმი, პიროვნების ავტონომიის ლიბერალური კონცეფციის ღირებულებებისადმი. მაგრამ სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის იდეების თვალსაზრისიდან მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ჰეგელისეული ეტატიზმის როგორც სამართლებრივი ბუნება, ასევე მის მიერ სახელმწიფოს სუვერენობისა და საჯარო პოლიტიკური ხელისუფლების გამოხატვის, ორგანიზაციისა და მოქმედების სახელმწიფო ფორმების პრინციპის აღიარება არსებითად წარმოადგენს სამართლებრივ მოთხოვნასაც; იმავდროულად, სამართლისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს ბატონობის კონცეფციის და პრაქტიკის აუცილებელ პირობას.

ზოგადად, სამართლებრივი სახელმწიფო შეიძლება განისაზღვროს როგორც სახელმწიფო, სადაც ბატონობს სამართალი. უფრო კონკრეტული განსაზღვრებით, სამართლებრივი სახელმწიფო არის საჯარო-პოლიტიკური ხელისუფლების ორგანიზაციისა და საქმიანობის და მისი ინდივიდებთან, როგორც სამართლის სუბიექტებთან, ურთიერთმიმართების სამართლებრივი ფორმა.

სამართლებრივი სახელმწიფოს დამახასიათებელ ნიშანთა რიცხვს, როგორც მინიმუმი, მიეკუთვნება: სამართლებრივი კანონის უზენაესობა, ინდივიდების უფლებებისა და თავისუფლებების რეალობა, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის საფუძველზე სახელმწიფო სუვერენიტეტის ორგანი-



ზაცია და ფუნქციობა, შინაარსობრივ კრილში მოცემულ ნიშნებს შეესაბამება სამი ურთიერთდაკავშირებული კომპონენტი, რომლებიც თავიანთ თიანობაში გამონატავენ სამართლებრივი სახელმწიფოს არსსა და სპეციფიკას. სამართლებრივი სახელმწიფოს ამ კომპონენტებს (თეორიის და პრაქტიკის ელემენტებს) პირობითად შეიძლება ეწოდოს საკუთრივ სამართლებრივი (ანუ იურიდიულ-ნორმატიული), ინდივიდუალურ-სამართლებრივი (ანუ ინდივიდების უფლებებისა და თავისუფლებების კომპონენტი) და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი (ანუ ინსტიტუციურ-სამართლებრივი). პირველი დასახელებული კომპონენტაგანი მდგომარეობს სამართალგაგების ისეთ სახეში, რომლის ფარგლებშიც მეტნაკლებად ტარდება სხვაობა სამართალსა და კანონს შორის, ამასთან სამართლის ქვეშ იგულისხმება განსაკუთრებული, კანონმდებლის ნებისაგან დამოუკიდებელი სოციალური ფენომენი თავისი ობიექტური ნიშან-თვისებებით და რეგულატორული პრინციპით, ხოლო კანონში კი ოფიციალურ-ხელისუფლებრივი დადგენილებების მთელი ერთობლიობა, იძულებითი (კანონიერი) ზემოქმედების მქონე საყოველთაო სავალდებულო აქტები და ნორმები. ასეთი სხვაობის დადგენა ხდებოდა და ხდება როგორც ბუნებით-სამართლებრივი, ასევე სხვა პოზიციებიდანაც. ამგვარი სხვაობის დასადგენად მთავარია სამართლის სპეციფიკის, მასში საკუთარი განსაკუთრებული პრინციპის არსებობის, სხვა (მორალური, რელიგიური, განსაკუთრებულ-მბრძანებლური, გამთანაბრებელი და ა. შ.) რეგულიატორებისაგან განსხვავების აღიარება.

სამართალი არის თავისუფლების საყოველთაო მასშტაბი და თანასწორი საზომი (ნორმა). რა თქმა უნდა, თანასწორობის ამ სამართლებრივი პრინციპის კონკრეტული შინაარსი და მოცულობა (სამართლის სუბიექტთა წრე, სამართლებრივი ურთიერთობების სფერო) ისტორიულად იცვლება (თავისუფლებად და მონებად დაყოფიდან საყოველთაო ფორმალურ თანასწორობამდე და თავისუფლებამდე), მაგრამ თვით ფორმალური თანასწორობის პრინციპის, როგორც ასეთის იმანენტურია. სამართლიანობის სამართლებრივი ხასიათის და არსის უარყოფას კი იქამდე მივყავართ, რომ სამართლიანობის პრინციპებზე აყალიბებენ არასამართლებრივ საწყისს — პრივილეგიების ან გათანაბრების მოთხოვნებს, ამა თუ იმ მორალურ, რელიგიურ, მსოფლმხედველობით, ესთეტიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ, ეროვნულ, ეკონომიკურ და სხვა წარმოდგენებს, ინტერესებს, მოთხოვნებს. ამით სამართლიანობის სამართლებრივი, ე. ი. საყოველთაო და თანასწორი მნიშვნელობა იცვლება რაღაც განსაკუთრებული და კერძო ინტერესით, თვითნებური შინაარსით, პარტიკულარული მოთხოვნებით. სამართლებრივი სახელმწიფოსათვის სამართალსა და კანონს შორის განსხვავების დადგენის მნიშვნელობა გამოიხატება ერთი მხრივ, იმ ობიექტური პირობების და საფუძვლების გამოვლენაში, რომლებიც აუცილებელია სამართლისა და თვითნებობის ურთიერთგასამიჯნავად და დასაპირისპირებლად და მეორე მხრივ, კანონის სამართლებრივობის, საჯარო ხელისუფლების ზოგადსავალდებულო აქტების, მთლიანად ნორმატიული საქმიანობის სამართლის მოთხოვნებთან შესაბამისობაში მოსაყვანად.

კანონის ნორმატიული დადგენილებისა და საჯარო ხელისუფლების მოქმედებათა მიმართ ამგვარი მოთხოვნების წაყენება, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია სამართალგაგების ისეთი ტიპის პოზიციებიდან, როგორიცაა ლეგალიზმი ან იურიდიული პოზიტივიზმი. ასეთი სამართალგაგების მომხრენი აიგი-



ვებენ სამართალს და კანონს და სამართალს წარმოაჩენენ როგორც ხელისუფლებრივ-იძულებითი ხასიათის ნორმატიული შემოქმედების შედეგს. ასეთი „სამართალი“ თავისი არსით, სავალდებულოა მხოლოდ ხელქვეითებისათვის, მაგრამ არა მისი შემქმნელი ხელისუფლებისათვის, რომელიც არსებითად თავისუფალია სამართლებრივი შეკავებისა და შეზღუდვისაგან. ხელისუფლებამ უკეთეს შემთხვევაში ამა თუ იმ პრაგმატული მოსაზრებით შეიძლება შეიკავოს თავი თავისივე აქტების დარღვევისაგან. არსებითად სწორედ ესაა კანონის ბატონობის, „კანონიერების სახელმწიფოს“ იურიდიულ-პოზიტიური იდეების არსი, რომლებსაც სწორედ რომ მთავარი აკლიათ თვით ამ „კანონების“ და „კანონიერების“ მართლზომიერებისა და სამართლიანობის ობიექტური კრიტერიუმი, ძალაუფლების თვითნებობის, ხელქვეითთა უუფლებობის და მორჩილების დეგალიზებული ფორმებისაგან მათი განსხვავების პრინციპი.

სამართლებრივი სახელმწიფოს თეორიის და პრაქტიკის მეორე კომპონენტი მდგომარეობს საჯარო ხელისუფლებასა და ხელქვეითებს, როგორც სამართლის სუბიექტებს შორის ურთიერთობის სამართლებრივი ფორმის და ხასიათის განმტკიცებაში, ყველა ინდივიდის ფორმალური თანასწორობის, თავისუფლების, ადამიანისა და მოქალაქის უფლებების და თავისუფლებების აღიარებასა და სათანადო გარანტირებაში. ამასთან იგულისხმება, რომ ეს გამომდინარეობს უკვე პირველი კომპონენტიდან, რომ ინდივიდთა სამართალსუბიექტობა. მათი უფლებები და თავისუფლებები, ხელისუფლებასთან მათი ურთიერთობების სამართლებრივი ხასიათი როდია საჯარო ხელისუფლების ნება-სურვილის შედეგი, როდია მისი „წყალობა“ ან დათმობა ადამიანებისათვის, არამედ მოცემულ საზოგადოებაში ობიექტურად ჩამოსაყალიბებელი სამართლის არსებითი შემადგენელი ნაწილია, რომლის დაცვა ყველასი და უპირველეს ყოვლისა, საჯარო ხელისუფლების, მისი წარმომადგენლების იურიდიული მოვალეობაა. ამაშია სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეებისთვის ტრადიციული — ინდივიდის თანდაყოლილი უფლებების, მათი ბუნების, ფეოდალურ წარმოდგენებთან დაპირისპირების არსი.

წინა ორი კომპონენტის რეალიზაცია შესაძლებელია მხოლოდ მესამე კომპონენტის არსებობისას ე. ი. მხოლოდ განსაზღვრულ ორგანიზაციულ-სამართლებრივ პირობებში, რომლებიც გამოირიცხავენ ხელისუფლების მონოპოლიზაციას ერთი პირის, ორგანოს ან სოციალური ფენის ხელში და უზრუნველყოფენ საჯარო ხელისუფლების მთელი სისტემის (მისი ინსტიტუციურ-ძალაუფლებრივი სტრუქტურების, ფუნქციებისა და უფლებამოსილების) შესაბამისობას სამართლის მოთხოვნებთან და მათ თანმიმდევრულ აღსრულებას. ამ პირობათაგან მთავარია საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის შესაბამისად სუვერენული სახელმწიფო ხელისუფლების კონსტიტუციურ-სამართლებრივი რეგლამენტაცია. არსებითი მნიშვნელობის მქონეა ამ დროს ყველა ხელისუფლების ნორმატიულ აქტებსა და მოქმედების მართლზომიერებაზე კონსტიტუციურ-სამართლებრივი კონტროლის ინსტიტუტი.

საბჭოთა საზოგადოების პოლიტიკური და ნორმატიული სისტემები იქმნებოდნენ რევოლუციის შემდგომდროინდელ რთულ და მძიმე პირობებში.

ძველი სახელმწიფოებრიობის მსხვერველსთან ერთად მიმდინარეობდა პროლეტარიატის დიქტატურის პოლიტიკურ-ნორმატიული სისტემის შექმნის პროცესი. ცნობილი მარქსისტული დებულებების თანახმად, თეორიაში და პრაქტიკაში, ბატონობდნენ (60-იანი წლების დასაწყისამდე, როცა ოფიციალურად გამოითქვა პროლეტარიატის დიქტატურიდან საერთო-სახალხო სახელმწიფოზე გადასვლის დებულება) წარმოდგენები, თითქოს სოციალისტური რევოლუციის შემდეგ ვიდრე სრულ კომუნიზმამდე (ე. ი. საერთოდ სახელმწიფოს კვდომამდე) არ შეიძლება იყოს სხვა სახელმწიფოებრიობა, გარდა პროლეტარიატის დიქტატურისა, პოლიტიკური ძალაუფლების განხორციელების მისთვის ჩვეული პრინციპებით, ინსტიტუტებით, ნორმებით, მეთოდებით და რეჟიმით. პირველი წლებიდანვე, საბჭოთა კანონმდებლობის ინტენსიური განვითარების მიუხედავად, მაინც არ არსებობდა მკაფიო და თანმიმდევრული წარმოდგენები სოციალიზმის დროს სამართლის ადგილის და როლის შესახებ. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში (30-იანი წლების შუა პერიოდამდე) ითვლებოდა (სოციალიზმის დროს „ბურჟუაზიული სამართლის“ არსებობის შესახებ „გოთას პროგრამის კრიტიკის“ დებულებების გათვალისწინებით). თითქოს, სოციალისტური სამართალი როგორც ასეთი (სამართლის განსაკუთრებული ისტორიული ტიპი) შეუძლებელია არსებობდეს. სამართალი, მისი მხოლოდ და მხოლოდ ფორმალური თანასწორობით და ფაქტური თანასწორობის უარყოფით, ძირითადად აღიქმებოდა როგორც თავისი არსებით რაღაც ბურჟუაზიული, არასოციალისტური, კომუნიზმისაკენ წინსვლის მუხრუჭი.

სამართლებრივი ნიპილიზმი ეხამებოდა სახელმწიფოებრივ ნიპილიზმს, საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში სახელმწიფო-სამართლებრივი საწყისების, ინსტიტუტების, ნორმების, პროცედურების და გარანტიების როლისა და მნიშვნელობის შეუფასებლობას. ამგვარი სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ნიპილიზმი იკვებებოდა და ვრცელდებოდა ძველი სახელმწიფოებრიობის და სამართლის მიმართ მასების სიძულვილის, დემოკრატიულად ორგანიზებული სახელმწიფოებრივი და სამართლებრივი ცხოვრების ღრმა ტრადიციების უქონლობის, მოსახლეობის პოლიტიკური და სამართლებრივი შეგნებისა და კულტურის დაბალი დონის, მსოფლიო რევოლუციის, სამხედრო კომუნიზმის, საყოველთაო გათანაბრების, წარმოების და განაწილების პოლიტიკური ცენტრალიზაციის გზებზე სახელმწიფოსა და სამართლის სწრაფი კვდომის და კომუნიზმზე გადასვლის შესახებ წარმოდგენების ნიადაგზე. ყოველივე ეს უარყოფითად მოქმედებდა საბჭოთა სახელმწიფო-სამართლებრივი აღმშენებლობის შინაარსზე, ფორმებზე, მეთოდებზე და ტემპებზე, აბრკოლებდა საბჭოთა ხალხის და საზოგადოების ნორმალიზებული და მოწესრიგებული ცხოვრების სათანადო დემოკრატიული სახელმწიფო-სამართლებრივი ფორმების, ინსტიტუტების და პროცედურების ფორმირებას.

სამხედრო კომუნიზმიდან ნეპზე გადასვლა უკვე მოწმობდა რევოლუციური ძალდატანების საშუალებებისა და ხერხების სამხედრო-კომუნისტური და მბრძანებლური მეთოდების მოქმედების განსაზღვრული სოციალურ-ისტორიული და ეკონომიკური საზღვრების დაწესებას, პირადი ინტერესის გათვალისწინების აუცილებლობას.

თუ 30-იანი წლების შუა პერიოდამდე ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის ინსტიტუტებისა და ნორმების ფორმირება ძირითადად სახელმწიფოსა და სამართლის „კვდომის“ დიდი ხნის ნანატრი პროცესის მომიზე-

ზებით აიხსნებოდა. შემდგომში, ამ სისტემის განმტკიცებასთან ერთად რე-
სოციალისტური სახელმწიფოსა და სამართლის ნამდვილ გამოხატულებად
საღიგებოდა. სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ნიჰილიზმი ადმინისტრა-
ციულ-მბრძანებლური სისტემის მიმიკრიითა და კომუფლიაჟით შეივსო და
შეინიღბა. ამაშია სახელმწიფოსა და სამართალზე იმ წარმოდგენების არსი,
რომლებიც დაკანონდა ვიშინსკის ხელმძღვანელობით „საბჭოთა სახელმწი-
ფოს და სამართლის მეცნიერების საკითხების შესახებ თათბირზე“ (1938 წ.)
და, სამწუხაროდ, დღემდე დომინირებენ მეცნიერებასა და საზოგადოებრივ
ცხოვრებაში.

პიროვნების კულტისა და მისი შედეგების კრიტიკა, 60-იანი წლების
დასაწყისში პროლეტარიატის დიქტატურიდან საერთო-სახალხო სახელმწი-
ფოზე გადასვლის დებულების წამოყენება, 1977 წლის კონსტიტუციაში სა-
ერთო-სახალხო სახელმწიფოზე, საზოგადოებრივი და სახელმწიფო ცხოვ-
რების სამართლებრივ საფუძველზე, სოციალისტური დემოკრატიის და კანო-
ნიერების განვითარებაზე დებულებების განმტკიცება ახალ შესაძლებლო-
ბებს იძლეოდა. თუმცა, იმ პირობებში ეს შესაძლებლობები არ იქნა რეა-
ლიზებული. ხელმძღვანელობის წინანდელი პოლიტიკური სისტემა სულ უფ-
რო აშკარად ავლენდა თავის უსუსურობას და უვარგისობას.

ჯერ კიდევ 70-იანი წლებში ჩვენს იურიდიულ მეცნიერებაში, მართალია
საკმაოდ მოკრძალებულად, მაგრამ მაინც დაიწყო საბჭოთა სამართლებრივი
სახელმწიფოს, როგორც საერთო-სახალხო სახელმწიფოს განვითარებისა და
იურიდიული გაფორმების მიმართულების განხილვა. ამ თემამ ფართო საზო-
გადოებრივი ყურადღობა და პრაქტიკული მნიშვნელობა გარდაქმნის პირო-
ბებში მოიპოვა, განსაკუთრებით XIX პარტიული კონფერენციის გადაწყვეტი-
ლებების შემდეგ.

საბჭოთა სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობისაკენ წინსვლის აუცი-
ლებლობა, შეიძლება ითქვას, მთელი ჩვენი ისტორიული წარსულითაა ნაკარ-
ნახევი. ისტორიული გამოცდილება, რომელმაც დამაჯერებლად გვიჩვენა ად-
მინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის და განმკარგულებელი ნორმების
მანკიერება, ადასტურებს საბჭოთა სახელმწიფოსა და სამართლის არა კვდო-
მის პროცესს (მით უფრო კვდომას გაძლიერების მეშვეობით), არამედ, პირი-
ქით, იმას, რომ დროულად არ შექმნილა საბჭოთა საზოგადოების შესაბა-
მისი სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ფორმები და ინსტიტუტები, რას-
თანაც ბევრადაა დაკავშირებული უკანონობა და ტრაგიკული მოვლენები
ჩვენს პოლიტიკურ ისტორიაში. მბრძანებლური სისტემა, როგორც პოლი-
ტიკური ხელისუფლების ორგანიზაციის ფორმა, როდია გადაჭარბებული
ეტატიზმი ან საზოგადოების სახელმწიფოებრივი დათრგუნვა, როგორც ხში-
რად მიიჩნევენ ხოლმე, არამედ სრულიად საწინააღმდეგო მოვლენაა. ის უკი-
დურესი ანტიეტატიზმი და ანტიურიდიზმი, რომელმაც პოლიტიკური ხელი-
სუფლების განხორციელების სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ფორმები და
პრინციპები შეცვალა, აფერხებდა ამ ფორმების მოწყობასა და საქმიანო-
ბას. ამ საკითხებზე უსწორო წარმოდგენები, საზოგადოების ყოველგვარი
პოლიტიზაციის შერევა მის „გასახელმწიფოებასთან“, ყოველგვარი ძლიერი
ხელისუფლების გაიგივება სახელმწიფოებრივთან, მბრძანებლური ფუნქცი-
ებისა — სამართალშემოქმედებასთან, ტოტალიტარიზმისა — ეტატიზმთან და
ა. შ., საბოლოო ჯამში უკავშირდება სახელმწიფოს შინაგანი სუვერენიტეტის
ანუ სახელმწიფოს, როგორც საჯარო პოლიტიკური ხელისუფლების მოწყო-



სამართლებრივი სახელმწიფოს სოციალისტური კონცეფცია ჩვენი აზრით, შეიძლება იყოს მხოლოდ სახალხო სუვერენიტეტის დემოკრატიული იდეის გამომხატველი პრინციპების, ინსტიტუტებისა და ნორმების ერთგვარი სისტემა. სახალხო სუვერენიტეტი არის სახელმწიფო სუვერენიტეტის, როგორც შინაგანის (ჩვენი აქ სწორედ შინაგანი სუვერენიტეტი გვანტერესებს) საფუძველი და წყარო. ამიტომ ხალხს აქვს გაუსხვისებელი უფლება განსაზღვროს და შეცვალოს საკუთარი სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ცხოვრების ფორმები და შინაარსი.

საბჭოთა სამართლებრივი სახელმწიფოს სუვერენიტეტი, როგორც სახალხო სუვერენიტეტის გამომხატვის ფორმა — ქვეყნის მთელ მოსახლეობასა და ტერიტორიაზე გავრცელებული კანონებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების საჯარო-პოლიტიკური წესის განმსაზღვრელი, სრულუფლებიანობის კონცენტრირებული ერთიანობაა. სახელმწიფო ხელისუფლების სუვერენულობის განმტკიცება და სამართლის უზენაესობის დამკვიდრება წარმოადგენს ორ მჭიდროდ ურთიერთდაკავშირებულ პროცესს საბჭოთა სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობისაკენ მიმავალ გზაზე.

ყველა ზოგადი აქტი (კონსტიტუცია, კანონი, კანონქვემდებარე აქტები) შინაარსითაც, მიღებისა და მოქმედების წესითაც და პროცედურითაც სამართლებრივი უნდა იყოს. სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობისათვის აუცილებელია ყოველგვარი სამართლებრივის არა მხოლოდ ლეგალიზება (სამართლებრივი კანონების მეშვეობით), არამედ ყოველგვარი მართლსაწინააღმდეგოს ანტილეგალიზება (კანონით აკრძალვა).

სამართლებრივი სახელმწიფო და სამართლებრივი კანონი, როგორც საერთოდ სახელმწიფო და სამართალი, არა თვითმიზანი, არამედ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ადამიანთა თავისუფლების გამომხატვის, ორგანიზაციის, მოწესრიგების და დაცვის სოციალურ-ისტორიულად განპირობებული საყოველთაო ფორმებია. თავისუფლების შინაარსი და ხასიათი, მისი სიგრძე-სივანე და მოცულობა, მისი სუბიექტური და ობიექტური სტრუქტურები (თავისუფლების სუბიექტები და სფეროები), ერთი სიტყვით, მისი ოდენობა და ხარისხი განისაზღვრება საზოგადოების განვითარების მიღწეული დონით. თავისუფლება მისი ფაქტობრივი დაუსრულებლობის, შინაარსის ისტორიული ცვალებადობის და განვითარების თვალსაზრისით შეფარდებითია, მაგრამ იგი აბსოლუტურია როგორც უმაღლესი ღირებულება და პრინციპი და ამიტომ შესაძლოა ჩაითვალოს კაცობრიობის პროგრესის კრიტერიუმად, მათ შორის სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ფორმების, საზოგადოებრივი ურთიერთობების, პიროვნების მდგომარეობის სფეროებშიც.

შეცვალა რა სახელმწიფოებრიობა, ადმინისტრაციულმა სისტემამ უკუაგდო მბრძანებლური ცენტრალიზებული ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი საზოგადოებრივი ფორმები, სტრუქტურები და ინსტიტუტები და ინდივიდი აქცია უკონტროლო მექანიზმის უსახო „კანჭიკად“. გაძლიერდა ინდივიდების, სხვადასხვა სოციალური ფენის და ჯგუფის, ერებისა და ეროვნებების, მთლიანად საზოგადოების რეალური მოთხოვნების და ინტერესების,

აზრის და ნების უგულვებელყოფა, თვითნებურად კონსტრუირებული „საყოველთაო მიზნებისა და ამოცანების“ დიქტატი. ზოგადის, განსაკუთრებულის და ინდივიდუალურის დიალექტიკა შეიცვალა ყოვლისშემძლე „ცენტრის“ გეგმებითა და ბრძანებებით.

ამ მანკიერებათა დასაძლევად და საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწყობის სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივ ფორმებზე გადასასვლელად აუცილებელია პიროვნების დამოუკიდებლობის სრული აღდგენა, ცხოვრების ყველა სფეროში ინდივიდების და საზოგადოების უფლებების აღიარება და გარანტირება. სამართლით დაცული თავისუფალი პიროვნების გარეშე შეუძლებელია სამოქალაქო საზოგადოების ისეთი განვითარება, რომელიც იქნება სამართლებრივი სახელმწიფოს რეალური საფუძველი. პიროვნების, საზოგადოების და სახელმწიფოს ამ ურთიერთკავშირმა სათანადო გამოხატულება უნდა პოვოს სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციაში.

აუცილებელია, რომ საზოგადოებრივი, პოლიტიკური და სახელმწიფო ცხოვრების ყველა სუბიექტის (ინდივიდების, მათი კავშირების, შრომითი კოლექტივების, საზოგადოებრივ გაერთიანებების და მოძრაობების, საზოგადოებრივი აზრის, ბეკდვითი სიტყვის, სახელმწიფოს, მისი ორგანოების, თანამდებობის, პირების, სოციალური ფენების, ერების და ეროვნებების და ა. შ.) სამართლებრივი მდგომარეობა და ურთიერთდამოკიდებულება მკვეთრად განისაზღვროს სამართლებრივი კანონებით და უზრუნველყოფილი იქნას სახელმწიფო-სამართლებრივი გარანტიებით. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სამართლებრივი ურთიერთობის სხვადასხვა სუბიექტებს შორის დავებისა და კონფლიქტების ობიექტური, სამართლიანი და დროული გადაწყვეტის ქმედითი იურიდიული მექანიზმის შექმნას.

ორგანიზაციულ-ფუნქციურ კრილში საბჭოთა სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფცია მოიცავს, როგორც სახელმწიფოებრივი და არასახელმწიფოებრივი. (პარტიული, საზოგადოებრივი და ა. შ.) ინსტიტუტების, ფუნქციების, უფლებამოსილების გამიჯვნას, ასევე თვით სახელმწიფო ორგანოების სისტემის სათანადო მოწყობას და ფუნქციობას ხელისუფლების სამ ძირითად შტოდ — საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ფუნქციების დანაწილების პრინციპის მიხედვით.

თითოეულმა ამ ხელისუფლებათაგანმა თავისი ბუნების, ფუნქციების, ზასიათისა და დანიშნულების შესაბამისად თავისი ადგილი უნდა დაიკავოს სახელმწიფოდ ორგანიზებული ხელისუფლების საერთო სისტემაში და სახელმწიფო საქმეები წარმართოს სპეციფიური საშუალებებით მათთვის შესაბამის ფორმებსა და ჩარჩოებში. ხელისუფლების დანაწილება მოიცავს მათი ურთიერთმოქმედების, ერთმანეთის შეზღუდვისა და შეკავების ორგანიზაციულ-სამართლებრივ მექანიზმს თითოეული მათგანის უფლებამოსილების ფარგლებში შეკავების და იმავდროულად სხვა ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად. ხელისუფლების დანაწილება არის სამართლის და სახელმწიფოს განვითარების რეზიუმე და მაჩვენებელი, სახელმწიფოს და სამართლებრივი ზასიათის ორგანიზაციული გამოხატულება, სამართლის და სამართლებრივი კანონების ბატონობის აუცილებელი წინაპირობა. ხელისუფლების დანაწილების გარეშე არ შეიძლება არსებობდეს სამართლებრივი სახელმწიფო და სამართლებრივი კანონები.

ჩვენს პირობებში საკანონმდებლო ხელისუფლების ორგანიზაციისა და საქმიანობისათვის საკვანძო მნიშვნელობა აქვს ხელისუფლების წარმომადგენ-



ლობითი ორგანოების — საბჭოების სისტემის უზენაესობის უზრუნველყოფას. ასეთი უზენაესობის უზრუნველყოფა წარმოადგენს ამაღდროულად სხვა აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების სწორი მოწყობის აუცილებელ პირობას. სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის ფორმირება რთულ და ხანგრძლივი პროცესია. ამ პროცესში უზენაესი წარმომადგენლობითი ორგანოები, როგორც სახალხო სუვერენიტეტის ავტორიტეტული გამომხატველნი, მოწოდებული არიან გამოვიდნენ არა უბრალოდ საკანონმდებლო, არამედ, არსებითად, დამფუძნებელი ორგანოების სახით, რომლებიც ადგენენ სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის ინსტიტუტების, ნორმების და პროცედურების სისტემას. ამ გზით ისინი შეძლებენ იქცნენ საბჭოთა სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის დაფუძნებისა და რეალური ფუნქციონების სუვერენულ-ხელისუფლებრივ გარანტიებად.

უწყებრივი „სამართალშემოქმედება“ საჯარო-პოლიტიკური ხელისუფლების დაუნაწილებლობის ლოგიკური შედეგი და ბუნებრივი დანაშაულის იგი განაგებს მბრძანებლური უფლებამოსილების მთელ კომპლექსს. მას ვერ უწოდებთ „სახელმწიფოს სახელმწიფოში“, რადგანაც სინამდვილეში იგი არის „სახელმწიფო“ სახელმწიფოს ნაცვლად. უწყებრიობა (თავისი ქვაზი-სახელმწიფოებრიობით, ხალხისა და საზოგადოებისაგან განდგომით, კარჩაკეტილი ავტონომიით, მოსახლეობის წინაშე უპასუხისმგებლობით) სუვერენული საჯარო ხელისუფლების პარტიკულარიზაციის სწორედ რომ დემონსტრირებას ახდენს.

უწყებრიობის და კუთხურობის მანკიერებას და საერთოდ, აღმასრულებელი ხელისუფლების ნაკლოვანებებს ზშირად ჩინოვნიკებს, ბიუროკრატებს და ბიუროკრატიზმს მიაწერენ. ამ დროს მიზეზს ვერ ასხვავებენ შედეგისაგან, ბიუროკრატიზმი კი კარგავს თავის კონკრეტულ-ისტორიულ და სოციალურ-პოლიტიკურ განსაზღვრულობას, იქცევა მისტიურ მოვლენად. სწორედ აქედანაა მის წინააღმდეგ ხმაურიანი ომის ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე რაიმე საგრძნობი წარუმატებლობაც.

ხელისუფლების მთელი აპარატის საქმიანობა უნდა მოექცეს მკაცრ სამართლებრივ ჩარჩოებსა და პროცესუალურ ფორმებში, შეიზღუდოს სუვერენული ხელისუფლების და სამართლებრივი კანონის ბატონობით, იურიდიულად იქნეს ცივილიზებული, დაექვემდებაროს სასამართლოს და საზოგადოებრივი აზრის კონტროლს.

ერთ-ერთი ძირითადი ხელისუფლება — სასამართლო არის სამართლის ყოველგვარი ხელყოფისაგან დაცვის ორგანო.

სასამართლო ხელისუფლების არსებითი ნაწილი, რომელიც აუცილებელია სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილებისა და ზოგადი სამართალდაცვითი ფუნქციის უზრუნველსაყოფად, მდგომარეობს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ნორმატიულ აქტებზე საკონსტიტუციო-სამართლებრივი კონტროლის განხორციელებაში. ამ კონტროლის შინაარსი გამოიხატება სამართლის დაცვაში მისი ნორმატიული ხელყოფის ყოველგვარი შესაძლო გამოვლინებისაგან. სასამართლო მოწოდებულია სამართალი დაიცვას, როგორც ნებისმიერი კონკრეტული მართლსაწინააღმდეგო ქმედობებისაგან, ასევე ნებისმიერი მართლსაწინააღმდეგო ნორმებისაგანაც.

ამ ფუნქციების პირობების შექმნას უნდა ემსახურებოდეს, ჩვენი აზრით, სასამართლო სისტემის მომავალი რეფორმა, რომელიც შეიძლება წარმატებით განხორციელდეს მხოლოდ მთლიანი სამართლებრივი და პოლიტი-

კური სისტემის რეფორმის კონტექსტში. სასამართლოს დამოუკიდებლობის მისაღწევად აუცილებელია ავით სასამართლოს და მთელი მისი სისტემის ჯეროვანი სამართლებრივი მოწყობა. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ღონისძიება იქნებოდა ჩვენში ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს შემოღება, რ.გორც მართლმსაჯულების ორგანოების ობიექტურობის და დამოუკიდებლობის უზრუნველმყოფი; ყველაზე ადეკვატური ფორმა. სამართლებრივი სახელმწიფოსთვის საჭირო ზოგადსავალდებულო ნორმატიული აქტების იურიდიზაცია ნიშნავს მათი შინაარსიდან უპირველეს ყოვლისა, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემისათვის დამახასიათებელ გათანაბრების პრინციპის და მბრძანებლური ნორმების განღვევას. ამავ დროს სამართლის საწინააღმდეგო გათანაბრება მის მიერ პრივილეგიების გარდაუვალი წარმოქმნა და მბრძანებლური ნორმები განუყრელად არიან ურთიერთდაკავშირებული, რადგანაც გათანაბრების პრინციპი თავისი შინაარსით თვითნებურია და შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ ძალადობის გზით, ძალისმიერი ნორმების სახით.

აქ საყურადღებოა პრინციპული სხვაობა ერთი მხრივ, გათანაბრებების დაშვებასა და აკრძალვას და მეორე მხრივ, სამართლებრივ დაშვებასა და აკრძალვას შორის.

გათანაბრების თვითნებურად შეზღუდული ზომა შეიძლება ნორმატიულად გამოიხატოს მხოლოდ იმის შესაბამისი შეზღუდული ზომის დადგენით, რაც უკვე ნებადართულია და ყველა დანარჩენის პირდაპირი თუ ირიბი აკრძალვით, რაც ასე თუ ისე პირდაპირ ნებადართულის ვიწრო ფარგლებს სცილდება. ამრიგად, ნებადართულის მინიმუმი და აკრძალულის მაქსიმუმი გამათანაბრებელი რეგულიაციის არსის აუცილებელი გამოვლინებაა და არა ეისიმე სუბიექტური თვითნებობა. ეს, შეიძლება ითქვას, პასუხია ყოფასა და პრესაში ხშირად წარმოკრილ კითხვაზე: „ვინ აკრძალა?!“ საერთოდ, გათანაბრების ვითარებაში პოპულარული ფრაზა — „არ შეიძლება“, თუმცა ბოროტებას ქმნის, მაგრამ სიკეთის იდეით არის შთაფონებული, როგორც ჰეგელი აღნიშნავდა, სამყაროში ყველაფერი არა უბრალოდაა გაფუჭებული, არამედ გაფუჭებულია კარგ საფუძველზე...

ზოგადი სახით გავრცელებული წარმოდგენების საწინააღმდეგოდ, სამართლებრივი რეგულიაციის ლოგიკა და მექანიზმი ისეთია, რომ სამართლებრივი თავისუფლების მეტი ზომის გამოსახვისათვის სამართლებრივი რეგულიაციის მეთოდის (საშუალების, წესის, რეჟიმის) სახით საჭიროა გამოყენებული იქნეს სამართლებრივი აკრძალვა, ხოლო თავისუფლების ნაკლები ზომის გამოსახვისათვის — სამართლებრივი ნებადართულობა (დასაშვებობა). აქედან გამომდინარე კარგად ჩანს, რატომაა გათანაბრების დროს რეგულიაციის ამოსავალი და განმსაზღვრელი მეთოდი ნებადართულობა, ხოლო მეორადი და განპირობებული, თუმცა ასევე ფართოდ გამოყენებული — აკრძალვა. საქმე ისაა, რომ საერთოდ რეგულიაციის ნებისდამრთველი მეთოდის დროს პირდაპირ და უშუალოდ, გადაჭრით და კონკრეტულად, დგინდება ნებადართულის მკაცრად განსაზღვრული შინაარსი და მოცულობა. ასეთი რეგულიაციის მიზანია — დადებითის სახით უკვე წინასწარ მოცემულის სფეროდან რაიმეს შერჩევა და დაშვება, და არა შემოქმედებისათვის, პროგრესისათვის, ახლისათვის, ჯერ კიდევ უცნობისათვის საჭირო ასპარეზის აღიარება და გარანტირება. რამდენადაც რეგულიაციის ნებისდამრთველი წე-



სის დროს, ყოველივე რაც პირდაპირ არაა დაშვებული აკრძალულია, ახალი აქ არსებითად აკრძალვის ქვეშ იმყოფება, როგორც რაღაც ნეგატიური.

თუმცა სამართალშიც ნებისდამრთველ (დასაშვებ) მეთოდს დიდი მომწერიგებელი მნიშვნელობა აქვს, მაგრამ ამოსავალ და განმსაზღვრელ როლს აქ სწორედ აკრძალვის მეთოდი უნდა ასრულებდეს. გათანაბრებისას აკრძალვები პირდაპირ კავშირში იმყოფება ნების დართვასთან და არსებითად, მოწოდებულია თავიანთი რეგულიატორული დუბლირებით უზრუნველყოს ნებადართულის მინიმუმის დაცვა და რეალიზაცია. პირიქით, სამართალში აკრძალვებს აქვს ამოსავალი, ფუნდამენტალური ხასიათი და გამოხატავს სამართლის და სამართლებრივი რეგულიაციის არსს, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ ამომწურავად, მკვეთრად და პირდაპირ აკრძალოს ყოველივე ნეგატიური (საზოგადოებრივად მავნე ადამიანთა ქცევებში და ურთიერთობებში) და ამ გზით აღიაროს და დაცვის ქვეშ აიყვანოს ყველაფერი დანარჩენი დადებითის, საზოგადოებრივად უვნებლის სახით. სახელდობრ საზოგადოებრივად მავნეს აკრძალვის (და შესაბამისი სასჯელის) წყალობით სამართალი ასრულებს თავის განსაკუთრებულ შემოქმედებით როლს, რადგანაც საზოგადოებრივად სასარგებლოს წარმოადგენს აღიარების და დაცვის მხოლოდ ასე გაშუალებული და არაპირდაპირი ფორმა, საზოგადოების წევრთა მოთხოვნებისა და ინტერესების შესაბამისი, საზოგადოებრივი პროგრესისათვის აუცილებელი თავისუფლების მაქსიმალურად შესაძლო ზომა.

სამართლებრივი აკრძალვის განმსაზღვრელი ხასიათიდან გამომდინარეობს შემდეგი არსებითი იურიდიული წესიც: ნებადართულია ყველაფერი, რაც სამართლით არ არის აკრძალული. აუკრძალველის მართლზომიერების ასეთი პრეზუმცია, რა თქმა უნდა, არ არის და არც შეიძლება იყოს გამათანაბრებელი რეგულიაციის დროს, სადაც ხშირად ისიც კი იკრძალება, რაც ნებადართულია.

თავისუფლების ლეგალიზებული მასშტაბის მაქსიმალური სიდიდისათვის ობიექტურ, სოციალურ-ისტორიულად განპირობებულ მიჯნას წარმოადგენს საზოგადოებრივად საზიანოს კრიტერიუმი, რისგანაც სამართალმა მთლიანობაში უნდა დაიფაროს და დაიცვას საზოგადოებრივი ცხოვრება. ეს მაქსიმალური მიჯნა, რომელიც ცნობს და აწესრიგებს საზოგადოებისათვის ყოველივე უვნებელს, სამართლებრივი აკრძალვებით დგინდება და შემოიფარგლება. თავისუფლების სამართლებრივი მასშტაბის მინიმალური სიდიდე, რომელიც ობიექტურადაა განპირობებული (ამა თუ იმ ქმედების, მდგომარეობის, ურთიერთობის და ა. შ.) საზოგადოებრივი სარგებლიანობის პირდაპირი და არაპირდაპირი კრიტერიუმით, შესაბამისად გამოიხატება სამართლებრივ ნებადართულობებში შემდეგი პრინციპით: აკრძალულია ყველაფერი, რაც სამართლით არ არის დაშვებული. ამასთან სამართლებრივი ნებადართულობიდან გამომდინარე ეს არაპირდაპირი აკრძალვები, არ უნდა სცდებოდნენ პირდაპირი სამართლებრივი აკრძალვების ფარგლებს (სამართლისათვის სახელდობრ ამ აკრძალვების პირველადობის და ფუნდამენტურობის გამო). ნათქვამიდან, რა თქმა უნდა, სრულიადაც არ გამომდინარეობს, თითქოს ყოველთვის სამართლებრივი აკრძალვები სამართლებრივ ნებადართულობებს უნდა ვამჯობინოთ. პირიქით, ცხადია, რომ სამართლებრივი თავისუფლების აღიარებული მაქსიმუმის დასაცავად ზოგჯერ საჭიროა სამართლებრივი თავისუფლების მინიმუმის დადგენა. სწორედ ასეთი გზით აიგება უფლებების



და თავისუფლებების იურიდიული გარანტიების სისტემა. ამდენად საზოგადოების ცხოვრებაში საჯარო-ხელისუფლებიანი უფლებამოსილების განსაკუთრებული მნიშვნელობის გამო და აქედან გამომდინარე, საჯარო-პოლიტიკური ხელისუფლების ორგანიზაციისა და ფუნქციების მკაცრად განსაზღვრულ სამართლებრივ ჩარჩოებში მოქცევის საჭიროების, ამ ურთიერთობათა წრის (სახელმწიფო ორგანოების კომპეტენციის, თანამდებობის პირთა უფლებამოსილების განსაზღვრა და ა. შ.) სამართლებრივი მოწესრიგების სათანადო მეთოდს სწორედ სამართლებრივი ნებადართულობანი წარმოადგენს შემდეგი პრინციპით: აკრძალულია ყველაფერი, რაც სამართლით არ არის ნებადართული. იქ კი, სადაც ლაპარაკია უბრალოდ, საზოგადოების წევრების, სრულიადი ჩვეულების, შრომითი კოლექტივების, საზოგადოებრივი კავშირებისა და გაერთიანებების მოქმედებების მოწესრიგებაზე უფრო ადეკვატურია სამართლებრივი აკრძალვების მეთოდი შემდეგი პრინციპით: ნებადართულია ყველაფერი, რაც სამართლით არ არის აკრძალული.

ამავე დროს, ცხადია, რომ სამართლებრივი აკრძალვების და ნებადართულობის ზოგადი არსი დაკონკრეტებული უნდა იქნეს ზოგადსავალდებულო აქტების ზუსტად განსაზღვრულ სამართლებრივ ნორმებში. სამართლის ზოგადმომწესრიგებელი პრინციპების ასეთი კონკრეტოზაცია კი დამოუკიდებელი შემოქმედებითი სამუშაოა, რომელიც მოითხოვს გარკვეული უფლებების და იურიდიული მოვალეობების, მათი რეალიზაციის ფორმების და პროცედურების დაცვის საშუალებების ურთიერთკავშირების ადეკვატურ ნორმატიულ ასახვას. ამიტომ თითოეული ზუსტი სამართლებრივი ნორმა, მოხერხებული სამართლებრივი კონსტრუქცია, თანმიმდევრული პროცედურა, სათანადო პროცესუალური ფორმა, მოქმედი იურიდიული გარანტია არის სამართლებრივი რეგულიაციის შესაბამისი სფეროს მნიშვნელოვანი სოციალური ღირებულება და დიდი მონაპოვარი.

ახალი სამართლებრივი აქტებით და ნორმებით მოქმედი კანონმდებლობის გაჯერება უნდა ეხამებოდეს ყოველგვარი არასამართლებრივი მასალისაგან მისი (სასურველია წინასწარი) გაწმენდა, რომელსაც თავისი გამოხატვის ყველა ფორმებში (უწყებრივში და არაუწყებრივში) მთლიანად უნდა ჩამოერთვას იურიდიული ძალა. მთელი სოციალური სივრცე უკვე მჭიდროდ და მყარადაა „ზედმეტად რეგულირებული“ არასამართლებრივი ხასიათის ზოგადსავალდებულო ნორმებით, ასე, რომ სამართლის პრინციპების და ნორმების მოქმედებისათვის საჭიროა ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური აქტებით და ნორმებით უკვე დაკავებული რეგულიაციის სივრცეების მოპოვება.

არასამართლებრივი ნორმების წინააღმდეგ ბრძოლის შექმნილ ნორმატიულ სიტუაციაში, კანონმდებელი (საკონსტიტუციო კონტროლის ორგანოც), სამართლის ინტერესებისათვის, ხელმძღვანელობს რა პრინციპით — სამართლებრივი ხარვეზები უმჯობესია ვიდრე ანტისამართლებრივი უხარვეზობა, შეგნებულად და თამამად უნდა მიდიოდეს სამართლებრივ ხარვეზებზეც. ხარვეზები სამართლებრივ რეგულაციაში მართლსაწინააღმდეგო „ზედმეტ რეგულირებაზე“ უმჯობესია. ამ სამართლებრივი ხარვეზების ოფიციალურად ფიქსაციისა არ უნდა გვეშინოდეს თუნდაც იმიტომ, რომ ისინი ფაქტობ-



რივად ისედაც არსებობენ ყველგან, სადაც სამართლის ადგილი დაკავებულია მოქმედი არასამართლებრივი ნორმებით. შესაბამისი კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების შესაძლო დროებითი უქონლობისას (ჯეროვანი სამართლებრივი განმარტებით) უნდა (და მართებთ კიდევაც) იმოქმედონ კანონების და კონსტიტუციის უფრო ზოგადმა სამართლებრივმა ნორმებმა, თვით სამართლებრივმა პრინციპებმა.

არსებითია ისიც, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობების განთავისუფლება მათი ნორმალური განვითარების დამაბრკოლებელი არასამართლებრივი ნორმებისაგან, აუცილებელ პირობებს შექმნის მოქმედი სამართლებრივი პრინციპების საფუძველზე და საზღვრებში; ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებში იმ ახალი კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების, ფორმების და ურთიერთობების აღმოცენების, მომწიფების ობიექტური პროცესისათვის, რომლებიც კონკრეტულ სამართლებრივ ნორმებში ჯერჯერობით გარდაუვალი ხარვეზების შემდგომი საკანონმდებლო შევსების სათანადო წყაროდ და ბაზად იქცევიან.

კანონმდებლობის მეცნიერული საფუძვლების სრულყოფა მთლიანობაში მოწოდებულია უზრუნველყოს სამართლებრივი კანონის ბატონობა ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი სამართლებრივი სახელმწიფოს ფარგლებში.



მალერი პალიძე

სოციალისტური კონსტიტუციის შესახებ

საბჭოთა საზოგადოების გარდაქმნა, როგორც ჩანს, ახალი კონსტიტუციის შემუშავებას მოითხოვს. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ იგი უფრო სერიოზული და ნაკლებად პროპაგანდისტული დოკუმენტი იქნება, ვიდრე ამჟამად მოქმედი კონსტიტუციაა.

აქ განვიხილავ სოციალიზმის მთავარი პრინციპების კონსტიტუციურ ფორმულირებასთან დაკავშირებულ საკითხებს. გზადაგზა შევეხები ზოგიერთ სხვა საკითხსაც.

წერილის მთავარი მიზანია იმის ჩვენება, თუ როგორ წარმომიდგენია კონსტიტუციის ერთ-ერთი თავი — სოციალიზმის შესახებ; მინდა დავასაბუთო, რომ საესებით შესაძლებელია სოციალიზმის პრინციპების იურიდიული ფორმულირება, რომ ეს საკითხი, როგორც აქამდე იყო მიჩნეული, არ მოითხოვს პროპაგანდისტული და იდეოლოგიური თეზისების აუცილებელ შერევას. წერილს ვწერ საბჭოთა კავშირზე ფიქრით. ჩემი აზრით, სოციალიზმის საერთო პრინციპები შეიძლება მისაღები იყოს ყოველი ქვეყნისათვის, რომელიც ისურვებს აირჩიოს არა აკრძალვების, არამედ უფლებების სოციალიზმი.

სტაბილურობის შესახებ

კონსტიტუციაში რაც შეიძლება ბევრი უნდა ითქვას, თუ — რაც შეიძლება ცოტა? იგი რაც შეიძლება სტაბილური უნდა იყოს, თუ მისი შეცვლის წესიც უნდა განისაზღვროს, რითაც გათვალისწინებულ იქნება მოსალოდნელი სოციალური ცვლილებანი?

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით თითოეული ქვეყანა აკეთებს საკუთარ არჩევანს. მაგალითად, შვეიცარიის 1925 წლის კონსტიტუცია იმასაც აწესებს, თუ სამხედრო მოსამსახურის ფორმა ვინ შეიძლება შეკეროს. სხვა ქვეყნები ამჯობინებენ კონსტიტუცია ასეთი დეტალებით არ გადატვირთონ. ამ მხრივ ამერიკული კონსტიტუცია საკმაოდ სტაბილურია: მისი არა მხოლოდ შეცვლა, არმედ მასში უმნიშვნელო ცვლილების შეტანაც კი დიდ სირთულეებთანაა დაკავშირებული. ამ კონსტიტუციაში ნათქვამია ცოტა, მაგრამ იგი არსებობს დიდხანს. ზოგადი ფორმით პასუხს ვერ გასცემ კითხვას, რამდენად სტაბილური უნდა იყოს კონსტიტუცია. კონსტიტუციის ავტორებს თუ კი ესმით, რომ საზოგადოებრივი ინსტიტუტები სტაბილურები არ არიან

მაშინ კონსტიტუციაში გათვალისწინებული უნდა იყოს მისი შეცვლის სიმართ-
ტივე ან სხვა სახით უნდა უზრუნველყონ კონსტიტუციის მოქნილობა, რასაც
კონსტიტუციამ შეძლოს შეცვლილ პირობებთან შეგუება.

შეიძლება ითქვას, რომ კონსტიტუციის სტაბილურობა საზოგადოებრივი
ინსტიტუტების სტაბილურობის პროპორციულია. კონსტიტუცია, რომელიც
დაწვრილებით დეტალებს არ ითვალისწინებს ცვლილებების გარეშე დიდხანს
არსებობს, ხოლო ის კონსტიტუცია, რომელიც არ იფარგლება მთავარი პრინ-
ციპების გამოკვეთით — ცვალებადია. საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ცვლი-
ლება ვერ შეარყევს კონსტიტუციურ პრინციპებს, თუ ისინი ლაკონურად და
შორსმჭვრეტელურად არიან ჩამოყალიბებულნი.

შეიძლება შემკვითხონ, კონსტიტუციის სტაბილურობას აქვს კი ისეთი
მნიშვნელობა, რომ მასზე ამდენი ვილაპარაკოთ? რა არის ცუდი იმაში, რომ
ყოველ ხუთ წელიწადში ვცვალოთ კონსტიტუცია? პასუხი, როგორც ჩანს,
მოცემულია თვითონ კაცობრიობის ბუნებაში. სტაბილურობა ხალხს უბრა-
ლოდ იმისათვის სჭირდება, რომ ბევრი მათგანი წინასწარ გეგმავს საკუთარ
მოქმედებას. აგრეთვე იმისთვისაც, რომ ხალხს ახსიათებს შემგუებლობა და
კონსერვატიულობა. თუ მკითხველებს არ აკმაყოფილებთ ასეთი სოციობიო-
ლოგიური განმარტება, შევნიშნავ, რომ კანონის პატივისცემა, როგორც ჩანს,
მისი სტაბილურობის პროპორციულია, ხოლო კონსტიტუციის სტაბილურობა
ფუნდამენტია კანონების სტაბილურობისა.

აღვნიშნავ კიდევ ერთ მიზეზს თუ რატომ უნდა მივისწრაფოდეთ სტა-
ბილური კონსტიტუციისაკენ. ყოველ საზოგადოებაში საკმაოდაა გამოიშავი,
„ცენტრიდანული“ ფაქტორები. განსაკუთრებით ძლიერია ისინი ისეთ საზო-
გადოებაში, რომელიც აერთიანებს სხვადასხვა რასის, ეროვნებისა და რელიგი-
ური რწმენის ხალხს. წარსულში, შიში ტირანის ძალისა და სისასტიკის მი-
მართ, საკმარისი მაინტეგრირებელი ძალა იყო, მაგრამ მაშინაც ეცემოდნენ
იმპერიები. რესპუბლიკებში, სადაც პატივს სცემენ ადამიანის უფლებებს, ძა-
ლა და სისასტიკე უკვე ვეღარ იქცევა მთავარ ინტეგრატორად. საჭიროა რა-
იმე სხვა ფაქტორი. ძალმომრეობით გაერთიანებული ფედერაციების შემაკავ-
შირებელ ძალად შეიძლება იქცეს ფედერაციული ნაციონალიზმი. მაგალითად,
საფრანგეთის ტერიტორიაზე ათასი წლის წინათ ცხოვრობდა ხალხი, რომელ-
თათვისაც საფრანგეთის საერთო სახელმწიფოებრიობის იდეა საკმარისი არ
იყო, რომ თავი ჩაეთვალათ ფრანგებად. ახლა, როგორც წესი, ეს საკმარისია.
სხვა შემთხვევაში მაკავშირებელი ძალა შესაძლებელია სულ სხვა ფაქტორი
იყოს: საერთო მტერი, ან რელიგიის იგივეობა, თუნდაც საერთო ისტორია. შე-
მაკავშირებელი ძალა ფედერაციისათვის ყოველთვის საჭიროა და სასურველია
იყოს არა ერთი, არამედ რამდენიმე.

სტაბილური სახელმწიფო წყობილება თვითონ შეიძლება იქცეს ისეთ
მაინტეგრირებელ ძალად, რომელიც უზრუნველყოფს მოქალაქეთა უფლებების
დაცვასა და ეკონომიკურ სიძლიერეს. რამდენადაც სტაბილური სახელმწიფო
წყობილება დაფუძნებულია სტაბილურ კონსტიტუციურ პრინციპებზე, იმდე-
ნად კონსტიტუცია შეიძლება მოგვევლინოს ინტეგრატორად. მაგალითად, ამე-
რიკელები კონსტიტუციას უდიდეს თავყვანს სცემენ. უმაღლესი თანამდებობის
პირები ფიცს სდებენ კონსტიტუციაზე. ამერიკის მოქალაქეობის მიღებისას
ოფიციალური კითხვა თითქმის რელიგიურად უდერს — „თქვენ გწამთ კი
აშშ-ის კონსტიტუციისა“?

საბჭოთა კავშირში კონსტიტუციის სტაბილურობა კანონების სიმყარის უზრუნველყოფის საწინდარია. სამართლებრივი კულტურის არმქონე საზოგადოებისათვის ეს ერთობ აუცილებელია. კონსტიტუციის სტაბილურობა დღესდღეობით შეიძლება გახდეს საბჭოთა საზოგადოების ინტეგრატორი, საზოგადოებისა, რომელშიც აშკარად შეიმჩნევა მაინტეგრირებელი ძალების დეფიციტი. სტაბილურმა, კონსტიტუციურად გარანტირებულმა ადამიანის უფლებებმა შეიძლება უზრუნველყოს მოსახლეობის სამართლებრივი კულტურის ამაღლება. დაბოლოს, ასეთი სტაბილურობა დაიცავს საზოგადოებას ზელისუფლების მერყევი განწყობილებებისაგან, რაც ესოდენ საჭიროა საზოგადოებაში დემოკრატიული პრინციპების დასამკვიდრებლად.

ისმის კითხვა — ხომ არ ეწინააღმდეგება კონსტიტუციის სტაბილურობა, იმას, რომ საზოგადოების განვითარებას ღია შესაძლებლობები დარჩეს? კითხვა სერიოზულია. საბჭოთა საზოგადოება რეალურად არა მართო ვითარდება, არამედ გარდაიქმნება კიდევ, მაგრამ რადგანაც დაგროვილია ძალზე ბევრი პრობლემა და შინაგანი წინააღმდეგობები, ერთი ზელის მოსმით ყველა პრობლემის გადაჭრა შეუძლებელია. ამისათვის მრავალი ათეული წელია საჭირო. საკითხის სწორად გადასაწყვეტად ვფიქრობ. ორი გზა არსებობს, რომელიც ზელს არ შეუშლის კონსტიტუციის სტაბილურობის პრეტენზიას.

პირველი ეს არის, კონსტიტუციაში ყველაზე მთავარი პრინციპების გამოცხადება, ხოლო სხვა აქტებსა და კანონებში ყოველივეს დაწვრილებით გადმოცემა, რამეთუ, მათი შეცვლის პროცედურა მარტივია. ეს საშუალებას მოგვცემს კონსტიტუციის შეცვლის გარეშე, საჭიროების შემთხვევაში, შევცვალოთ დადგენილება საზოგადოებრივი ინსტიტუტების შესახებ.

მეორე — კონსტიტუციაში განსაზღვრულ ფარგლებში, დაშვებული იქნას არაამომწურავი ფორმულირებები. ეს მოსაზრება ზოგიერთს გააკვირვებს, განსაკუთრებით იმათ, ვინც ფიქრობს, რომ არაზუსტმა სამართლებრივმა გარანტიამ, ზოგჯერ, შეიძლება ხელი შეუწყოს სამართლის დარღვევას. ეს სწორია. მაგრამ ზოგჯერ არაამომწურავ კონსტიტუციურ გარანტიებსაც ვერ გავექცივით.

განვიხილოთ ეს დებულება ისეთ მაგალითზე, როგორც დემონსტრაციის უფლებაა. აშშ-ში ეს უფლება აღიარებულია კონსტიტუციით. მაგრამ კონსტიტუციას არ შეუძლია გაითვალისწინოს კოლიზიური სიტუაციის ყველა შესაძლებლობა. რა მოტივით აწყობს დემონსტრაციას ხალხი, პოლიცია ამ საკითხში არ ერევა. ეს დემონსტრანტების საქმეა. მაგრამ ქუჩაში წესრიგის დაცვა, ისევე, როგორც საზღვარგარეთის წარმომადგენლობის დაცვა — პოლიციის ვალდებულებაა. აშშ-ში გარკვეულად შეზღუდული უფლება არსებობს დემონსტრაციაზე, მაგრამ ამის შესახებ კონსტიტუციაში არაფერია ნათქვამი. თუმცა, ეს შეზღუდვა ისეთია, რომ საკმაოდ ბუნებრივადაც ითვლება. თუ სადმე პოლიცია გადააჭარბებს დადგენილ შეზღუდვას, მოქალაქეები თავიანთი უფლებების აღსადგენად მიმართავენ სასამართლოს. ასეთი დავის გადაჭრის საბოლოო ინსტანციას აშშ-ის უზენაესი სასამართლო წარმოადგენს, რომელიც საბოლოოდ წყვეტს კანონების კონსტიტუციურობასა და სასამართლო გადაწყვეტილებების სამართლიანობას. პოლიციასთან დავის დროს, გამორიცხული როდია, რომ ჭეშმარიტების დასადგენად მოქალაქენი უზენაეს სასამართლომდე მივლენ და არც ამ სასამართლოს გადაწყვეტილება დააკმაყოფილებთ მათ. ეს ნიშნავს, რომ კონსტიტუციის გარანტიამ, კონკრეტული სიტუაციიდან გამომ-

დინარე, ყველასათვის აუცილებელი განმარტება, მიიღო. მათ ვინც წააგეს ეს საქმე, ასეთი განმარტება, ცხადია, არ მოეწონებათ. მაგრამ დემოკრატია მიზნად არ ისახავს, რომ ყოველი კანონი და კანონიერი გადაწყვეტილება ყველას მოეწონოს. დემოკრატიის მიზანია უზრუნველყოს ადამიანის უფლების განხორციელება ისეთი ხარისხით, რომელიც მისაღებია საზოგადოების, როგორც მთლიანის არსებობისა და კეთილდღეობისათვის. დემოკრატია რაც უფრო ლამაზადაა ორგანიზებული, რაც უფრო მაღალია მოქალაქეების სამართლებრივი კულტურა, მით უფრო მაღალია ამ უფლების განხორციელების ხარისხი, ე. ი. ხალხის თავისუფლება მით უფრო უმაღლესი ხარისხისა.

ახლა მოვიყვანოთ ანალოგიური მაგალითი საბჭოური ცხოვრებიდან. საბჭოთა კავშირის ამჟამად მოქმედ კონსტიტუციაში არ არის დემონსტრაციის უფლების არავითარი შეზღუდვა. თავდაპირველად საერთოდ არ ყოფილა გამოკეცყენებული ამ უფლების შემზღუდავი ნორმები. 1988 წელს მიიღეს კანონი ამ უფლების შეზღუდვაზე. აღნიშნული კანონი იმ კანონებთან შედარებით, რომლებიც მიღებულია განვითარებულ დემოკრატიულ ქვეყნებში, ბევრად უფრო ზღუდავს დემონსტრაციის უფლებას. კანონმა ხელისუფლებას მისცა უფლება, შეაფასოს დემონსტრაციის მიზანი.

ძნელი არ არის დავინახოთ, რომ დემონსტრაციის უფლება ამჟამად პრაქტიკაში უკეთ ხორციელდება, ვიდრე მაშინ, როცა 1977 წლის კონსტიტუცია მიიღეს, რადგან მაშინ დემონსტრაციის ჩატარების უფლების მიღების პროცედურაც კი არ არსებობდა.

ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ კონსტიტუციის გარანტია თავისი ბუნებით ხშირად შეიძლება ამომწურავი არ იყოს, რომ მისი გონივრული შეზღუდვა ხშირად აუცილებელია. უფრო მეტიც, სწორედ ეს უზრუნველყოფს თუნდაც ყველაზე სტაბილური კონსტიტუციის მოქნილობას. ამერიკის უზენაეს სასამართლოს შეუძლია ზემოთ მოყვანილი პიპოთეზური მაგალითიდან გამომდინარე გადასინჯოს თავისი გადაწყვეტილება, განსაკუთრებით მაშინ, თუ შეიცვლება საზოგადოებრივი პირობები. კონსტიტუციის შეცვლის გარეშე საბჭოთა კანონმდებელიც უფლებამოსილია შეცვალოს ნორმები დემონსტრაციის შესახებ თუ მოქალაქეები ამას მოითხოვენ და ქვეყნის ძირითად კანონს დაიმოწმებენ.

ზედმეტია იმაზე საუბარი, რომ კონსტიტუციის გადაჭარბებული მოქნილობა საზიფათო იქნება, იმდენად საზიფათო, რომ პრაქტიკულად შესაძლებელია კონსტიტუციის გარანტიების ანულირებაც კი გამოიწვიოს. ამიტომ საჭიროა თვით კონსტიტუციაში იყოს ჩაწერილი შეზღუდვის თაობაზე. მაგალითად, დადგინდეს, რომ კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვა დასაშვებია მაშინ, როცა ეს აუცილებელია განსაზღვრული მიზნით და უნდა მოხდეს მხოლოდ კანონის ნებართვით ან სასამართლოს გადაწყვეტილებით.

ვამთავრებ რა მსჯელობას სტაბილური კონსტიტუციის სარგებლიანობისა და თავისებურებების შესახებ, აღვნიშნავ, რომ სსრკ-ში დაგროვილია არასტაბილური კონსტიტუციით ცხოვრების დიდი გამოცდილება. მკითხველს ახსოვს, თუ რაოდენ ხშირად იცვლებოდა ამ ქვეყანაში ძირითადი კანონი. ხელისუფლება კონსტიტუციას უყურებდა როგორც ლამაზ ვარდს ან როგორც პროპაგანდისტულ პროკლამაციას. არც ხელისუფლებას, არც ხალხს არ ჩამოყალიბებია აზრი, რომ კონსტიტუცია ისეთი სახელმწიფოს აგების საფუძველია, რომელშიც სიმართლე ზეიმობს და არა თვითნებობა, სახელმწიფოს მართავს კანონები და არა ხალხი.

კონსტიტუცია, როგორი გონივრულიც არ უნდა იყოს, ვერ უზრუნველ-
ყოფს ვერც დემოკრატიას, ვერც სიმართლეს, თუ არ იქნება ხალხის ნება
მიმართული კონსტიტუციის გარანტიების განსაზღვრული ელემენტები. მხოლოდ
გონივრული და სტაბილური კონსტიტუცია, შეხამებული ხალხის მზადყოფნას-
თან — დაიცავს მისი მონაპოვარი, — არის რეალური დასაწყისი დემოკრა-
ტიისა.

ვფიქრობ. უპრიანი იქნება, რომ ახალი საბჭოთა კონსტიტუცია ჩამოყა-
ლიბდეს ხანგრძლივი პერიოდის გათვალისწინებით, დაცული იყოს ხშირი
ცვლილებებისაგან სპეციალური პროცედურის მეშვეობით, რომელიც გააქიანუ-
რებს მისი შეცვლის ან გაუქმების შესაძლებლობებს. კონსტიტუციის სტაბი-
ლურობისათვის საჭიროა მისი შემოფარგვლა მხოლოდ ფუნდამენტური პრინ-
ციპებით. კონსტიტუციაში კანონმდებლის შეხედულებისამებრ უნდა დარჩეს
ისეთი საკითხები, როგორცაა ადმინისტრაციული დაყოფა, მთავრობის სტრუქ-
ტურა. არჩევნების ორგანიზაცია, წარმომადგენლობის ნორმები, სახელმწი-
ფო სიმბოლიკის დაწესება და სხვა.

კონსტიტუციის მიზანი

საბჭოთა კონსტიტუციის ყველა ავტორი, სამწუხაროდ, უფრო დიდ ყუ-
რადღებას აქცევდა სსრკ-ში დამყარებული წყობილების უპირატესობის პრო-
პაგანდას, ვიდრე იმას, რომ შეექმნათ რეალურად მოქმედი დოკუმენტი, რომ-
ლის პრინციპების მიხედვით შეიძლებოდა საზოგადოებაში სამართლებრივი
ურთიერთობების წარმატებით დაწესება. აქედან გამომდინარე, ახალი კონსტი-
ტუცია ძალზე მნიშვნელოვანია იყოს სერიოზული და სრულებით თავისუფალი
პროპაგანდისტული ელემენტებისაგან.

კონსტიტუცია უნდა იყოს მოქმედი იმ თვალსაზრისით, რომ მისი გა-
რანტიების განხორციელება პრაქტიკაში უზრუნველყოფილი იყოს, მი-
უხედავად იმისა, სხვა კანონებში გადმოცემულია თუ არა ეს გარანტიები.
ჯერჯერობით კონსტიტუციური ნორმა მიიჩნევა სერიოზულად, თუ ის გამოე-
რებულია კანონში. ხშირად კანონის ნორმა ჰაერშია გამოკიდებული მანამ,
სანამ ინსტრუქცია, ზოგჯერ გამოუქვეყნებელი, არ ახსნის, თუ როგორ გამოვი-
ყენოთ კანონი, ან გამოვიყენოთ თუ არა საერთოდ.

1977 წლის კონსტიტუციის 58-ე მუხლი — თანამდებობის პირის მოქმე-
დების გასაჩივრება სასამართლოში — დიდხანს არ გამოიყენებოდა, რადგან არ
იყო კანონი, თუ როგორ განხორციელებულიყო აღნიშნული უფლება. ახლა,
როცა ასეთი კანონი მიღებულია, შემოიზღუდა იმათი წრე, ვისი მოქმედების
გასაჩივრების უფლებაც აქვთ მოქალაქეებს. კონსტიტუციაში ლაპარაკია თა-
ნამდებობის პირებზე მრავლობით რიცხვში, ხოლო კანონი უშვებს მხოლოდ
ერთპიროვნული გადაწყვეტილებების გასაჩივრების უფლებას.

მოვიყვან მეორე მაგალითს ჩემი პირადი პრაქტიკიდან იმის შესახებ, თუ
როგორ შეიძლება არ მუშაობდეს კონსტიტუცია. 70-იან წლებში მოსკოვის
ერთ-ერთი რაიონის სასამართლოში მე შევიტანე სასარჩელო განცხადება პე-
ტიციაზე ხელის მოწერისათვის ერთი სტუდენტის ინსტიტუტიდან გარიცხ-
ვის გამო. სარჩელი, ბუნებრივია ემყარებოდა განათლების უფლების კონსტი-
ტუციურ გარანტიას. მოსამართლემ სარჩელი წაიკითხა თუ არა, ზუსტად შემ-
დეგი სიტყვები მითხრა: „განათლების უფლება კონსტიტუციური უფლებაა.
სასამართლო მას არ იცავს“.

დალიან მნიშვნელოვანია და საჭირო, რომ სასამართლომ დაიცვას კონსტიტუციური უფლებები, ხოლო თუ კანონი კონსტიტუციას ეწინააღმდეგება სასამართლოს გადაწყვეტილება უნდა დაეფუძნოს კონსტიტუციას. საზოგადოებაში, სადაც რთული სოციალური ურთიერთობებია, ვერსად წაუყვალთ იერარქიულ კანონმდებლობას, მაგრამ მთავარია კონსტიტუცია პრაქტიკულად ედგეს სათავეში ამ იერარქიას და არა თეორიულად.

ჩემი აზრით, საბჭოთა კონსტიტუციაში ფორმულირებული უნდა იყოს პრინციპების ოთხი ჯგუფი. ესენია:

ფედერაციის პრინციპი ანუ პრინციპი იმისა, თუ რესპუბლიკები როგორ სამართლებრივ საფუძველზე გაერთიანდებიან საბჭოთა კავშირში და როგორ შეიზღუდება კავშირის უფლებები.

დემოკრატიის პრინციპი ანუ ხალხის მიერ მთავრობის ფორმირების სამართლებრივი საფუძველი და მთავრობის ძალაუფლების საზღვრები.

ადამიანის უფლებები ანუ ცივილიზებული ქვეყნებისათვის დამახასიათებელი ზოგადი ნორმები სამოქალაქო და პოლიტიკური თავისუფლებების შესახებ.

სოციალიზმის პრინციპი ანუ სოციალისტური ქვეყნების სპეციფიკური გარანტია სოციალურ-ეკონომიკური უფლებებისა და განსაზღვრული ხარისხით ამ უფლებების უზრუნველყოფის პრინციპი.

მთავარია გავიგოთ ზემოთ ჩამოთვლილი პრინციპების არსი. საყოველთაოდ მიჩნეულია, რომ დემოკრატია განუყრელ კავშირშია ადამიანის უფლებებთან. ფედერაცია, ან სახელმწიფოების სხვა ტიპის კავშირი, სავსებით შესაძლებელია არსებობდეს დემოკრატიისა და მით უფრო სოციალიზმის გარეშე. თავის მხრივ, დემოკრატია, ფედერაციისა და სოციალიზმის გარეშე საკმაოდ კარგად გრძნობს თავს, მაგრამ სადავოა საკითხი — შესაძლებელია თუ არა სოციალიზმი არსებობდეს დემოკრატიის გარეშე. ბევრს მიაჩნია, რომ სსრკ-ში სოციალიზმი უკვე აშენებულია, საჭიროა მხოლოდ დემოკრატიული პრინციპებით მისი გაუმჯობესება.

მე არ ჩავერევი ამ დავაში, რადგან ბოლოსდაბოლოს ყველაფერი დამოკიდებულია სოციალიზმის განსაზღვრებაზე, თუმცა, უბედურება ისაა, რომ სოციალიზმის ზუსტი იურიდიული განმარტება არ არსებობს. სწორედ სოციალისტური სახელმწიფოს კონსტიტუციამ უნდა მოგვცეს ასეთი განსაზღვრება. ვფიქრობ, ძალიან მნიშვნელოვანი იქნება გავითვალისწინოთ საბჭოთა კონსტიტუციაში ზემოთ ჩამოთვლილი პრინციპები, ამას მოითხოვს სამწუხარო ისტორიული გამოცდილება. სოციალიზმის ბუნდოვანი განსაზღვრებით მოქმედებდნენ ისინი, ვინც უკანმოუხედავად მბრძანებლობდნენ ხალხის ნებაზე. მათ შერყვნეს დემოკრატიისა და ფედერაციის არსი, შემოიღეს ტერმინები — სოციალისტური დემოკრატია და სოციალისტური ფედერაცია. დემოკრატიის უგულებელყოფას, ადამიანთა უფლებების დარღვევას და უკიდურეს ცენტრალიზაციას ამართლებდნენ სოციალიზმით, რომელიც თითქოს ისეთი უმაღლესი სიკეთეა, რომლის მისაღწევად ღირს, რომ ადამიანებმა დათმონ ყოველგვარი ამქვეყნიური ღირებულებანი.

ასე რომ, საბჭოთა სოციალისტური კონსტიტუციის მიზანი, ჩემი აზრით, უნდა იყოს ფედერაციის, დემოკრატიის, ადამიანის უფლებებისა და სოციალიზმის პრინციპების გამოცხადება და შესაბამისად კონსტიტუციაში შეტანა, თანაც ისე, რომ ერთი პრინციპის სასარგებლოდ არ დაიჩაგროს მეორე პრინციპი.

ამ წერილში როგორც აღვნიშნე, ძირითადად საუბარი იქნება ასოციალიზმის პრინციპებზე.

მმართველი პარტია

მიმაჩნია, რომ არ არსებობს ისეთი ურჩხული, როგორც ერთპარტიული დემოკრატიაა. თუმცა ნუ ვიჩქარებთ. საზოგადოებრივი წყობის მრავალგვარი ფორმა, როგორც ჩანს, გაუთვალისწინებელ შედეგებს იძლევა, მით უფრო დემოკრატიული ფორმა, რადგან დემოკრატია თავისთავად მრავალფეროვნებას გულისხმობს.

ზედმეტი არ იქნება აღვნიშნოთ, რომ ამ ურჩხულზე სხვადასხვაგვარად შეიძლება ვილაპარაკოთ. სინდისიერებაა, როცა აღამიანი გულწრფელად ფიქრობს მრავალფორმიანობაზე, საზოგადოებრივი ფორმების აგების ამოუწურავ შესაძლებლობებზე. ხოლო უსინდისობაა, როცა ვინმე, თუნდაც საუკეთესო სურვილებს გამო, გადაწყვეტს დემოკრატია დაარქვას ყველაფერს, რასაც გარდაქმნა მოიტანს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ერთპარტიულობა სახეზეა, ვერსად გავუქცევით, მაგრამ თუ მივალწევთ არსებული დიქტატურის ლიბერალიზაციას და მას შეიძლება თითქოს დემოკრატია დაერქვას, გარდაქმნამ მოგვცა შესაძლებლობები არა მხოლოდ ახალი საინტერესო სტრუქტურების შესაქმნელად, არამედ წარმოიშვა ახალი სახიფათო ტალღების საშიშროებაც. ეს უნდა გვახსოვდეს და ამას უნდა ვერიდოთ.

განვსაჯოთ სინდისიერად, ოღონდ შევთანხმდეთ ერთ რამეში. რაც წინათ საყოველთაოდ აღიარებულად ითვლებოდა, მასში ეჭვი უნდა შევიტანოთ და ნუ მივიჩნევთ ჭეშმარიტებად. საჭიროა ახლებურად გავანალიზოთ ყოველივე, რასაც ძველად აბრიორულ ჭეშმარიტებად მივიჩნევდით. მე გთავაზობთ ჩემს მოსაზრებას.

საბჭოთა პარტია, სკკპ, პარტია იყო მაშინ, როცა ქვეყანაში მოქმედებდნენ სხვა პარტიებიც, პარტია პოლიტიკურად აქტიური ჯგუფია, რომელიც ხალხის ნაწილს წარმოადგენს, აქედან წარმოსადგება თვითონ სიტყვა პარტია — ნაწილი.

ბოლშევიკების პარტია, სხვა პარტიების განდევნის შემდეგაც შეიძლება ჩაგვეთვალა პარტიად, რადგანაც ის პრეტენზიას აცხადებდა, რომ წარმოადგენდა ხალხის ნაწილს — მუშათა კლასს. ამჟამად, საბჭოთა პარტია, პრეტენზიას აცხადებს, რომ ის წარმოადგენს მთელ საბჭოთა ხალხს. აქედან ჩანს, რომ ეს არ არის პარტია. ეს რაღაც სხვა რამ არის. თუმცა, წარმოადგენს თუ არა საბჭოთა პარტია მთელ ხალხს? როგორც ჩანს, არა. რამეთუ წარმომადგენლობითი დემოკრატიის სისტემაში, ისეთ სისტემაში, რომელიც ფორმალურად გვევლინება საბჭოთა კავშირში, არცერთი ჯგუფი არ შეიძლება წარმოადგენდეს მთელ ხალხს. ხალხი თვითონ წარმოადგენს თავის თავს დებუტატების საბჭოებში. საბჭოთა ისტორიის უკანასკნელი სამოცდაათი წელი, ეს არის ცნებათა ცვლილების ზეიმი და „პარტია“ ერთი იმ ცნებათაგანია, რომელიც დაექვემდებარა შეცვლას. საბჭოთა კავშირში, ზუსტად რომ ვთქვათ, არ არის არცერთი პარტია. იქ არის კარგად ორგანიზებული ხელისუფალთა ელიტა, რომელიც ტრადიციულად უწოდებს თავის თავს პარტიას. კაცობრიობის ისტორიისათვის უცნობია ანალოგიური ხასიათის ელიტა. ეს ელიტა შეიძლება შევადაროთ რაინდული ან რელიგიური ორდენის თავადაზნაურობას.



ბას. მაგრამ ვერავითარი ანალოგია ვერ მოგვცემს მთლიან სურათს. ეს კარად ახალი წარმონაქმნია, ამიტომაც ხალხმა ვერ შეიცნო მისი არსი და მას არასწორად მოიხსენებს პარტიად.

მთავარია გავიგოთ — საბჭოთა პარტია მარტო ელიტა კი არ არის, რომელიც შექმნილია ხელოვნური ნიშნის მიხედვით, არმედ ესაა აქტიური ხალხის ფენა. ნება მიბოძეთ შეგახსენოთ, რომ სხვადასხვა დროს ზოგიერთ ქვეყანაში არსებობდა ისტორიულად ჩამოყალიბებული ელიტა, რომელიც საზოგადოებრივი მმართველობის საქმიანობაში აქტიურ როლს ასრულებდა და ყოველთვის ხელს არ უშლიდა დემოკრატიის განვითარებას. ასეთი იყო ინგლისის თავადაზნაურობა, მიწათმფლობელების ფენა შერეებულ შტატებში. მათი მოღვაწეობა ზოგჯერ ანელებდა დემოკრატიის აღმავლობას, მაგრამ განსაზღვრულ დროს მასზე სასიკეთო გავლენას ახდენდა. არცერთი პარტია, არც ერთი ფენა ხელისშემშლელი არ უნდა იყოს დემოკრატიზაციისათვის და თუ ეს ასე არ არის, მაშინ რა პარტია ან რა ფენაა იგი? მზად იქნება კი ეს სოციალური ფენა შინაგანი დემოკრატიზაციისათვის?

1983 წელს, ჩემს წიგნში „რუსეთის მომავალი“, საბჭოთა პარტია მოვიხსენიე, როგორც სახალხო დიქტატორი, რადგან ის თავის რიგებს აგებს საზოგადოების ყველა ფენის განსაკუთრებით აქტიური ხალხისაგან. ამ ბოლო დროს იმედი გამიჩნდა, რომ ეს სხვადასხვა ფენის აქტიური ხალხი, რომელიც პარტიაშია გაერთიანებული, წარმატებით გაართმევს თავს დემოკრატიზაციის ამოცანას, გარკვეული ხარისხით შეიცვლება პარტიის დიქტატორული როლი და მოგვევლინება ის სახალხო ძალის განმსახიერებლად.

საბჭოთა პარტია — ელიტის დღევანდელი სახით არსებობა, არ გამოირიხნავს დემოკრატიზაციის შესაძლებლობას. მკაცრად რომ ვთქვათ, უნდა ვიმსჯელოთ არა ერთპარტიულ დემოკრატიაზე, არამედ უპარტიოების დემოკრატიაზე, რადგან ქვეყანას მართავს არა პარტია, არამედ ტადიციული ელიტა. ისმის კითხვა, მოისურვებს, თუ არა ეს ელიტა ძალაუფლების ხალხისთვის განაწილებას. პარტკონფერენციის შემდგომ, მათ სურთ სასიკეთო ცვლილებები, მაგრამ არ სურთ ხელისუფლების დათმობა.

განსაკუთრებით გონივრულად მიმაჩნია ამ პირობებში დღეისათვის ნაწილობრივ გამოყენებული შემდეგი ღონისძიებები:

პირველ რიგში პარტიის საქმიანობის დამორჩილება სახელმწიფოს კანონებზე, ე. ი. ისეთი პირობების შექმნა, როდესაც მმართველი პარტია, ელიტა, ქვეყნის მართვაზე გავლენას ახდენს არა კანონების უგულებელყოფის საშუალებით, არამედ კანონიერი საშუალებებით, თუნდაც აგიტაციით. ეს პრობლემა ძალზე რთულია, რადგან ჭერჭერობით ხალხი ვერ მიეჩვია მკაფიო კანონების აუცილებლობას, პარტია კი კანონების დამორჩილებას. პარტიული ნომენკლატურის მთავარი არსი ამ პრობლემაში ძვეს: ისინი ენდობიან თავისიანებს, ენდობიან მათ, ვისთანაც უზიფათოა კანონის დარღვევა, მხედველობაში მაქვს არა კორუფცია, არამედ მათი ყოველდღიური მმართველობითი შემოქმედება. ლენინი, როგორც ცნობილია, კანონებს მაინცდამაინც დიდ ანგარიშს არ უწყევდა. ის უპირატესობას ანიჭებდა რევოლუციურ სინდისს, მაგრამ მაშინაც კი, გამოცემული იქნა დეკრეტი, იმ პირობების შესახებ, რა დროსაც შეიძლებოდა კანონის დარღვევა. ახლა კანონებს არღვევენ არა დეკრეტით, არამედ პირადი შეხედულების მიხედვით. უბრალოდ, არ ფიქრობენ, რომ მათი მოქმედება კანონსაწინააღმდეგოა.

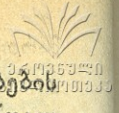
რაც შეეხება შინაპარტიულ დემოკრატიას, არის სულ ცოტა სამი პრობ-

ლენმა, რომელთა უგულვებელყოფა არარეალურს გახდის. შინაპარტიული დემოკრატიზაციის იმედს, პირველი ეს არის ხელმძღვანელი კადრების შერჩევის მომენტი. პარტია გვევლინება საზოგადოებაში თანამდებობრივი იერარქიების მონოპოლისტად. ხალხს უნდა მიეცეს საშუალება აღნიშნულ იერარქიის თვითდაკომპლექტებისა, შესაძლებლობა — წინ წასწიოს ისინი, ვინც იმსახურებენ ხალხის პატივისცემასა და ნდობას. ამის შესახებ ახლა მიდის საუბარი, მაგრამ ძნელი დასაჯერებელია, რომ პარტიამ დიდი ბრძოლის გარეშე დათმოს თავისი პოზიციები ყოველივე ეს მოითხოვს საკითხისადმი გონივრულ მიდგომას. დასაწყისისათვის შეიძლება დაწესდეს ზოგიერთი თანამდებობის უპარტიო მოქალაქეების მიერ დაკავების უფლება. პირველ რიგში ეს ეხება მოსამართლეებს და თუ მოსამართლეები იქნებიან უპარტიონი, ეს საშუალებას მოგვცემს, რომ პარტია დაეუმორჩილოთ კანონებს.

მეორე პრობლემა პარტიის დემოკრატიზაციასთან დაკავშირებით გახლავთ საკუთარი წევრების პატივისცემა. ამ საკითხზე ჯერჯერობით საუბარი არ წარმოებს. ამჟამად, პარტია თავისი წევრების მიმართ ასრულებს პოლიტიკური პოლიციის ფუნქციებს: პარტიას ყავს ინფორმატორები, პარტიის წევრებზე იქმნება პირადი საქმეები, რომელშიც იწერება მათი გაუფრთხილებელი, უნებლიე გამოხატვამები და სხვადასხვა დარღვევები. ცივილიზებულ საზოგადოებაში ეს შეურაცხყოფელია და მისი დაშვება არ შეიძლება. როგორ შეიძლება მოვახერხოთ პოლიტიკური პოლიციის დემოკრატიზაცია? მხოლოდ ერთადერთი საშუალებით, პარტიამ საერთოდ უნდა დაანებოს თავი პოლიტიკურ პოლიციელობას.

მესამე პრობლემა გახლავთ დემოკრატიული ცენტრალიზმი. პარტიას ჯერჯერობით არ აქვს დაგეგმილი მისგან თავის დაღწევა, მაგრამ სულ მალე ცხოვრება აიძულებს მას ამის გაკეთებას. აღნიშნული პრინციპის ერთგულებამ პარტია და ქვეყანა მრავალ უბედურებამდე მიიყვანა. ამ პრინციპის ბუნებას ვერ ცვლის ისეთი ეპითეტი, როგორიცაა დემოკრატია. ეს არის ხელმძღვანელის დიქტატურის პრინციპი. რალაც არა სჩანს, რომ გარდაქმნის მსვლელობისას, ხალხი სერიოზულად მიუდგა მას. პარტია, შესაძლებელია გახდეს ცოტათი უფრო დემოკრატიული და ნაკლებად ცენტრალიზებული, მაგრამ ვინ გაბედავს ამ პრინციპის უარყოფას? ეშინიათ ანარქიის, ეშინიათ იმისა, რომ პარტიის მართვა შეუძლებელი გახდება. ფედერალიზმი ანარქია როდია, ფედერალიზმი პარტიაში, მარტივად რომ ვთქვათ, ნიშნავს იმას, რომ პარტიის ცენტრალურმა ორგანოებმა, პარტიის ყრილობამ გადაწყვეტილებები უნდა მიიღოს თავისი კომპეტენციის ფარგლებში, რომელიც სავალდებულო იქნება შესასრულებლად პარტიის ყველა წევრისათვის. ეს ნიშნავს ადგილობრივი ორგანოების საქმიანობაში ჩაურევლობას: ადგილობრივი ორგანოს მდივნის არჩევისას, ზემდგომი პარტიული ორგანიზაციის ბრძანებისა თუ რეკომენდაციის დაუშვებლობას. ყოველივე ეს, ე. ი. პარტიული დემოკრატია, აუცილებელ გამოძახილს პოვებს მთელ ქვეყანაში, ვინაიდან საეჭვო არაა, რომ ქვეყანა კიდევ დიდხანს წაბაძავს თავის ელიტის ჩვეულებას. და ამ თავის მიბაძვით გამოიცინობს ხელისუფალთა განწყობილებას, მანამ ვიდრე თავის აზრს გამოსთქვამდეს. ასე იქნება მაშინაც, როცა მათ აზრის თავისუფლად გაცხადების საშუალების შესაძლებლობას მისცემენ.

შევეცდები პრობლემა სხვა კუთხით განვიხილო. გავანალიზოთ ისეთი ტერმინი, როგორიცაა ზნეობრივი განვითარება. გამარჯვებული რევოლუციური



პარტიის ევოლუცია, შეიძლება აღვწეროთ შემდეგი ზნეობრივი შეფასებების
 ჯაჭვით: გმირი, ფანატიკი, ცინიკი. ამ ჯაჭვის შეერთება შეუძლიათ გუშინდელ
 ცინიკოსებს, რომლებიც შეცვლილი საზოგადოებრივი პირობებისა და საზო-
 გადოებაში აღორძინებული კულტურის გავლენით, ზნეობრივად მიიჩნევენ,
 საზოგადოებას გაუხაწილონ დაპყრობილი ძალაუფლება. თუ ეს ასეა, პრაგმა-
 ტული თვალსაზრისით, იმის იმედი, რომ რაც ხდება ყველაფერი სასურველია,
 ერთობ დიდია. რადგანაც გარდაქმნის პრაგმატული საჭე, თუ ზნეობრივად არ
 არის მოტივირებული, სასიკეთო ცვლილებების ნაცვლად, საჭირო შედეგების
 ბრმად ძიებისას, შეიძლება შემობრუნდეს საპირისპირო მიმართულებით.

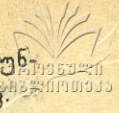
რა ხასიათის ძიება მიმდინარეობს საბჭოთა კავშირში? ვფიქრობ, შეიძ-
 ლება განვსაჯოთ შემდეგნაირად: თუ ეს ზნეობრივი ხასიათის ძიებაა, მაშინ
 გარდაქმნა საბჭოთა კავშირში ყოველნაირი მერყეობის და თუნდაც უკანდა-
 ხვევის დროს, კულტურის გამარჯვების ტოლფასი იქნება. თვითონ გარდაქმნა
 ცვლილებების აუცილებელ გამარჯვებას არ ნიშნავს და თუ ის კულტურის
 გამარჯვებაა, მაშინ საზოგადოებაში პლურალიზმის დასაწყისიც ყოფილა.
 რამდენადაც პლურალიზმი აუცილებელი პირობაა დემოკრატიისა, ამ პოზიციი-
 დან, ბუნებრივია, ის დემოკრატიის დასაწყისადაც მოგვევლინება. სხვა საკით-
 ხია, როგორ ჩატარდება არჩევნები, როგორ სწრაფად იქცევა ის ნამდვილ არ-
 ჩევნებად. სხვა საკითხია ის, რომ რამდენიმე ათწლიანი კრიტიკის შემდეგ, აღი-
 არებენ რომ სსრკ-ში დამყარდა დემოკრატია. მთავარია პლურალიზმის ზრდის
 ტემპი ქვეყანაში, რადგან ეს არის დემოკრატიის მთავარი ინდიკატორი.

თუ რა იქნება მნიშვნელოვანი ზრდა პლურალიზმისა, მოწოდება გარ-
 დაქმნისაკენ დარჩება მხოლოდ მოწოდებად. პლურალიზმი უნდა იყოს ყველა-
 ფერში: იდეებში, ორგანიზაციულ ფუნქციებში, ხალხის მიერ იერარქიის თვით-
 განსაზღვრაში.

საზოგადოება არ უნდა იმედოვნებდეს, რომ ყოველი რანგის მმართვე-
 ლის ზნეობრიობა იდეალურის ტოლფასი უნდა იყოს. მან თვითონ უნდა
 შექმნას ისეთი საზოგადოებრივი ინსტიტუტების წყობა, რომელიც უზრუნ-
 ველყოფს ზნეობრივ მართვას, უზნეო მმართველის ხელშიც კი. ამჟამად, შე-
 დარებით მაღალია ხელისუფლების მქონეთა ზნეობრიობა, ვიდრე ეს იყო
 არცთუ დიდი ხნის წინათ.

დემოკრატიის განვითარების ელიტარული გზა გამოცადა კაცობრიობამ.
 და როგორც ვხედავთ მიმდინარეობს წარმატებით. ოდესღაც ბუნებრივად მეჩ-
 ვენებოდა ელიტის მიერ თანდათანობით მონაწილეობის მიღება განვითარე-
 ბული დემოკრატიული წყობის შექმნაში. თანდათანობით დემოკრატიულ პრო-
 ცესში ერთგებიან სულ ახალი ფენები. ამერიკის შეერთებულ შტატებში ეს
 თანდათანობითობა დღევანდელ დღემდე მოვიდა. შავ მოსახლეობას მხოლოდ
 ახლა ეძლევა საშუალება საზოგადოების მართვის პროცესში ჩართვისა. რაც
 შეეხება რუსეთს, იქ არც ისე ადვილი იქნება აღნიშნული პროცესის გან-
 ხორციელება.

საბჭოთა კავშირში თანასწორობის იდეა საკმაოდ დიდი ხანია გამოცხად-
 და. მიუხედავად ამისა, იქ არ შეიძლება მოსახლეობის სხვადასხვა ფენები
 თანდათანობით ჩავრთოთ დემოკრატიულ პროცესში, რადგან იქ, ყველაფერი,
 რაც გაიცემა, ყველას ერთდროულად სურს მიიღოს. ამიტომ დემოგრაფიული
 თანდათანობითობა უნდა შევცვალოთ მთელი ხალხის ქვეყნის მართვაში მო-
 ნაწილეობის მოცულობის გაზრდით, ეს უნდა დავიწყოთ ხალხის ქვეყნის



მართვაში მონაწილეობის აუცილებელი მინიმუმით, რაც კონსტიტუციით უნდა იყოს გარანტირებული. ვფიქრობ, ეს გონივრულია და შესაძლებელიც.

შემდგომი დემოკრატიზაციისათვის, ერთპარტიულობა, ქვეყნის ელიტარული მართვა შესაძლებელია ხელის შემშლელი გახდეს. მაგრამ მანამდე ვფიქრობ შორსაა. ამჟამად, დემოკრატიული განვითარების დასაწყისში, პარტიას შეუძლია წარმატებით უხელმძღვანელოს დემოკრატიზაციას, მაგრამ უნდა შეძლოს ტოტალური შინაგანი სტრუქტურისაგან თავის დაღწევა.

საბჭოთა პარტია, საზოგადოების ელიტად რომ დარჩეს, ვფიქრობ თავისუფლად შეძლებს ითანამშრომლოს სხვა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებთან, პარტიებთანაც კი, თუ ისინი სერიოზულად წარმოიქმნებიან. ადრე ფორმალურად ასეთი სიტუაცია არსებობდა. პარტია თანაარსებობდა სხვადასხვა სტრუქტურებთან, რომელთაც საბჭოთა ენაზე უწოდებენ საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, მაგრამ საელმწიფო და პარტიული კონტროლი აღნიშნულ სტრუქტურებზე ისეთი ყოვლისმომცველი იყო, რომ საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ნაცვლად უმჯობესია ის სხვა სიტყვებით მოვიხსენიოთ. ამჟამად სსრკ-ში შექმნილია აურაცხელი რაოდენობის არაფორმალური ორგანიზაციები. ე. ი. საზოგადოებრივი გაერთიანებები. იბადება კითხვა: მმართველ პარტიას ეყოფა გამბედაობა და სიბრძნე, რომ მათთან თანაარსებობდეს და არ შეეცადოს მათ გაკონტროლებას ან სხვა სახით წინააღმდეგს ამ გაერთიანებების საქმიანობას?

საბჭოთა პარტია, შესაძლებელია, რომ დაუშვებს საზოგადოების მიერ ორგანიზებული პარტიების არსებობას. ამ შემთხვევაში არა აქვს მნიშვნელობა, თუ რა ეწოდებათ საზოგადოებრივ გაერთიანებებს, მთავარია, რომ მათ გამოხატონ საზოგადოების ამა თუ იმ ჯგუფისა და ფენის ინტერესები. მნიშვნელოვანია, რომ მათ ჰქონდეთ პოლიტიკური გავლენა საზოგადოებაში, არჩევნებში კანდიდატების წამოყენების უფლების ჩათვლით. არა აქვს მნიშვნელობა, თუ კონსერვატორული მოსაზრებებით აკრძალული იქნება ამ გაერთიანებების პარტიებად მოხსენიება. თუმცა, ასეთი აკრძალვა, ცოტა არ იყოს, სასაცილოდ გამოიყურება.

მთელი ეს მსჯელობა მმართველი პარტიის შესახებ, ბუნებრივია, წარმოშობს კითხვას: საჭიროა თუ არა პარტიის მმართველი როლის კონსტიტუციით გამაგრება? ვფიქრობ არ არის საჭირო, რადგან ეს იქნება კიდევ ერთი ბიძგი პარტიული ორგანოებისათვის კანონის დასარღვევად. თუ კონსტიტუციაში გამოკვეთეთ პარტიის მმართველი როლის აუცილებლობა, ამით პარტიას გზა ეხსნება დაარღვიოს კანონი, როცა საჭიროდ ჩათვლის და თავისი უკანონო მოქმედება გაამართლოს იმით, რომ ის არღვევს კანონს მხოლოდ საქმის სასარგებლოდ. ეს იყო და იქნება მომავალშიც კონსტიტუციის პირდაპირი ან არაპირდაპირი დარღვევა. კონსტიტუციის დარღვევა თავიდან რომ იქნეს აცილებული, მასში არა მარტო არ უნდა ჩაეწეროს, არამედ მინიშნებაც კი არ გვმართებს იმისა, რომ რომელიმე ორგანიზაცია შეიძლება კანონზე მაღლა დადგეს.

თუმცა არ გამოვირიცხავ, რომ კანონში იყოს აღნიშნული, პარტიის როლი საზოგადოებრივი ცხოვრების განსაზღვრულ სფეროში. თუ შემორჩა, სახალხო დეპუტატების არჩევნების ახლანდელი წესი, რომელიც საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს ნებას რთავს წარგზავნოს ყრილობაზე თავისი დეპუტატები, ეს უკვე არის პარტიის ლიდერობის აღიარება, რადგან პარტია კომკავშირთან ერთად ერთადერთი პოლიტიკური ორგანიზაციაა, რომელიც პირდაპირ აგზავნის დელეგატებს სახალხო დეპუტატების ყრილობაზე.



იმ შემთხვევაში, თუ კონსტიტუციაში დარჩება მუხლი პარტიის წარმმართველი როლის შესახებ, მაშინ აუცილებელია სპეციალური ნორმაც, რომელშიც აღინიშნება, რომ არცერთ საზოგადოებრივ ორგანიზაციას, პარტიის ჩათვლით, კანონის დარღვევის უფლება არა აქვს.

სოციალიზმი

(ზოგადი შენიშვნები)

მე სოციალისტი არ ვახლავართ. მიყვარს თავისუფალი კონკურენცია და თავისუფალი ეკონომიკა. მაგრამ დემოკრატიული კაპიტალიზმის პირადი სიმპათიები ხელს არ მიშლის შევიცნო საზოგადოებაში სოციალისტური იდეების გარდუვალობა და აუცილებლობა. შეიძლება ითქვას, ხალხმა კაპიტალისტური იდეის წყალობით ააშენა დასავლური ცივილიზაცია, მაგრამ სწორედ სოციალიზმის იდეებმა განადა კაპიტალისტური ცივილიზაცია უფრო ადამიანური. ისე რომ იდეების, თუნდაც ურთიერთსაწინააღმდეგო იდეების შეჯიბრება ავითარებს კაცობრიობას — ეს არის წინსვლის შემოწმებული და წარმატებული მეთოდი.

ვფიქრობ, საბჭოთა კავშირს სურს გახდეს სოციალისტური და არა კაპიტალისტური და სოციალისტური იდეების თავისუფალი შეჯიბრების ქვეყანა. უნდა შევივანოთ, რომ ასეთია სოციალიზმი. ბავშვობიდან მასწავლიდნენ, რომ სოციალიზმი არის სახელმწიფო მონოპოლია ყველაფერზე, რაზედაც შეიძლება მონოპოლია. თორმეტი წლის ვიყავი, როცა აღფრთოვანებული უფროსების მიბაძვით შევისწავლე სტალინის „ეკონომიური პრობლემები“. მაგრამ მათგან განსხვავებით ვერ ვავიგე, თუ თანდათანობით რატომ გაიზრდება უფრო მეტად სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში.

ხალხი მხოლოდ ახლა იწყებს იმის გაგებას, რომ სტალინმა მათ სოციალიზმის მაგივრად თავს მოახვია დიქტატურა, თავისი ეკონომიური მონოპოლიით. თუმცა, ამას ახლაც ბევრი ვერ გებულობს. იური აფანასიევი მკაცრად გააკრიტიკეს გაზეთ „პრავდაში“, როცა მან ამჟამინდელ სოციალისტურ საზოგადოებაში სოციალიზმი ვერ დაინახა.

მრავალი ტომია დაწერილი იდეალისტებისა და ანგარებიანი ხალხის მიერ სოციალიზმის შესახებ. ბოლოსდაბოლოს რა არის სოციალიზმი?!

წარმოვიდგინოთ, საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის ღერძი. დავუშვათ, რომ მარცხნივ ამ ღერძზე უკანასკნელ წერტილს წარმოადგენს თეორიული კომუნისმი, რომელიც ლენინის აზრით არის მატერიალურად აბსოლუტურად გამთანაბრებელი. იქ ყველა მუშაობს თანაბრად და შემოსავალიც თანაბარი აქვთ. ახლა წარმოვიდგინოთ ღერძის მარჯვენა მხარეს წერტილი. დავუშვათ, რომ ის კაპიტალისტურ სისტემას აქვს დაკავებული. ისეთ სისტემას, რომლის საზოგადოება ხასიათდება ძალებისა და შემოსავლის მეტად თუ ნაკლებად თავისუფალი განაწილებით. ღერძის მარცხენა და მარჯვენა წერტილებს შორის მოთავსებულ სპექტრს ე. ი. თეორიულ კომუნისტურ წერტილსა და კაპიტალისტურ წერტილს შორის მოთავსებულ ადგილს, შეიძლება ვუწოდოთ სოციალიზმი. საზოგადოება, რომელშიც აქტიური, საქმიანი ხალხი შეზღუდულნი არიან, მათ იციან წინასწარ თუ რა ხარისხით უნდა გამოავლინონ აქტიურობა, ხოლო ხალხის დიდი ნაწილი ანუ პასიური ხალხი დაცულნი არიან აქტიურობის შევიწროებისაგან.



ვფიქრობ, რომ ჩვენს წარმოსახვით ღერძზე უნდა ვიპოვოთ წერტილი, რომელიც აღნიშნავს არა მხოლოდ სოციალიზმს, არამედ მომუშავე სოციალიზმს, მოქმედი ეკონომიკით, რომელშიც გარკვეული თანაფარდობა იქნება დაცული, აქტიური, საქმიანი ხალხის მისწრაფებასა და უმოქმედო, პასიურ ადამინთა მისწრაფებას შორის. კაცობრიობის გამოცდილება გვიჩვენებს; რომ ასეთი წერტილი უნდა ვეძებოთ ჩვენი წარმოსახვითი ღერძის მარჯვენა წერტილთან, რადგან ეკონომიკის წარმატება დამოკიდებულია ხალხის აქტიურობაზე.

როგორც ჩანს, ეს არ იქნება წერტილი, ეს იქნება თანაფარდობის ადგილი, მატერიალურ თანასწორობასა და უთანასწორობას შორის თანაფარდობისა, რომელშიც უზრუნველყოფილი იქნება სოციალური სამყარო და მომუშავე ეკონომიკა.

ამ ადგილის მდგომარეობა დამოკიდებული იქნება მრავალ პარამეტრზე, ამიტომ მისი ცალმხრივი განხილვა საკმარისად არ მიმაჩნია. საჭიროა შემოვიტანოთ საკითხის ამომწურავი განხილვისათვის სახელმწიფოს როლის დამახასიათებელი მეორე ღერძი. თუ სახელმწიფო მონობოლისტია და ამავე დროს აცხადებს, რომ ის არის სოციალისტური, მაშინ, აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვილაპარაკოთ ყაზარმულ სოციალიზმზე. ამ ტერმინს ხშირად იყენებენ თანამედროვე საბჭოთა საზოგადოების დასახასიათებლად. ეს, მე ვიტყვოდი, შემთხვევით აღმოცენებული შემთხვევა სოციალიზმისა, არც კი ღირს სოციალიზმად რომ იწოდებოდეს, ბოლოსდაბოლოს ეს არაა ის საზოგადოება, რომლისთვისაც მილიონობით ადამიანი დაიხოცა. ამავე დროს, როგორც ჩანს საბჭოთა გამოცდილებიდან, მონობოლიზმი ვერ მიგვიყვანს საქმიან ეკონომიკასთან. მაშ, სახელმწიფოს ეკონომიკაში მონაწილეობის როგორი დონე მივიჩნით საკმარისად?

ამ კითხვას შეიძლება ვუპასუხოთ მხოლოდ მრავალწლიანი ცდებისა და შეცდომების გათვალისწინებით. ვფიქრობ, მომხიბვლელია პოზიცია სახელმწიფოს როლის მინიმუმამდე შეზღუდვისა: მიეცით მიწა გლეხებს, მიეცით მშრომელ აქციონერებს ფაბრიკები და ქარხნები. ხოლო მომსახურებისა და მეცნიერების სფერო გადააბარეთ კოოპერატივებს. ადრე თუ გვიან, ასეთი სისტემა შეიქმნება, მაგრამ ამ სისტემის შექმნამდე გარდამავალი პერიოდი აუცილებლად მტკივნეული იქნება, არა მხოლოდ სოციალურ ურთიერთობებში, არამედ ქვეყნის მომავალი ეკონომიკის ინვესტიციაშიც. სწორედ აქ არის სახელმწიფოს როლი შეუცვლელი. მხედველობაში მაქვს სამეცნიერო და ტექნოლოგიური პროგრესის დაფინანსება, ეკოლოგიური სიტუაციის გაჯანსაღება და სხვა საერთო ეროვნული საჭიროებანი. ამასთანავე, როგორც ჩანს, ვერსად გავექცევით სახელმწიფოს მონაწილეობას ეროვნული სიმდიდრის გადანაწილების მექანიზმის უზრუნველყოფაში. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, სახელმწიფოს როლის სწრაფ და არსებით შეზღუდვას უახლოეს მომავალში არ უნდა ველოდოთ. ყოველი ნაბიჯი ამ მიმართულებით, იქნება წარმატებული სვლა საქმიანი, მოქმედი სოციალიზმისაკენ.

მაგრამ ორი ღერძიც არაა საკმარისი სოციალიზმის ადგილის გამოსაძებნად სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის სივრცეში. ჩვენს მიერ განხილული ღერძები საკმარისად ვერ გამოხატავენ აქტიური ინიციატივიანი ხალხის თვითდაჭერებულობას, თვითდაჭერებულობას იმაში, რომ აზრი აქვს აქტიურობის გამომყდენებას. ტატიანა ზასლავსკიამ ამას ხომ არ დაარქვა ადამიანური ფაქტორის გათვალისწინება? დაე, ეს იყოს ჩვენი მესამე ღერძი, ღერძი აქ-



ტიური ხალხის უსაფრთხოებისა. ვერავითარი მოწოდება, ვერავითარი სანკო კრედიტები ვერ შესძლებენ მთლიანად აქტიური ხალხის აქტიურობის გამოყენებას, თუ მტკიცე საკანონმდებლო ღონისძიებამ არ გაფანტა ათწლეულების განმავლობაში გამოძეული ექვიანობა. ხალხს ძალიან დიდხანს ატყუებდნენ და არც ისე ადვილი იქნება, რომ მათ დაუბრუნდეთ სახელმწიფოსადმი ნდობა.

ამ თვალსაზრისით უნდა გადავსინჯოთ მთელი კანონმდებლობა. ვნახოთ რა აშინებს ხალხს, მათ წინააღმდეგ რა შეიძლება იყოს ბოროტგანზრახულად გამოყენებული. ხალხი თანდათანობით ამჟღავნებს აქტიურობას, სახავს მიზნებს. ეს ხდება არა იმისათვის, რომ გაახარონ გორბაჩოვი ან სხვა რომელიმე ძია, თუმცა დროა თავი დავანებოთ იმაზე ლაპარაკს, რომ თითქოს საზოგადოებრივი ინტერესები პირადულზე უპირატესია.

კარგად ორგანიზებულ საზოგადოებაში, ხალხი ჩვეულებრივ პირად ინტერესებს მიყვება და ამით ემსახურება საზოგადოებრივ ინტერესებს. ეს არ ესმის საბჭოთა ხალხს, აღზრდილებს რომანტიკაზე — ემსახურონ სახელმწიფოს. ვფიქრობ მოვიდა დრო, რომ ეს მათთვის გასაგები გახდეს. თეზისი საზოგადოებრივი ინტერესების უპირატესობის შესახებ, მოფიქრებული იქნა იმისათვის, რომ გაეუფასურებინათ და დაემციურებინათ ადამიანთა პირადი ინტერესების სიმდიდრე და მრავალფეროვნება.

თითოეული ადამიანის პირად ინტერესებს პატივისცემით უნდა მოვეკიდოთ, დავიცვათ მათი უფლებები და მათი პირადი ინტერესების კანონიერი საშუალებებით მიღწევის გზები. მხედველობაში მაქვს პირადი ინტერესების მთელი მრავალფეროვნება: იერარქიის თვითგანსაზღვრა, ოჯახზე ზრუნვა, არჩევანის თავისუფლება და, უპირველეს ყოვლისა, საკუთრების უფლება, როგორც არ უნდა უწოდებდნენ მათ, პირადს თუ კერძოს.

მნიშვნელოვანი გახლავთ პრობლემა მათი დაცვისა, ვინც კარგად გამოიმუშავებს. ასეთი კატეგორიის ხალხი დაცული უნდა იყოს არა მარტო მოშურნეთაგან, არამედ იდეოლოგიებისგანაც. ამ წლის გაზაფხულზე (ე. ი. 1989 წლის, მთარგმნ.) სსრკ-ში მოხდა პატარა, მაგრამ დიდი მნიშვნელობის მქონე რევოლუცია. კანონში კოოპერაციის შესახებ, ჩართეს ფრაზა, რომ ხელფასის უმაღლესი საზღვარი არ არის განსაზღვრული. კანონის შემდგენლებმა აღნიშნული ფრაზა გაზეთის ოთხგვერდიან ტექსტში ჩაძირეს. ამ ფრაზის ადგილი უფრო უპრიანია „ავიტატორის ბლოკნოტში“, ვიდრე კანონში. მე საკანონმდებლო ტექნიკაში ეკონომიკის მომხრე ვარ. მაგრამ ამ შემთხვევაში ვიგრძნობ, რომ ეს ისტორიული ფრაზა აუცილებლად პრობაგანდისტულ ტექსტში უნდა ჩაძირულიყო, რადგან ძნელია გონივრული ღონისძიების შეღწევა ძველი აზროვნების ლაბირინთებში.

ამასთანავე, აქტიური ხალხის თვითდაჯერებულობის უზრუნველყოფისათვის მნიშვნელოვანია მივცეთ მათ შესაძლებლობა იგრძნონ, რომ ისინი არ არიან გაძევებული საზოგადოებისაგან და საზოგადოება მომდევნო გენერალური ხაზის მოსახვევში არ აპირებს მათ თავიდან მოცილებას. მათ უნდა იგრძნონ, რომ ისინი არიან სრულფასოვანი მოქალაქეები და მათი მომეტებული წვლილი მეურნეობაში შეფასებული როდია მხოლოდ იმის ნებართვით, რომ ჰქონდეთ შრომის საფასურად ცოტა მეტი ფული, ამ ხალხს აუცილებელია ჰქონდეს საკუთარი ხმა საზოგადოებრივ საქმიანობაში.



კონსტიტუციის პროექტის ამ თავიდან თითქმის ყველა მუხლი ინორმირებად ჩამოყალიბებული და არ საჭიროებს კომენტარს. მაგრამ ვფიქრობ, ღირს ვისაუბრო სოციალიზმის განსაზღვრების შესახებ და შევაჩეროთ თქვენს ყურადღება ისეთ მუხლზე, რომელიც ექსპლუატაციას ეხება.

ჩემთვის ნათელია მოსაზრება, რომ თუ სოციალიზმი ზუსტი ფორმულირებით არ გადმოსცემს ადამიანის უფლებებს, მაშინ არც ღირს ასეთი სოციალიზმისათვის ბრძოლა.

ამ უკანასკნელი საუკუნის განმავლობაში სოციალიზმის შესახებ ბევრი რამ ითქვა და ბევრმაც გამოაცხადა თავი სოციალისტად. საკმაოდ ხშირად სოციალიზმისაკენ მისწრაფებით ამართლებდნენ ადამიანთა უფლებების უგულებელყოფას. სოციალიზმის იდეები თავის საფუძვლებში საკმაოდ გასაგებადაა ჩამოყალიბებული. მიუხედავად ამისა, მას საკმაოდ ხშირად ურევდნენ იდეოლოგიურ სიტყვათა კორიანტელში, რათა ხალხი მოეტყუებინათ და გაემართლებინათ არსებული მათხოვრობა და მონობა.

მაგრამ, თუ ჩვენ ასეთ სოციალიზმს გადავადრობთ იდეოლოგიურ სარჩულს და ზუსტი ფორმულირებით გამოვძერწავთ სოციალიზმის იდეებს, რომლის შესრულებაც შესაძლებელი იქნება რომ შევამოწმოთ, მაშინ სოციალიზმი მოგვევლინება არა იმ სისტემად, რაც საბჭოთა კავშირშია, არამედ ეს იქნება სულ სხვა რამ. შესაბამისი გარანტიებითა და სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების გათვალისწინებით გადანაწილდება საზოგადოებრივი სიმდიდრე. გადანაწილების ფარგლები განისაზღვრება არა იდეოლოგიური ფანტაზიით, არამედ, რეალური, ეკონომიკური შესაძლებლობებით, მეურნეობის განვითარების სტიმულის უზრუნველყოფის გათვალისწინებით.

ზემოთ ვახსენე ფორმულირებები, რომელთა შემოწმებაც შესაძლებელია. ვფიქრობ ეს ფრაზა გასაგებია იმის ასახსნელად, თუ რატომ არის სოციალიზმი ასეთი იდეოლოგიური ბურუსით გარშემორტყმული. არაზუსტი, გაურკვეველი გარანტიების დროს, ბურუსით მოცული დაპირებების შემოწმება პრაქტიკულად შეუძლებელია. სწორედ ამ მიზნითაა გაბუნდოვანებული ფრაზეოლოგია და დამახინჯებულია, დაფარულია სტატისტიკა. ამიტომაც მეცნიერებაში გამოცხადებული მოჩვენებითი ომი ფორმალიზმთან (გავიხსენოთ, თუ როგორ იბრძოდნენ მათემატიკაში ფორმალიზმის წინააღმდეგ, სამართლის შესახებ რომ არაფერი ვთქვათ).

მოკლედ რომ ვთქვათ, ხშირად ლაპარაკობდნენ უსინდისოდ სოციალიზმის შესახებ. მე არ მსურს რომ ეს უსინდისობა გრძელდებოდეს. ხალხმა ჰკუთისწავლა, ისტორიულ გამოცდილებას ტყუილად არ ჩაუვლია. დროა ვიქცეთ ფორმალისტებად და კონსტიტუციით გარანტირებულად ვაქციოთ მხოლოდ ის, რისი განხორციელება და შემოწმებაც შესაძლებელია. ასე რომ:

სოციალიზმი წარმოადგენს საზოგადოებრივ წყობას, რომლის დროსაც სახელმწიფო მოქალაქეებს აძლევს სოციალურ-ეკონომიკურ უფლებების დაცვის შესაძლებლობას და უზრუნველყოფს მათ იმდენად, რამდენადაც შესაძლებელია ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის გათვალისწინებით.

მოქალაქეების სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების უკეთ უზრუნველყოფის მიზნით კავშირი და რესპუბლიკები მოვალენი არიან ზომები მიიღონ სახალხო მეურნეობის განვითარებისათვის. მოქალაქეთა თვითშემოქმედებითი

მეურნეობის ჩათვლით, ხელი შეუწყონ კოოპერაციულ და ინდივიდუალურ შრომით საქმიანობას.

მოქალაქეთა სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების უზრუნველყოფის მიზნით კავშირი უფლებამოსილია დაბეგროს მოქალაქეთა შემოსავალი და მათი სამეურნეო გაერთიანებები პროგრესიული გადასახადით, აგრეთვე ამოიღოს მოქალაქეებიდან სამართლიანი სადაზღვევო გამოსაღები. პროგრესული გადასახადი ისეთი ანგარიშით უნდა იყოს დადგენილი, რომ არ დააბრკოლოს მოქალაქეების შრომითი და სამეურნეო ინიციატივა.

კავშირი და რესპუბლიკები, კანონით დადგენილ ფარგლებში უფლებამოსილნი არიან არეგულირონ სოციალურ-ეკონომიური უფლებების უზრუნველყოფის ხარისხი მოქალაქეთა საჭიროებისა და სახალხო მეურნეობაში მათი წვლილის მიხედვით.

პირველ აბზაცში ფორმულირებულია სოციალისტური იდეის არსი — სოციალურ-ეკონომიური უფლების უზრუნველყოფა. მასში პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ ოქროს მთებსა და რძის მდინარეებს არ უნდა ველოდოთ. საზოგადოებას არ შეუძლია იმაზე მეტის გაცემა, რაც გააჩნია. თუ მოქალაქეები საქმარისად არ არიან უზრუნველყოფილნი, დაე ეძებონ მიზეზი, დაე იმუშაონ კარგად და აირჩიონ კარგი ხელმძღვანელობა. თუ ეს არ უშველით, დაე იფიქრონ ახალი ეკონომიური მექანიზმების შექმნაზე და თუ ესეც არ უშველით, მაშინ უნდა მიხვდნენ, რომ მიაღწიეს ზღვარს არსებული სიმდიდრის განაწილებაში. შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსავალია მხოლოდ ის, რომ მოთმინებით აღჭურვილებმა შეამცირონ განაწილება და ამით საჭირო კაპიტალით დააფინანსონ მეურნეობის განვითარება.

ქალაღზე ამის გაკეთება ადვილია, მაგრამ ეს რომ პრაქტიკაში განხორციელდეს, საჭიროა საბჭოთა მოსახლეობის შეგნებაში მოხდეს რეგოლუცია. მთავრობა ათწლეულების განმავლობაში იმდენ დაპირებებს არიგებდა, რომ ქვეყანაში შეიქმნა სხვის კმაყოფაზე მყოფთა განწყობილება.

წარმოიშობა საკითხი ისეთი მექანიზმის შექმნის შესახებ, რომელიც შეამცირებს განაწილებას და აქტიურს გახდის მეურნეობის დაბანდებას. კაპიტალიზმის პირობებში თეორიულად ასეთ როლს ბაზარი ასრულებს. საბაზრო რეგულირების უშუამავალია გამომუშავებული ხელფასი, საალრიცხვო განაკვეთი და ფასი. რადგან სახელმწიფო და პროდუქციის ბაზრის როლის ძლიერ დეფორმირებას ახდენენ, სოციალიზმის დროს სახელმწიფოს დემოკრატიული მექანიზმის როლი მეტად დიდია, რადგან სახელმწიფოს მოვალეობაა სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების უზრუნველყოფაც. მაგრამ თუ ბაზარი თვითონ ვერ უზრუნველყოფს ავტომატური გადაწყვეტილების მიღების მექანიზმს, მიუხედავად ამისა, ის მაინც ინარჩუნებს ერთგვარი ინდიკატორის როლს, რომელიც საჭიროების შემთხვევაში სახელმწიფოს გზას უჩვენებს, თუ როგორ უნდა მოხდეს გადაწელება.

მეორე აბზაცი მიუთითებს მოქალაქეთა უფლებების უზრუნველყოფის გაუმჯობესების საშუალებებზე. გამოკვეთავს მეურნეობის ახალი ფორმების ძიების აუცილებლობას და მიგვანიშნებს, რომ არ შეიძლება დავკმაყოფილდეთ არსებული ფორმების გამოყენებით.

კონსტიტუციის პროექტში ამ აბზაცის შეტანა არ მოგვიწევდა, წარსულის მძიმე გამოცდილება რომ არ გვქონოდა. იმ წარსულისა, რომელშიც სა-

ხელმწიფოს მიერ აკრძალული იყო სამეურნეო თვითშემოქმედებისა და აბა-
ლი ფორმების ძიების ყოველგვარი შესაძლებლობა.

მესამე აბზაცში მოცემულია შემოსავლის წყაროს უზრუნველყოფის სა-
კითხი. ცნობილია, რომ ამჟამად შემოსავლის მთავარ წყაროდ ითვლება სა-
ხელმწიფო საწარმოებიდან მიღებული სახსრები, მაგრამ სწორედ ეს წყარო არ
მიეუთითე პროექტში, ვინაიდან კონსტიტუციაში არ უნდა იყოს არაფერი, რაც
შეაფერხებს სახელმწიფო მონოპოლიისაგან თავის დაღწევას. ეს აბზაცი გამოკ-
ვეთავს საზოგადოებაში შემოსავლის გადანაწილების კანონიერებას. ითვალის-
წინებს მის აუცილებელ შეზღუდვას, რათა არ დაიჩაგროს აქტიური, საქმიანი
ხალხი.

რაც შეეხება მეოთხე აბზაცს, ის თვითონ ლაპარაკობს თავის თავზე. სა-
ზოგადოებაში თუ აკრძალულია იძულებითი შრომა, მაშინ საჭიროება მოით-
ხოვს შემოვიღოთ ეკონომიკური საშუალებები უსაქმოდ დარჩენილთა დასა-
ცავად. ამავე დროს, სოციალიზმმა რეაგირება უნდა მოახდინოს საზოგადოე-
ბის ზოგიერთი წევრის მომეტებულ გასაჭირზე, მიუხედავად მათი წვლილისა
საერთო მეურნეობაში.

ამ წერილის მიზანი სოციალიზმის საერთო პრინციპების გამოცხადებაა,
რაც ხელს შეუწყობს საზოგადოებას მოქმედი სოციალიზმის მოდელის ძიე-
ბაში. როგორც მკითხველი ხედავს, სოციალიზმის იურიდიულ განსაზღვრებას
არ მივდგომივართ ჩვეული იდეოლოგიური პოზიციებიდან: არ შევხებივარ მე-
ურნეობის გეგმიანობას, საწარმოო საშუალებებზე ე. წ. საზოგადოებრივი
საკუთრების საკითხს, მიწათსარგებლობის ხასიათს და სხვა საკითხებს. კონს-
ტიტუციაში მათი ადგილი არაა. ყოველივე ეს მიეკუთვნება სამეურნეო ორ-
განიზაციის პრინციპების რიცხვს და უნდა გადაწყდეს ისე, როგორც მეურნე-
ობის საჭიროება მოითხოვს. შეგახსენებთ, რომ მოქმედი სოციალიზმის მო-
დელი ჭერჭერობით არ არსებობს, ამიტომ საჭიროა მისი ძიება, ხოლო ძიე-
ბისათვის, საჭიროა კონსტიტუცია, რომელიც უზრუნველყოფილი იქნება საკ-
მარისი მოქნილობით.

ექსპლუატაციის საწინააღმდეგო მუხლი შეიძლება მოგვეჩვენოს იურიდი-
ულ ტრიუკად: კავშირმა და რესპუბლიკებმა უნდა დაადგინონ შრომის დაც-
ვის ისეთი გარანტიები, რომლის დროსაც დაქირავებული შრომა არავითარ
შემთხვევაში არ მოგვევლინება მშრომელების ექსპლუატაციის წყაროდ. (იხ.
პროექტის ტექსტი).

გამოდის რომ შრომის პირობებს უზრუნველყოფს გონივრული კანონები.
მხედველობაში მაქვს ის, რომ არავითარი დაქირავებული შრომა არ წარმო-
ადგენს ექსპლუატაციას. ზოგიერთი იდეოლოგი და დემაგოგი პირიქით ფიქ-
რობს და აცხადებს დაქირავებულ შრომას ექსპლუატაციად. თუ ეს ასეა, მაშინ
მათ უნდა აღიარონ, რომ ექსპლუატაციაა სახელმწიფოს მიერ დაქირავებული
შრომაც. სახელმწიფო მონოპოლიზმის იდეოლოგები ამას უარყოფენ.

აღნიშნულ მუხლს სიმეტრიაში მოჰყავს ექსპლუატაციის საკითხის განმარ-
ტება ხსნის შესაძლებლობას დაქირავებულ შრომისათვის, მიუხედავად იმისა,
თუ ვინ იქნება დამქირავებელი. ამასთან ერთად, შრომა ოფიციალურად უნდა
იყოს გარანტიებით დაცული, რათა აღიკვეთოს სამუშაოს მიმცემის თვითნე-
ბობა. განუჩრჩველად იმისა თუ ის ვინ იქნება. ეს მუხლი კრძალავს იძულებით
შრომას, განსხვავებით 1977 წლის კონსტიტუციისაგან, რომელიც ერთი მხრივ,
ამტკიცებს შრომის უფლებას და მეორე მხრივ, შრომას აცხადებს სავალ-

დებულოდ, რაც ჩემი აზრით, წარმოადგენს აშკარა უაზრობას, ისევე როგორც იმის მტკიცება, რომ მოქალაქე ვალდებულია გამოიყენოს თავისი უფლებები.

კონსტიტუციის პროექტის მუხლები

თავი სოციალიზმის შესახებ

სოციალიზმი

სოციალიზმი წარმოადგენს საზოგადოებრივ წყობას, რომლის დროსაც სახელმწიფო მოქალაქეებს აძლევს სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების დაცვის გარანტიას და უზრუნველყოფს მათ იმდენად, რამდენადაც ეს შესაძლებელია ქვეყნის ეკონომიკური პოტენციალის გათვალისწინებით.

მოქალაქეების სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების უკეთ უზრუნველყოფის მიზნით, კავშირი და რესპუბლიკები მოვალენი არიან მიიღონ ზომები სახალხო მეურნეობის განვითარების მიზნით, მოქალაქეთა თვითშემოქმედებითი მეურნეობის ჩათვლით, ხელი შეუწყონ კოოპერაციულ და ინდივიდუალურ შრომით საქმიანობას.

მოქალაქეთა სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების უზრუნველყოფის მიზნით, კავშირი უფლებამოსილია დაბეგროს მოქალაქეთა შემოსავალი და მათი სამეურნეო გაერთიანებები პროგრესული გადასახადით. აგრეთვე, ამოიღოს მოქალაქეებიდან სამართლიანი სადაზღვევო გამოსაღები. პროგრესული გადასახადი ისეთი ანგარიშით უნდა იყოს დადგენილი, რომ არ დააბრკოლოს მოქალაქეების შრომითი და სამეურნეო ინიციატივა.

კავშირი და რესპუბლიკები, კანონით დადგენილ ფარგლებში, უფლებამოსილი არიან არეგულირონ სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების უზრუნველყოფის ხარისხი, მოქალაქეთა საჭიროებისა და სახალხო მეურნეობაში მათი წვლილის მიხედვით.

შრომის უფლება

თითოეული მოქალაქე გარანტირებულია შრომის უფლებით, რომელიც მოიცავს:

1. პროფესიის ან სხვა საქმიანობის თავისუფალ არჩევანს პროფესიულ და საერთო განათლების შესაძლებლობების შესაბამისად და სახალხო მეურნეობის მოთხოვნილების გათვალისწინებით.

2. მშრომელებისათვის გამომუშავებული თანხის მიღების გარანტიას, რომლის მოცულობა განისაზღვრება ეკონომიკური მიზანშეწონილობით, ამასთან, ის არ უნდა იყოს სახელმწიფოს მიერ დადგენილ მინიმალურ ოდენობაზე ნაკლები.

3. სახელმწიფო და სადაზღვეო დახმარების მიღებას დროებით შრომისუნარიანობის დაკარგვისა და დროებით უმუშევრობის შემთხვევაში.

4. თვითოეული მოქალაქის შესაძლებლობას მიიღოს და გაიუმჯობესოს პროფესიული მომზადება და აიმაღლოს შრომითი კვალიფიკაცია თავისი ნიჭისა და უნარის შესაბამისად.

5. ინდივიდუალური შრომითი საქმიანობის, კოოპერაციული ორგანიზაციების შექმნის უფლებებს, სამეურნეო საქმიანობის ორგანიზაციული ფორმების ძიებისა და შექმნის უფლებას. ამ პუნქტში აღნიშნული უფლებები შეიძლება

შეიზღუდოს მხოლოდ კავშირის კანონებით და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ეს აუცილებელია სახელმწიფო და საზოგადოებრივი უშიშროებისათვის. კერძოდ, მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვისა და ხალხის ზნებრივი ჩასისათვის მოთხოვნის დაკმაყოფილების გამო.

კანონები შრომის შესახებ

კავშირი და რესპუბლიკები მოვალენი არიან დააწესონ შრომის დაცვის ისეთი გარანტიები, რომ დაქირავებული შრომა არავითარ შემთხვევაში არ წარმოადგენდეს მშრომელთა ექსპლუატაციას.

ასეთი გარანტიები შეიძლება იყოს:

1. იძულებითი შრომის აკრძალვა იმ შემთხვევის გარდა, როცა ასეთი შრომა გამოიყენება, როგორც სისხლისსამართლებრივი დასჯის ღონისძიება, რომელიც დანიშნულია სასამართლოს კანონიერი გადაწყვეტილებით აგრეთვე იძულებითი შრომის გამოყენება საომარი მდგომარეობისა და საზოგადოებრივ უბედურებათა უამს, თუ ეს კანონით არის გათვალისწინებული. სამხედრო მოსამსახურის მიერ შესრულებული სამუშაო არ ითვლება იძულებით შრომად, თუ მეთაურის კანონიერი ბრძანებით სრულდება;

2. სამუშაო დღის ხანგრძლივობის განსაზღვრა, დასასვენებელი დღეებისა და ყოველწლიური შვებულების გარანტია;

3. შრომის უსაფრთხოებისა და შრომის ჰიგიენის უზრუნველსაყოფად ქმედითი ზომების მიღება. სახელმწიფოსა და საზოგადოებრივი კონტროლის შესაძლებლობა ამ ზომების დაცვისათვის;

4. მშრომელებისა და მათი ოჯახებისათვის სამართლიანი კომპენსაციის მიცემა: დასახიჩრების, სიკვდილის ან სხვა ზიანის შემთხვევაში, რომელიც მიადგა საწარმოში საქმიანობის დროს.

5. მშრომელების თავისუფალი ნება, სამუშაოს მიმცემთან დადონ ინდივიდუალური ან კოლექტიური ხელშეკრულება, იმ პირობით, რომ ასეთი ხელშეკრულება, კანონით დადგენილ მშრომელის უფლებას არ შეზღუდავს.

6. შრომითი დავის გადაწყვეტის მოქმედი პროცედურის დაწესება, სასამართლოში მიმართვის შესაძლებლობის ჩათვლით.

პროფესიული კავშირების შექმნის უფლება

მოქალაქეები უფლებამოსილნი არიან გაერთიანდნენ პროფესიულ კავშირებში და სრული უფლებით აღჭურვონ ეს კავშირი წარმოადგინოს მათი ინტერესები სამუშაოს მიმცემთან ურთიერთობისას.

გაფიცვის უფლება

მოქალაქეებს აქვთ გაფიცვის უფლება სამუშაოს მიმცემთან კონფლიქტის შემთხვევაში. ამასთან, კანონით შეიძლება დაწესდეს ამ უფლების შეზღუდვა, გამომდინარე სახელმწიფოს უშიშროების ინტერესებიდან, საზოგადოებრივი სიმშვიდის აუცილებლობიდან, ხალხის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის დაცვიდან; განსაზღვრული კატეგორიის მშრომელებისთვის გაფიცვის სრულ აკრძალვამდე. კანონით შეიძლება გათვალისწინებული იყოს შერიგების პროცედურა, რომლის გამოყენება სავალდებულოა მშრომელებისათვის გაფიცვის გამოცხადებამდე.

მოქალაქეებს აქვთ ჯანმრთელობის დაცვის უფლება, უფასო სამედიცინო მომსახურების ჩათვლით. კავშირი და რესპუბლიკები ზომებს იღებენ მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესებისათვის. ხელს უწყობენ სამედიცინო გამოკვლევებს, კოოპერაციული და კერძო პრაქტიკის განვითარებას.

გარემოს ჰიგიენა

მოქალაქეებს უფლება აქვთ ჯანმრთელ გარემოში ცხოვრებისა. კავშირი და რესპუბლიკები მოვალენი არიან ზომები მიიღონ ბუნების დაცვისათვის, კონტროლი გაუწიონ გარემოს გაჯუჭყიანებას. მოქალაქეებს უფლება აქვთ სამართლიანი კომპენსაციისა, იმ შემთხვევაში, თუ გაჯუჭყიანებულმა გარემომ განაპირობა ჯანმრთელობის მოშლა.

განათლების უფლება

მოქალაქეებს გააჩნიათ განათლების მიღების უფლება, სკოლაში ეროვნულ ენაზე სწავლის ჩათვლით, მშობლების ან შესაძლო შემთხვევაში მეურვეების გადაწყვეტილებით.

უმაღლესი და პროფესიული განათლების მიღების შესაძლებლობა აქვს ყველა მოქალაქეს მიუხედავად უნარისა და განათლების დონისა, ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე.

კავშირი და რესპუბლიკები უფლებამოსილნი არ არიან შეაფერხონ კოოპერატიული სკოლების, პროფესიონალური სასწავლებლებისა და უნივერსიტეტების ორგანიზაცია და საქმიანობა თუ ამ დაწესებულებებში სწავლების დონე აკმაყოფილებს დადგენილ სტანდარტებს, შეესაბამისი სახელმწიფო სასწავლო დაწესებულებისათვის.

პენსიისა და დახმარების უფლება

მოქალაქეებს უფლება აქვთ მოხუცებულობის, ხანგრძლივი ავადმყოფობის ან ინვალიდობის, აგრეთვე მარჩენალის დაკარგვის დროს საპენსიო უზრუნველყოფისა.

კავშირი და რესპუბლიკები ეხმარებიან გაჭირვებულ მდგომარეობაში აღმოჩენილ მოქალაქეებს.

ბინის უფლება

მოქალაქეებს უფლება აქვთ საცხოვრებელ ფართზე. კავშირი და რესპუბლიკები მოვალენი არიან ითანამშრომლონ საბინაო მშენებლობის დარგში კოოპერაციული და ინდივიდუალური მშენებლობის ჩათვლით.



1. კავშირი და რესპუბლიკები მოვალენი არიან უზრუნველყონ პირობები დედებისა და ბავშვების დასაცავად.

2. მშობლებს და შესაბამის შემთხვევაში კანონიერ მეურვეებს გააჩნიათ უფლება უზრუნველყონ ბავშვის რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა თავისი საკუთარი მრწამსის შესაბამისად. ეს უფლება შეიძლება შეიზღუდოს მხოლოდ კანონებით და მხოლოდ ბავშვის ჯანმრთელობასა და სიცოცხლეზე ზრუნვის მიზნით.

1988-89 წელი

გნლ * * *

„მე ვუიშოვ“ — აგზოვს ყოფილი დისიდენტი ანუ „გადახუარბული ქვაბი შეიძლება აფეთქდეს...“

წარმოდგენილი პუბლიკაციის ავტორი ვალერი ჭალიძე განსაზღვრავს ამერიკელი გამომცემელი, პუბლიცისტი და პოლიტოლოგი, მკითხველისათვის აღბათ ინტერესმოკლებული არ იქნება იმის გაგება, თუ როგორ აღმოჩნდა ქართველი სწავლული ამერიკაში.

ორიოდე სიტყვით გადმოგვცემთ მის ბიოგრაფიას.

ვალერი ჭალიძე ფართო პროფილის მოღვაწეა. იგი ფიზიკოსი, ფილოსოფოსი და სოციოლოგიც განსაზღვრავს. განათლება მიიღო თბილისსა და მოსკოვში. სამოციანი წლების ბოლოს სახელი გაითქვა, როგორც დიდად ნიჭიერმა ფიზიკოსმა. 1970 წელს მოსკოვში ანდრეი სახაროვიან და ანდრეი ტვერდოხლებოვიან ერთად ჩამოაყალიბა ადამიანის უფლებების დაცვის კომიტეტი. მათ მოღვაწეობას, მოგეხსენებათ, თურა სირთულეები შეუქმნა იმ დრომ, რომელიც ამჟამად უძრავობის პერიოდად არის მონათლული.

ვალერი ჭალიძე, რუსეთის დისიდენტური მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი, 1979 წელს, 34 წლის ასაკში, იძულებული გახდა დაეტოვებინა საბჭოთა კავშირი. იმავე წელს საზოგადოებრივი შემოწირულობის წყალობით მან დაარსა თვითგამოცემა „ქრონიკა პრესის“, ხოლო 1979 წელს — კომერციული გამომცემლობა „ჭალიძე

პუბლიკეიშენს“. დღესაც ამ გამომცემლობის მფლობელია.

ვალერი ჭალიძის პუბლიცისტური წერილები, ბოლო დროს, ზშირად ქვეყნდება რუსულ პრესაში. ამ წერილებში იგი ხოტბას ასხამს საბჭოთა ადმინისტრაციის თანამედროვე კურსს და მიმდინარე გარდაქმნას. ყოველივე ეს, რუსეთის რადიკალურ-დემოკრატიული, ფორმალური და არაფორმალური ორგანიზაციების ორგანიზაციონების რეაგირება იწვევს. ამ საკითხის თაობაზე ვალერი ჭალიძემ „მოსკოვსკიე ნოვოსტის“ ფურცლებზე შემდეგი განაცხადა: „გამოვიდა ისე, რომ მთავრობის ქებისათვის საჭიროა არანაკლები გამბედაობა, ვიდრე მისი კრიტიკისათვის. ჩემს მიერ გარდაქმნის რამოდენიმე წლიანი ქება საყვედურს იწვევს, ხოლო რადიკალების კრიტიკა, საქმეს მიიყვანს იქამდე, რომ მე ჩამთვლიან „დერჟიმორდად“.

ჩემი საზოგადოებრივი აქტიურობის მანძილზე, მე ვიყავი იმაზე მეტად რადიკალი, ვიდრე რეგიონთაშორისი ჯგუფის დეპუტატების უმრავლესობა. მათზე მეტად რადიკალი, ვისაც ახლა მე მოვუწოდებ მოთმინებისა და წინდახედულებისაკენ.

როგორ აღმოჩნდა, რომ დისიდენტი, იმათზე მეტ თავშეკავებულობას იჩენს, ვიდრე ისინი, ვისაც ადრე ოფიციალური პოსტები ეკავათ და სიფრთხილეს იყვნენ მიჩვეულნი?

ასახე მარტივია: მე ვშიშობ...

კარგად შევისწავლე ქვეყანაში არსებული და-
ძახული შინაგანი წინააღმდეგობები და ვიცი
გადახურებული ქვაბი შეიძლება აფეთქდეს“.

„მოსკოვსკი ნოვოსტ“-ის მრავალმილიონიანი
მკითხველი აყავს. გაზეთი გამოდის რამდენი-
მე უცხო ენაზე. და ალბათ, ვალერი ჭალიძის
შიში და გადამეტებული ზრუნვა, იმისათვის,
რომ „გადახურებული ქვაბი არ აფეთქდეს“, არ
დაიშალოს, მკითხველს უნებურად აღუძრავს
ფიქრებს: „პირდაპირ საინტერესო ხალხია ეს
ქართველები. ერთი „დიდი ქართველი“ იყო
და მთელი სიცოცხლე თავისი ერის საზიანოდ
რუსული იმპერიის შექმნასა და გაძლიერებას
მოახმარა, მეორე ამ იმპერიის ერთგულების
დასამტკიცებლად საკუთარი სამშობლო დაიპყ-
რო და კოლონიად აქცია, ხოლო მესამეები
ცდილობენ დრომოჭმული იმპერიისათვის ახალი
სიცოცხლის ჩადგმასა და მის გადარჩენას“-ო.

ვალერი ჭალიძის კალამს ეკუთვნის ნაშრო-
მები: „რუსეთის მოშავალი“, „კომუნუნიზმზე გა-
მარჯვებული“, (ექლენება სტალინის საქმიანო-
ბას). „აღმავანის უფლება და საბჭოთა კავ-
შირი“, „ეროვნული პრობლემები და გარდაქ-
მნა“, „სოციალისტური კონსტიტუციის შესა-
ხებ“ და სხვ.

სტატია „სოციალისტური კონსტიტუციის შე-
სახებ“, ვფიქრობთ, მკითხველისათვის საინტე-
რესო იქნება. საინტერესო იქნება იმდენად,
რამდენადაც მასში საუბარია სოციალისტურ
კონსტიტუციაზე. განხილულია კონსტიტუციის
მიზანი და მისი სტაბილურობის აუცილებ-
ლობა, გააზრებულია კომუნისტური პარტიის
როლი და ადგილი საბჭოთა საზოგადოებაში.
მოცემულია სოციალიზმის განმარტება და სხვა
საკითხები. ყოველივე ეს თეორიულად საინ-
ტერესოა იმდენად, რამდენადაც მისი პრაქტი-
კული ხორცშესხმა სოციალიზმს წინ წასწევდა.

ვალერი ჭალიძე ყოველ საკითხს განიხილავს
აღმავანის უფლებებთან მიმართებაში. მას წინა
პლანზე აქვს წამოწეული აღმავანის, პიროვნე-
ბის უფლების დაცვა, ცდილობს დაამტკიცოს,
რომ „სოციალიზმი ეს არის აღმავანისათვის
უფლებების მიმნიჭებელი და არა ამკრძალავი“.
მაგრამ ცნობილია, რომ პიროვნების თავისუფ-
ლება არ არსებობს ეროვნული თავისუფლების

გარეშე. „გადახურებული ქვაბის აფეთქებას“
განაპირობებს არამარტო ის ფაქტი, რომ ქვე-
ყანაში აღმავანის უფლებები მინიმუმამდეა დაქ-
ვანილი, არამედ ერის უუფლებობა, რამეთუ
კერძო პირი შეიძლება შეეფუოს, მიჩვიოს
აღმავანის უფლების დაკარგვასა და მონობას,
ერი კი ამას ვერასოდეს შეეგუება. თვითული
პიროვნების თავისუფლების საწინდარი, მხო-
ლოდ ერის თავისუფლებაა, აი ამას აღარ ით-
ვალისწინებს დიდად განათლებული, მაგრამ
„ძე შეცდომილი“ ავტორი.

სტატიაში განხილულ სხვა მრავალ საკითხთა-
გან მინდა გამოვყო ვალერი ჭალიძის მოსაზრე-
ბა ფედერაციასთან დაკავშირებით. ის მიიჩნევს,
რომ იძულებით გაერთიანებული ფედერაციის
შემაკავშირებელ ძალად, ცხადია, იგულისხმება
ძალმომრიგობა. მაგრამ რადგანაც მეოცე საუკუ-
ნის მიწურულს მსოფლიო საზოგადოების აზ-
რი ძალასა და იარაღის უღარუნს უკვე ვეღარ
ეგუება, სსრკ-ში საჭიროა შეიქმნას ახალი ფე-
დერაცია, რომელშიც შემავალ სახელმწიფოებს
გაერთიანებს სხვადასხვა ფაქტორი. მაგალითად
„საერთო მტერი ან რელიგიის იგივეობა, თუნ-
დაც საერთო ისტორია. შემაკავშირებელი ძალა
ფედერაციისათვის ყოველთვის საჭიროა და სა-
სურველია იყოს არა ერთი, არამედ რამოდე-
ნიმე“.

ამ სიტყვებში აშკარად იგრძნობა ვალერი
ჭალიძის მოწადინება საბჭოთა ფედერაციის
შენარჩუნებისათვის. ამ პრინციპით თუ ვიხილ-
მდევანელეთ, ერთ „ქვაბში“, შესაბამის შემაკავ-
შირებელი ფაქტორის მოძიების შემდგომ, შე-
საძლებელი ყოფილა ნებისმიერი ერის გაერთი-
ანება. ვალერი ჭალიძისეული საბჭოთა ფედ-
რაციის მოდელი თავისი არსით მოგვავს მისი-
ვე უფროსი მეგობრის, ცნობილი მოღვაწის
ანდრეი ხანაროვისეულ მოდელს.

აღმავანის უფლებათა დაცვის კომიტეტის
მოსკოვის ჯგუფის ყოფილი მოღვაწის ვალერი
ჭალიძის სტატია, რომელსაც ახლა გაეცანით,
იმის დასტურია, თუ როგორ სხვადასხვაგვარად
ესმით აღმავანის უფლებების დაცვა რუს „დი-
სიდენტებს“ და ამავე ჯგუფის ქართველ წარ-
მომადგენლებს.

ვალერი ზრიბალაშვილი.

რედაქციისაგან:

წერილი „სოციალისტური კონსტიტუციის შესახებ“ რედაქციას გადმოსცა
საქართველოს სოციალიზმის სწავლულმა მდივანმა გიორგი თარხან-
მოურავმა. ჩვენი პუბლიკაცია წარმოადგენს ამერიკული გამოცემის თარგმანს,
რომელიც შეასრულა იურისტმა ვალერი გრიგალაშვილმა. გამოქვეყნების ნებარ-
თვა უშუალოდ ავტორისაგან მივიღეთ. მკითხველისათვის ინტერესმოკლებული
არ უნდა იყოს ბარათი, რომელიც ჩვენ პუბლიკაციასთან დაკავშირებით გიორგი
თარხან-მოურავმა ამერიკიდან მიიღო:

სახიამოვნო იყო თქვენი წერილის მიღება. საქართველოს მიმართ განსაკუთრებული გრძნობები გამაჩნია და მოხარული ვარ, რომ მანდ ვილაცხვ ვახსოვარდები იმდენს ალტერატივად სამწუხაროა, რომ ნიკოლოზ მიხეილის ძე (იგულისხმება პროფესორი ნიკოლოზ აბოლიძე-ტოვ-ნიკოლაძე რამდ.) გარდაიცვალა. მე მისი სტუდენტი ვიყავი და მრავალჯერ მიმიღია სიამოვნება მასთან უნაურული საუბრით უცხოობადად. იგი იყო ჩემი უსაყვარლესი პროფესორი (თუმცადა, იგი ჯერ კიდევ დოცენტად ჰყავდათ, მაგრამ მისი გონება შეუდარებელი იყო იმ გარემოცვაში).

ხალისით დაგეხმარებით რითაც შემიძლია, პუბლიკაციებითა და სხვა კულტურული წამოწყებებით, მაგრამ გაითვალისწინეთ, რომ ქართული არ ვიცი და სრულიად არ ვიცნობ საქართველოში არსებულ ამჟამინდელ სიტუაციას. ჩემი ნაწერები საბჭოთა კავშირს ეხება საერთოდ. საქართველო მანტერებს პირადად და ვგრძნობ, რომ ამჟამად სწორედ კულტურის განვითარება წარმოადგენს ემოციურ აფეთქებათაგან დაცვის საშუალებას.

„სოციალისტური კონსტიტუციის შესახებ“ სტატია შემოკლებით დაიბეჭდა „კომუნისტში“, 17.1988 (იგულისხმება საქავშირო უურნალი. რამდ.). ცხადია, წინააღმდეგი არ ვარ მისი ქართულად გამოქვეყნებისა, მაგრამ თარიღად 1988-89 წლები დაუსვით, რამეთუ მოვლენები ვითარდებოან.

გიგზავნით ჩემს წიგნებს. „იერარქიული ადამიანი“ — ეს არის ჩემი მთავარი ნაშრომი საზოგადოების შესახებ, მაგრამ რთული ენით არის დაწერილი და მეექვსემა ვინმემ მისი გადათარგმნა ისურვოს. წინააღმდეგი არა ვარ ნებისმიერი თარგმნისა და რა თქმა უნდა, საქართველოდან დოლარებს არ ველი. და საერთოდ, სტატიებისათვის ჰონორარზე ნუ შეწუხდებით. ხანდახან „მოსკოვსკიე ნოვოსტში“ ვიბეჭდები. შეგიძლიათ იქიდანაც თარგმნოთ, ვფიქრობ, ისინი წინააღმდეგი არ იქნებიან.

უურნალ „სახელმწიფო და სამართლისათვის“ ცალკე გიგზავნით ადამიანის უფლებათა კომიტეტისადმი 1971 წელს წარდგენილ ჩემს მოხსენებას. პრობლემები უმეტესად იგივეა, რაც დღეისათვის არის და სასარგებლო იქნება თუ შევახსენებთ, რომ ისინი განიხილებოდნენ ადრე. ამას გარდა, გიგზავნით ნაწევრებს რეფორმების სიძნელეებისადმი მიძღვნილ ეს-ესაა დამთავრებული წიგნიდან—„სამართლებრივი რეფორმების განთიადი“. წიგნს ერთი თვის შემდეგ გამოგზავნით, როგორც კი გამოვა.

უნივერსიტეტი — ეს ძალიან კარი ჩანაფიქრია. ჯერ არ ვიცი რით შემიძლია დაგეხმაროთ, მაგრამ გთხოვთ შემატყობინოთ, თუ როგორ ვითარდება საქმე, შესაძლოა რაღაც იდეები გამიჩნდეს. ჰუმანიტარული განათლება ამჟამად უმეტესად დასავლეთიდან უნდა მივიღოთ, თუმცადა უნდა გვახსოვდეს, რომ საზოგადოებრივ მეცნიერებაშიც ბევრი პოლიტიზირებული სპეკულანტია. ასეთი უნივერსიტეტისათვის შემიძლია საჩუქრად გამოგზავნოთ ყველა წიგნი, რომელსაც კი ჩემი გამოცემლობა გამოსცემს, მხოლოდ მეთოდი უნდა გამოვანხოთ, რომ წიგნები არ დაიკარგოს.

მომწერეთ, კერძოდ, შემატყობინეთ მიიღეთ თუ არა წიგნები (სულ 8 პაკეტი გამოგიგზავნეთ).

ვისურვებთ ყოველივე კარგს

ვალერი ზალიძე.

წერილი ხელმოწერილია ქართულად (რედ.)

რედაქცია უღრმეს მადლობას უხდის ბატონ ვალერი ჯალიძეს ყურადღებისათვის და იმედოვნებს, რომ მის ნააზრევსა და მოღვაწეობაში კუთვნილ ადგილს დაიჭერს საქართველოს თვმა, რომლის მიმართ, როგორც თვითონ ამბობს, განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვს. უახლოეს ნომრებში სიამოვნებით გამოვაქვეყნებთ ცნობილი პოლიტოლოგის სხვა ნაშრომებსაც, რომელთა შემეცნებითი ღირებულება მკითხველისათვის ეკვიპოტანელია.



კათინო ლუაფილი

ბოროტი ხულიგნობის სწორი კვალიფიკაციისათვის

(გარდაზნის რაიონის სახალხო სასამართლოს პრაქტიკიდან)

საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 228-ე მუხლში ბოროტი ხულიგნობა განმარტებულია როგორც „მოქმედება, რომელიც თავისი შინაარსით გამოირჩევა უაღრესად დიდი ცინიზმით ან განსაკუთრებული თავხედობით, ან დაკავშირებულია წინააღმდეგობის გაწევასთან ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის, ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლისათვის, რომელიც ასრულებს მოვალეობას საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის დარგში, ან ხულიგნური მოქმედების აღმკვეთი სხვა მოქალაქეებისათვის, ასევე ჩადენილი ისეთი პირის მიერ, რომელიც წინათ ნასამართლვე იყო ხულიგნობისათვის“.

ბოროტი ხულიგნობის კვალიფიკაციის დროს გართულებულია „უაღრესად დიდი ცინიზმისა“ და „განსაკუთრებული თავხედობის“ დადგენა. საგულისხმოა, რომ ხულიგნობის კვალიფიკაციისათვის თითოეულ ამ მომენტს დამოუკიდებელი მნიშვნელობა ენიჭება. აუცილებელი როდია მოქმედება ერთდროულად უაღრესად დიდი ცინიზმით და განსაკუთრებული თავხედობით გამოირჩეოდეს. ტერმინები — „უაღრესად დიდი“ და „განსაკუთრებული“ ერთი და იგივეა, შეფასების თვალსაზრისით მათ შორის სხვაობა არაა. კანონმდებელი სხვადასხვა ტერმინის სტილისტური მოსაზრებით ხმარობს.

იურიდიულ ლიტერატურაში „უაღრესად დიდი ცინიზმი“ თითქმის ერთგვაროვნადაა გაგებული. ამ ტერმინის ქვეშ ესმით ისეთი ხულიგნური მოქმედება, რომელიც ხასიათდება ზნეობის მძიმე შებღალვით, უსირცხვილობით, უმსგავსობით, უხამსობით¹.

რაც შეეხება „განსაკუთრებულ თავხედობას“, ამ ტერმინის გარკვევაში აზრთა სხვადასხვაობაა. ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ ხულიგნური მოქმედება შეიძლება ჩაითვალოს ერთდროულად უაღრესად დიდ ცინიზმად და განსაკუთრებულ თავხედობად. წინასწარ იმის განსაზღვრა, თუ როდის შეიძლება მოქმედება ჩაითვალოს მხოლოდ განსაკუთრებულ ცინიზმად და როდის მხოლოდ განსაკუთრებულ თავხედობად, პრაქტიკულად შეუძლებელია. უაღ-

¹ Кыдыралиева С. К. Хулиганство, уголовно-правовые и криминологические вопросы. Фрунзе, 1981. стр. 62.

რესად დიდ ცინიზმად, ჩვეულებრივ, ითვლება თავხედური, უსირცხვილო მოქმედება².

ჩემი აზრით, ცინიზმისა და თავხედობის გათანაბრება, მათი გაიგივება, არასწორია. თუმცა ეს ორივე ცნება სისხლის სმართლის კოდექსის 228-ე მუხლის მეორე ნაწილში გათვალისწინებული ბოროტი ხულიგნობის კვალიფიკაციას იძლევა, მაგრამ ისინი უნდა გაიმიჯნოს, რადგან ამას გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება დამნაშავეს პიროვნების შესაფასებლად.

შესაძლებელია ხულიგნობას ორივე ხსენებული ნიშანი ერთდროულად ახასიათებდეს. მოვიყვანოთ ერთ მაგალითს პრაქტიკიდან: გარდაბნის რაიონის სახალხო სასამართლომ ბოროტ ხულიგნობად ჩათვალა ვინმე შავერდოვის მოქმედება, რომელიც სასამართლოს განაჩენის მიხედვით უადრესად დიდი ცინიზმით და განსაკუთრებული თავხედობით ხასიათდებოდა. კერძოდ, ბრალდებული გამოცხადდა რაიფინგანში და გამოიხმო ერთერთი თანამშრომელი. ამ უკანასკნელის გამოჩენისთანავე შავერდოვი მივიარდა მას, წააქცია, გააშიშვლა და ცემა დაუწყო, ამასთან უშვერი სიტყვებით აგინებდა. ხმაურზე თანამშრომლები გამოცვივდნენ, მაგრამ ვერ შეძლეს შავერდოვის დაწყნარება. იგი მათაც აგინებდა. ბოლოს ერთ-ერთმა თანამშრომელმა ხულიგნის დაშვიდება შეძლო. ინციდენტი დაახლოებით ნახევარ საათს გაგრძელდა. ამ ხნის განმავლობაში შეჩერდა დაწყებულების მუშაობა³. ამ მაგალითში სახეზეა როგორც ცინიზმი, ისე თავხედობა. დაზარალებულის გაშიშვლება ხალხის თვალწინ, უადრესად დიდი ცინიზმის გამომხატველია, ხოლო ძალადობა — განსაკუთრებული თავხედობისა.

უნდა განვასხვავოთ ხულიგნობის დროს ძალადობის გამოყენება, როგორც განსაკუთრებული თავხედობის გამოვლინება, საზოგადოებრივი წესრიგის დამცველი პირისათვის წინააღმდეგობის გაწევისაგან, რაც ბოროტი ხულიგნობის დამოუკიდებელ მაკვალიფიცირებელ გარემოებას წარმოადგენს. განსაკუთრებული თავხედობით ჩადენილი ხულიგნური ძალადობის მსხვერპლია დაზარალებული მოქალაქე, ხოლო წინააღმდეგობის გაწევისას პირიქით, შესაძლებელია ხულიგანი თვითონ დაზარალდეს, რამდენადაც სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1966 წლის 26 ივლისის ბრძანებულება უფლებას აძლევს მოქალაქეებს აქტიურად იმოქმედონ ხულიგნობის აღსაკვეთად და დამნაშავეს შესაპყრობად, თუნდაც ამ მოქმედებით ვნებაც კი მიაყენონ ხულიგანს⁴.

ძალადობა განსაკუთრებული თავხედობის გავრცელებული ნიშანია. ამიტომ საჭიროა უფრო დაწვრილებით შევეხოთ ძალადობის ხასიათს ხულიგნობის დროს. ამ საკითხზე ლიტერატურაში გამოთქმულია მეტად სადავო მოსაზრება, რომლის თანახმად „აუცილებელია დანაშაული განხილულ იქნეს როგორც ბოროტი ხულიგნობა თავხედობის ნიშნით მხოლოდ მაშინ, როცა იგი დაკავშირებულია სხეულის დაზიანებასთან, რამაც ჯანმრთელობის რაიმე მოშლა გამოიწვია... განსაკუთრებული თავხედობის ნიშნით ჩადენილ ხულიგნობად სასამართლო პრაქტიკაში ხშირად მიჩნეულია ისეთი მოქმედება, რომელიც დაკავშირებულია დაზარალებულისათვის გარტყმასთან, მაგრამ ხულიგ-

² Власов Б. П., Лубшев Ю. Ф., Борьба с хулиганством, М., 1972, стр. 36.

³ გარდაბნის რაიონის სასამართლო არქივი, საქმე № 1/201, 1987.

⁴ Кыдыралиева С. К. Указ. р. стр. 64—66; см. аგრეთვე: Т. М. Кафаров, Ч. Т. Мусаев, Борьба с посягательством на общественный порядок, Баку, 1983, стр. 120 и др.

ნური მოქმედებისას გარტყმა თავისთავად ჯერ კიდევ არ მეტყველებს ბრაოდელის მოქმედებაში ბოროტი ხულიგნობის არსებობაზე⁵.

როგორც ჩანს, ხულიგნობის დროს ძალადობის გამოყენება ავტორს წარმოუდგენია სხეულის დაზიანების სახით. ძალადობის ასეთი გაგება, ჩემი აზრით, სცილდება ბოროტი ხულიგნობის საზღვრებს და განსაკუთრებით ბოროტ ხულიგნობაში გადადის. ვფიქრობ, რომ სწორ ხაზს ადგას სასამართლო პრაქტიკა, რომელიც გარტყმასა და ცემა-ტყევაში გამოხატულ თავხედობას ბოროტ ხულიგნობად მიიჩნევს. სწორედ ფიზიკური ძალადობის ეს ფორმები ქმნის პირველ რიგში განსაკუთრებულ თავხედობას, რის გამოც საზოგადოებისადმი აშკარა უპატივცემულობა ბოროტი ხულიგნობის სახეს იძენს.

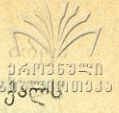
განსაკუთრებული თავხედობის ცნება საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში მრავალნაირ ინტერპრეტაციას იღებს. არსებობს მოსაზრება, რომლის თანახმად თავხედობის ქვეშ საერთოდ იგულისხმება შეურაცხყოფელი უპატივცემულობა, უხეშობა, ისეთი საქციელი, რომელიც ხასიათდება „განსაკუთრებული თავაშვებულობით“. ამ განმარტებაში გასაგებია მხოლოდ „განსაკუთრებული თავაშვებულობა“, სხვა სიტყვები კი მხოლოდ ტავტოლოგიაა. სხვები მიიჩნევენ, რომ განსაკუთრებული თავხედობა არის „მკვეთრ ფორმაში გამოხატული საზოგადოებისადმი უპატივცემულობის გამოხატულება“.

სსრ კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პლენუმის 1972 წლის 16 ოქტომბრის დადგენილებაში არ არის მოცემული განსაკუთრებული თავხედობის განმარტება. აქ ჩამოთვლილია მხოლოდ შემთხვევები, როცა დამნაშავის მოქმედება განსაკუთრებულ თავხედობად ჩაითვლება. კერძოდ, დადგენილებაში აღნიშნულია, რომ განსაკუთრებულ თავხედობას წარმოადგენს ისეთი „ძალადობა, რომელმაც გამოიწვია სხეულის დაზიანება, ან პიროვნების მასხარად აგდება, საზოგადოებრივი საკუთრების განადგურება, მასობრივი ღონისძიებების ჩაშლა, დაწესებულების, საწარმოს, ან საზოგადოებრივი ტრანსპორტის ნორმალური საქმიანობის დროებით შეწყვეტა ან მისთანები“⁷.

პლენუმის ხსენებული დადგენილება განსაკუთრებული თავხედობის შინაარსში ათავსებს ზოგიერთ ისეთ ნიშანს, რაც უაღრესად დიდი ცინიზმისთვისაა დამახასიათებელი. არადა, კანონმდებელი გარკვევით მოითხოვს, რომ ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ უაღრესად დიდი ცინიზმით ჩადენილი ბოროტი ხულიგნობა და განსაკუთრებული თავხედობით ჩადენილი ხულიგნობა.

საზოგადოებრივი წესრიგის ხანგრძლივი და ჯიუტად შეუწყვეტელი დარღვევა განსაკუთრებული თავხედობის მაჩვენებელია, რადგან იგი დაკავშირებულია საზოგადოებრივი წესრიგის ისეთ უხეშ დარღვევასთან, როცა ხულიგნის მოქმედება აუტანელია, სცილდება ყველა საზღვარს და ამიტომ საზოგადოების დიდ აღშფოთებას იწვევს. საქართველოს სასამართლო პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევა, როცა განსაკუთრებული თავხედობა სწორედ ხანგრძლივ და ჯიუტად შეუწყვეტელ ხულიგნობაშია გამოვლენილი. მოვიყვანთ მაგალითს: მთვრალი მოქალაქე, ვვიან ღამით, შევიდა რაიონული ცენტრის ერთ-ერთი სახლის ეზოში, ყვირილით გამოადვიდა ხალხი და დაუწყო მათ გინება. შემდეგ მარტოხელა ქალის ბინას მიადგა და მის კარებზე ბრახუნი ატეხა. ხმაურზე ქალმა კარი გააღო. როცა მთვრალი მოძალადე ოთახში შევარდა, შეშინებულ

⁵ В. В. Шубин, Рассмотрение уголовных дел по хулиганству, М., 1980, стр. 73.
⁶ В. П. Власов, Ю. Ф. Лубшев, Указ. р. стр. 38—40.
⁷ Бюллетень Верховного Суда СССР, 1972, № 6, стр. 23.



ქალი ბინიდან გამოიქცა და მეზობელთან შეაფარა თავი. ხულიგანმა აქაც მიაგნო და მეზობელს მოსთხოვა მისი გამოყვანა. ხულიგნობა გრძელდებოდა დაახლოებით ორი საათი და ჯიუტად არ წყდებოდა. ასეთი მოქმედება გარდაბნის სახალხო სასამართლომ სავსებით სამართლიანად მიიჩნია განსაკუთრებული თავხედობის ნიშნით ჩადენილ ბოროტ ხულიგნობად⁸.

ჩემი აზრით, მასობრივი ღონისძიების ჩაშლა, დაწესებულების, საწარმოს, საზოგადოებრივი ტრანსპორტის ნორმალური საქმიანობის დროებითი შეწყვეტა ასევე უნდა იქნეს მიჩნეული განსაკუთრებულ თავხედობად და დაკვალიფიცირდეს როგორც ბოროტი ხულიგნობა.

პლენუმის ზემოთ ხსენებულ დადგენილებაში უაღრესად დიდი ცინიზმით ჩადენილი ბოროტი ხულიგნობა შეიძლება გაგებულ იყოს როგორც ისეთი მოქმედება, რომელსაც თან სდევს ზნეობრივი ნორმების აშკარა, ხაზგასმული დარღვევა. მაგალითად, უსირცხვილობის გმოვლენა, უმწეო მდგომარეობაში მყოფი ავადმყოფებისა და მოხუცების აბუჩად აგდება და სხვა⁹.

ხულიგნური მოქმედების ხანგრძლივობა უნდა განვასხვავოთ მრავალჯერ ჩადენილი ხულიგნობისაგან, როცა ხულიგანი მთელი დღის განმავლობაში რამდენიმეჯერ ხულიგნობს სხვადასხვა ადგილას, ამასთან, ეს ხულიგნობა ზოგჯერ წვერილმანია, ზოგჯერ — მარტივი, ზოგჯერ კი — ბოროტი, ხულიგნურ მოქმედებათა ერთობლიობა „ხანგრძლივობის“ ცნებას არ ქმნის. საერთოდ, ჩვენი კანონმდებლობა არ იცნობს განგრძობადი ხულიგნობის ცნებას, მაშინ, როდესაც ასეთი შემთხვევები პრაქტიკაში ხშირია. ამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ასეთ მაგალითს: ჯანდარის ტბასთან სამმა მეინახემ ქეიფი გამართა, დალიეს ალკოპოლური სასმელი, სუფრასთან მოიწვიეს იქვე მყოფი მათთვის უცნობი ადამიანები. ერთ-ერთ თანამეინახეს და ერთერთ უცნობს შორის კამათი ჩამოვარდა. მთვრალმა მასპინძელმა უცნობს სახეში ხელი გაართყა და აგინა, ხულიგნური მოქმედება სულ ხუთ-ათ წუთს გაგრძელდა, შემდეგ იგი ალკვეთეს ტბასთან დასასვენებლად მოსულმა სხვა მოქალაქეებმა.

ამავე დღეს, იგივე ხულიგანმა გარდაბნის ავტოსადგურში უცნაურ სიტყვებით აგინა მოლარე, დახია ავტობუსის ბილეთები და სახეში მიაყარა მას. მისი ლანძღვა-გინება მოლარის მიმართ ათ წუთს გაგრძელდა, შეიყარა ხალხი და ავტობუსის ბილეთების გაყიდვა დროებით შეფერხდა¹⁰.

ორივე მოქმედება დაკვალიფიცირდა როგორც მარტივი ხულიგნობა. ჩემი აზრით ეს კვალიფიკაცია არასწორია. ერთი და იმავე პირის მიერ დროის გარკვეულ მონაკვეთში ხულიგნობის რამდენჯერმე ჩადენა მისი განსაკუთრებული თავხედობის მაჩვენებელია. ხულიგნობის რამდენჯერმე ჩადენა მიმაჩნია ბოროტ ხულიგნობად განსაკუთრებული თავხედობის არსებობის გამო. ეს ნიშანი იმდენად ნათელია, რომ ვფიქრობ, ამგვარი ქმედობა სპეციალურად უნდა იყოს გათვალისწინებული ხულიგნობის დამამძიმებელ გარემოებათა შორის, ცალკე მაკვალიფიცირებელი ნიშნის სახით. კერძოდ, განმეორებითი ხულიგნობა, რისთვისაც ამ მოქმედების ჩამდენი პირი ჯერ არ დასჯილა.

ბოროტი ხულიგნობის მაკვალიფიცირებელ ნიშანთა შორის კანონმდებელი მიუთითებს წინააღმდეგობის გაწევაზე ხელისუფლების წარმომადგენლის

⁸ გარდაბნის რაიონის სახალხო სასამართლოს არქივი, საქმე 1/108—88 შ.

⁹ Г. Т. Ткешелиадзе, Судебная практика и уголовный закон, Тб., 1976, стр. 76—77.

¹⁰ გარდაბნის რაიონის სახალხო სასამართლოს არქივი, საქმე 1/153—1988.

ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლისათვის, რომელიც საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის მოვალეობას ასრულებს. ასევე წინააღმდეგობის გაწევაზე ხელიგნური მოქმედების აღმკვეთი სხვა მოქალაქეებისათვის. წინააღმდეგობის გაწევა ხელიგნის მიერ შეიძლება გამოიხატოს საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილიდან მისი გამოყვანისას, გზის გადაღობვისას, მოთხოვნისას დაუყოვნებლივ შეწყვიტოს ხელიგნობა.

ხელიგნობასთან ბრძოლის დროს ხელისუფლებისა და საზოგადოებრიობის წარმომადგენელთა სამართლებრივი მდგომარეობა განსხვავდება მოქალაქის სამართლებრივი მდგომარეობისაგან, ამიტომ საჭიროა გავარკვიოთ, თუ ვინ ჩაითვლება ხელისუფლების ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლად და რას ნიშნავს ამ დროს ხელიგნის მიერ წინააღმდეგობის გაწევა.

ხელისუფლების წარმომადგენლის ცნება კანონმდებლობაში ზუსტად არაა განსაზღვრული. სსრ კავშირის სახალხო დეპუტატთა სტატუსის შესახებ 1978 წ. 13 აპრილის კანონის მე-2 მუხლი განმარტავს, რომ „დეპუტატები წყვეტენ სახელმწიფოებრივი, სამეურნეო და სოციალურ-კულტურული მშენებლობის საკითხებს, ახორციელებენ საბჭოების გადაწყვეტილებებს, კონტროლს უწევენ სახელმწიფო ორგანოების, საწარმო-დაწესებულებებისა და ორგანიზაციების მუშაობას“.

დეპუტატთა უფლებამოსილების ასეთი განმარტება საშუალებას გვაძლევს დავადგინოთ ხელისუფლების წარმომადგენლის ზოგადი ცნება; ეს ისეთი პირია, რომელიც სახელმწიფოს სახელით მოქმედებს საზოგადოებაში და გააჩნია სათანადო უფლებამოსილება. რაც შეეხება საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის ცნებას, იგი უფრო ფართოა. ისინი მოწოდებული არიან იბრძოლონ საზოგადოებრივი წესრიგისათვის და ამიტომ სარგებლობენ უფლებით, გამოვიდნენ სახელმწიფო ხელისუფლების სახელით ან ისარგებლონ სახელმწიფო ხელისუფლების მქონე ორგანოების უშუალო დახმარებით. აქ გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება იმას, რომ ხელისუფლების წარმომადგენელი ხელიგნობის აღკვეთის მომენტში ასრულებს სამსახურებრივ ან საზოგადოებრივ მოვალეობას. ამასთანავე, ეს გარემოება ხელიგნის შეგნებული უნდა ჰქონდეს. იურიდიულ ლიტერატურაში დიდი დავაა, თუ რაში გამოიხატება ხელისუფლების, საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის, ან მოქალაქისათვის წინააღმდეგობის გაწევა. ლიტერატურაში მითითებულია, რომ ხელისუფლების ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლისათვის წინააღმდეგობის გაწევას მაშინ აქვს ადგილი, როდესაც „ხელიგანი მიმართავს ძალადობით მოქმედებას, რაც ხელს უშლის საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვისას აღნიშნულ პირთა სამსახურებრივი თუ საზოგადოებრივი მოვალეობის შესრულებას“¹¹.

წინააღმდეგობის გაწევა ხელიგნობის დროს გულისხმობს საზოგადოებრივი წესრიგის უხეში დარღვევის ბოლომდე მიყვანისა და ამისათვის წინააღმდეგობის გადალახვის სურვილს, რისთვისაც ხელიგანი მიმართავს ძალადობას, მაგრამ წინააღმდეგობის გაწევის დროს გამოვლენილი ძალადობა განსხვავდება განსაკუთრებული თავხედობით ხელიგნობის ჩადენისას გამოვლენილი ძალადობისაგან. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ძალადობა იმდენად აშკარაა, რომ იგი განსაკუთრებულ თავხედობაშია გადასული. წინააღმდეგობის გაწე-

¹¹ Теоретические вопросы и практика применения законодательства об усилении борьбы с хулиганством и другими нарушениями общественного порядка, Уч. пособие, изд. ВЮЗИ, М., 1967, стр. 13.

ვისას გამოვლენილი ძალადობა მოკლებულია განსაკუთრებული თავზედობის ნიშნებს. ხულიგნური მოქმედების აღმკვეთი მოქალაქისათვის წინააღმდეგობის გაწევაში იგულისხმება ხულიგნის მხრიდან აქტიური უკუქმედება, რაც გამოიხატება განზრახ გარტყმასა ან ცემაში, სხეულის ნაკლებად მძიმე დაზიანებაში და სხვა, ან ამგვარი მოქმედების განხორციელებისა თუ მკვლელობის მუქარაში.

ხულიგნობის დროს ხელისუფლების წარმომადგენლის ან სახალხო რაზმელისათვის წინააღმდეგობის გაწევა უნდა განვასხვავოთ წინააღმდეგობის გაწევისაგან ხელისუფლების ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლისათვის, რაც ცალკე დანაშაულად არის ჩამოყალიბებული საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 207-ე მუხლში. ეს უკანასკნელიც, თუმცა, დაკავშირებულია ძალადობასთან, მაგრამ გამოიხატება ხელისუფლების წარმომადგენლის თუ საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის კანონიერი მოთხოვნის განზრახ შეუსრულებლობაში. მაგალითად, როდესაც კინოში ხულიგანი წყვეტს ხულიგნობას მილიციელის შემოსვლისთანავე, მაგრამ არ ემორჩილება მას და მილიციაში არ მიჰყვება, დანაშაული უნდა დაკვალიფიცირდეს არა როგორც 228-ე მუხლის მეორე ნაწილით გათვალისწინებული წინააღმდეგობის გაწევა, არამედ მილიციელის კანონიერი მოთხოვნისადმი განზრახ წინააღმდეგობის გაწევა, რაც გათვალისწინებულია 207-ე მუხლით.

როგორც ვნებდავთ, აქ სახეზეა დანაშაულთა ერთობლიობა 228-ე მუხლის პირველი ნაწილის და 207-ე ან 207¹-ე მუხლის შემადგენლობები. 207-ე ან 207¹-ე მუხლის შემადგენლობის და ხულიგნობის ერთობლიობა მაშინაა, როდესაც ხულიგნობა ჩადენილია ხელისუფლების და საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის მიმართ წინააღმდეგობისაგან განცალკევებით, უფრო ადრე, ვიდრე მილიციის მუშაი თუ სახალხო რაზმელი მოითხოვდნენ დამორჩილებას. ხულიგნის მიერ მილიციელის ან სახალხო რაზმელის შეურაცხყოფა მილიციელის ან სახალხო რაზმელის მიმართ არ უნდა დაკვალიფიცირდეს საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 207-ე ან 207¹-ე მუხლით, რადგან ასეთ დროს გვაქვს ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის წინააღმდეგობის გაწევა ძალადობით (საქართველოს სსრ სსკ 228-ე მუხლის მეორე ნაწილი). აქედან გამომდინარე, არასწორად გვეჩვენება მოსაზრება, თითქოს კანონში მაკვალიფიცირებელ გარემოებად არ იყოს მიჩნეული ხელისუფლების წარმომადგენლისადმი ბოროტი დაუმორჩილებლობა.

საქმე ისაა, რომ ბოროტი ხულიგნობა, რომელიც განსაკუთრებული თავზედობით გამოირჩევა ხანგრძლივობით და ჭიუტად არ შეწყვეტის გამო შეიძლება სხვა მაკვალიფიცირებელი ნიშნებითაც ხასიათდებოდეს. კერძოდ, ხელისუფლების თუ საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის ან მოქალაქისადმი წინააღმდეგობის გაწევით. პრაქტიკაში ხშირად, ასეთი განსაკუთრებული თავზედობით ჩადენილ ხულიგნობას (ხანგრძლივი და ჭიუტად არ შეწყვეტილი ხულიგნობა) თან სდევს მილიციელის ან მოქალაქის ხულიგნობის აღმკვეთი აქტივობა, რაც ცხადია დაკავშირებული იქნება წინააღმდეგობის გაწევასთან. ასეთი სიჭიუტის და ხანგრძლივი ხულიგნობის დროს ხელისუფლების ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის თუ მოქალაქის ჩარევა ხულიგნობის შეწყვეტის მოთხოვნით და ხულიგნის ე. წ. „შიშველი“ წინააღმდეგობით როდი ვლინდება. აქ მოთხოვნას (და ხულიგნის დაუმორჩილებლობას) თან ახლავს ხულიგნობის აღსაკვეთი ზომების მიღება, რაც იწვევს ხულიგნის მხრივ წინააღმდეგობის გაწევას. ამდენად, ამ შემთხვევაში სახეზეა არა 207-ე მუხლის

შემადგენლობა; არამედ წინააღმდეგობის გაწევა (228-ე მუხლის მეორე ნაწილი). თუმცა ვთქვამს მან ანუ პრედასიათმცემელს ბოროტად ითვლება ჩემი აზრით, 228-ე მუხლით გათვალისწინებული წინააღმდეგობის გაწევა ხულიგნობის აღკვეთის დროს, თუ ხულიგანი ხულიგნობის დამთავრების შემდეგ უსიტყვოდ გაჰყვა მილიციელს, სახალხო რაზმელს ან მოქალაქეს და გზაში გაუწია წინააღმდეგობა მილიციაში შესვლის წინ, ასეთი წინააღმდეგობა მაკვალიფიცირებელი გარემოება არ იქნება ხულიგნობისათვის წინააღმდეგობის გაწევის ნიშნით, ვინაიდან ეს წინააღმდეგობა ხულიგნობის გარეშე ხდება. აქ სახეზე გვექნება დანაშაულთა რეალური ერთობლიობა — ხულიგნობა და წინააღმდეგობის გაწევა ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლისათვის, რომელიც ასრულებს საზოგადოებრივი წესრიგის დამცველის მოვალეობას.

ხშირად საგამოძიებო ორგანოები ბოროტ ხულიგნობას ხელისუფლების ან საზოგადოებრიობის წარმომადგენლის მიმართ წინააღმდეგობის გაწევის მაკვალიფიცირებელი ნიშნით ერთდროულად აკვალიფიცირებენ, როგორც ბოროტი ხულიგნობით, ასევე 207-ე, 207¹-ე ან 209-ე მუხლებით, რაც არასწორია. მოვიყვან ასეთ მაგალითს: მთვრალმა მოქალაქემ ქუჩაში გამვლელს სიტყვიერი და ფიზიკური შეურაცხყოფა მიაყენა. ზმურზე ხალხი შეიკრიბა. უბნის რწმუნებულის მოთხოვნას — შეეწყვიტა ლანძღვა-გინება, მთვრალი არ დაემორჩილა, რის გამოც მილიციის თანამშრომლის დახმარებით, მთვრალი დააკავეს; ჩასვეს მანქანაში და შინაგან საქმეთა განყოფილებაში წაიყვანეს. გზაში იგი მილიციის თანამშრომლებს არ ემორჩილებოდა, უბნის რწმუნებულს ჰალსტუხი ჩამოგლიჯა, ხოლო მეორე თანამშრომელს სამხრები ააწყვიტა¹². საგამოძიებო ორგანოებმა ეს ქმედობა დააკვალიფიცირეს 228-ე მუხლის მეორე ნაწილით და 207-ე მუხლით. სახალხო სასამართლომ სრულიად სამართლიანად 207-ე მუხლით გათვალისწინებული ბრალდება მოხსნა და დამნაშავეს სასჯელი განუსაზღვრა 228-ე მუხლის მეორე ნაწილით — ხელისუფლების წარმომადგენლისათვის წინააღმდეგობის გაწევის მაკვალიფიცირებელი ნიშნით.

და ბოლოს, ბოროტი ხულიგნობის უკანასკნელ მაკვალიფიცირებელ ნიშანს წარმოადგენს ხულიგნობა „ჩადენილი ისეთი პირის მიერ, რომელიც წინათ ნასამართლევი იყო ხულიგნობისათვის“. რასაკვირველია, აქ იგულისხმება, რომ ნასამართლობა ხულიგნობისათვის მოხსნილი და გაქარწყლებული არ არის.

კანონმდებელი არ ახდენს დიფერენციაციას, თუ ხულიგნობის რომელი ნაწილითაა პირი ნასამართლევი, რაც აღნიშნული მუხლის ხარვეზად მიმაჩნია. თუ კანონმდებელი სხვადასხვა სიმძიმის ერთგვაროვანი დანაშაულისათვის ნასამართლობის ფაქტს გარკვეულ მნიშვნელობას ანიჭებს, ეს ხულიგნობისათვის ნასამართლობასაც უნდა შეეხოს. აქედან გამომდინარე, ერთნაირი არ უნდა იყოს იმ ორი სხვადასხვა ხულიგნის ქმედობის კვალიფიკაცია, რომლებმაც მარტივი ხულიგნობა ჩაიდინეს, მაგრამ წარსულში ნასამართლობა ჰქონდათ, ერთს მარტივი დანაშაულებრივი და ბოროტი ხულიგნობისათვის, ხოლო მეორეს — განსაკუთრებით ბოროტი ხულიგნობისათვის.

ნასამართლობა მარტივი დანაშაულებრივი ხულიგნობისა და ბოროტი ხულიგნობისათვის, შეიძლება გახდეს ბოროტი ხულიგნობის მაკვალიფიცირებ-

¹² გარდაბნის რაიონის სახალხო სასამართლოს არქივი, საქმე № 1/9—88 წ.

ალი ნიშანი, მაგრამ თუ ასეთ პირს ნასამართლობა უკონდა წარსულში ჩადენილი განსაკუთრებით ბოროტი ხულიგნობისათვის და მან კვლავ ჩაიდინა მარტივი ან მითუმეტეს, ბოროტი ხულიგნობა, იგი უნდა დაისაჯოს განსაკუთრებით ბოროტი ხულიგნობისათვის 228-ე მუხლის მესამე ნაწილით, ვინაიდან ესეთი პირის მიერ განმეორებით ჩადენილი ხულიგნობა ზრდის პირის საზოგადოებრივ საშიშროებას. ამიტომ საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 228-ე მუხლის მეორე ნაწილში უნდა მოხდეს ხულიგნობისთვის ნასამართლობის დიფერენციაცია და აღნიშნული მუხლის მესამე ნაწილს მაკვალიფიცირებელ გარემოებად დაემატოს პირის ნასამართლობა განსაკუთრებით ბოროტი ხულიგნობისათვის.

სიხვეწილი
გეგმა
ინტერვიუ

საქართველოს სსრ იუსტიციის სამინისტროს მოსახლეობისა და სოციალისტურ ორგანიზაციათა სამართლებრივი მომსახურების განყოფილების საქმიანობის როლი და მნიშვნელობა, საფუძვაროდ, ფართო საზოგადოებისათვის ნაკლებად არის ცნობილი, არადა, ეს განყოფილება ჩვენი ეროვნული ცხოვრების უაღრესად სასიკეთო საქმიანებას აწესრიგებს. „სახელმწიფო და სამართლის“ მრავალათასიანი გკითხვალის ინტერვიუსა და კომპილაციის მიზნით ამ განყოფილების უფროსს **გამუშაა რაჭვასვეს** შეხვდა და ესაუბრა ჩვენი ჟურნალის სპეციალური კორესპონდენტი **გელა ბარამიძე**

— ბატონო გამუშა, რას გვეტყვით გვარების შეცვლის პრაქტიკის თაობაზე?

— უნდა ითქვას, რომ 1971 წლამდე მოქმედი კანონმდებლობით არავითარი შეზღუდვა გვარის გამოცვლისათვის არ არსებობდა. ნებისმიერ მოქალაქეს შეეძლო მიეღო არა მარტო დედის ან მამის, არამედ მეზობლისა თუ მეგობრის გვარი, ამისათვის საჭირო იყო მხოლოდ პირადი სურვილი. ამ გზით, სამწუხაროდ, არც თუ იშვიათად, ასატუროვეები ხდებოდნენ ასათიანები, დედაშევეები — დადიანები და ა. შ. დღეისათვის მოქმედი კანონმდებლობით, გვარის, ისევე, როგორც სახელისა და მამის სახელის გამოცვლისათვის საჭიროა გარკვეული საფუძველი, უფრო ზუსტად, გვარის გამოცვლის ნებართვა გაიცემა მხოლოდ ისეთ შემთხვევაში, როდესაც ამისათვის არსებობს გამოკვეთილი საბატიო მიზეზები, მათ შორის, მისი არაკეთილზოვანება, წარმოქმნის სიძნელე, ცოლ-ქმრის სურვილი ატარონ საერთო გვარი, გვარის შეუსაბამობა მოქალაქის მიერ არჩეულ ეროვნებასთან. სწორედ ამ უკანასკნელის საფუძველით დღეს გვარს იცვლის მოქალაქეთა დიდი უმრავლესობა, თითქმის 99 პროცენტი. საყურადღებოა თვით გვარის გამოცვლის მსურველთა რაოდენობის ზრდაც, მაგალითად, თუ 1988 წელს გვარი გამოიცვალა 1302 მოქალაქემ, ხოლო 1989 წელს — 2150-მა, უკვე მიმდინარე წელს ამ რიცხვმა 800



მიადწია... აღსანიშნავია, რომ გვარების გამოცვლის პროცესი შეინიშნება არა მხოლოდ ერთი ეროვნების მოსახლეობაშიც. მაგალითად, წალკის რაიონის ტერიტორიაზე მცხოვრები ბერძენი მოსახლეობის დიდი ნაწილი ისტორიული ბედუკულმართობის გამო ატარებს რუსულ და ნახევრადთურქულ გვარებს. დღეს ისინი სრულიად სამართლიანად აყენებენ გვარების შეცვლის საკითხს. მაგალითად, ფოტოვი — ფოტიადისზე, პოპოვი — პაპუნდისზე, კარაგეზოვი — მავრომატისზე, კალპახჩევი — კალპიდისზე და ა. შ.

— სამწუხაროდ, იყო პერიოდი, როცა ქართველებს არაქართული სახელებისავენ გაურბოდათ თვალი. ახლა კი, ჩვენდა საბედნიეროდ, რამდენადაც გიცით, ქართველები ქართულ სახელებს ამჯობინებენ. ამის თაობაზე რას იტყვოდით?

— როგორც მოგახსენეთ, სახელის შეცვლასაც ისჭირდება გარკვეული საფუძველი — საპატიო მიზეზები, რომელთა შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია სახელის შეუსაბამობა მოქალაქის ეროვნებასთან. სასიხარულოა, რომ ქართველი ერის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებასთან ერთად, გახშირდა ახალშობილთათვის წლების განმავლობაში მივიწყებული სახელების დარქმევა. მაგალითად, სალომე, თორნიკე, მელანო, ანანო, ერეკლე... საგრძნობლად იმატა სრულწლოვანი მოქალაქეების მიერ სახელის გამოცვლის შემთხვევებმაც. აქაც უმთავრესი მიზეზია სახელის შეუსაბამობა ეროვნებასთან. მაგალითად, შუამდგომლობით მოგვმართა მოქალაქე ჟანა მეღვინეთუხუცესმა, რომელიც ითხოვს ქართულ სახელს რუსუდანს, მოქალაქე ოფელია ქაბზინაძეს სურს იყოს თამარი და სხვ.

საგრძნობლად მოიმატა შემთხვევებმა, როცა მოქალაქეები თხოულობენ ისტორიული ბედუკულმართობის გამო დაკარგულ ქართულ გვარებს და ამასთანავე იცვლიან არამართო სახელებს, არამედ მამის სახელებსაც კი. მაგალითად სედრაქს — სერგოზე, ტიგრანს — ტარიელზე, აშოტას — შოთაზე და სხვა.

— თქვენ ახსენეთ გვარის შეუსაბამობა მოქალაქის მიერ არჩეულ ეროვნებასთან, რით არის გამოწვეული იგი?

— საქმე იმაშია, რომ პასპორტის პირველად აღების დროს, ესე იგი, 16 წლის ასაკში, ბიეთნიკური (შერეული) ქორწინების შედეგად შობილ მოქალაქეებს ეძლევათ უფლება, თავისი სურვილით აირჩიონ დედის ან მამის ეროვნება. ამჟამად მოქმედი კანონმდებლობით, შემდგომ ამისა, ეროვნების შეცვლა არ დაიშვება. არის შემთხვევები, როდესაც მოქალაქე ირჩევს დედის ეროვნებას, გვარი კი რჩება მამის ეროვნების შესაფერისი, ან პირიქით უკვე სრულწლოვანების, ესე იგი, 18 წლის ასაკის მიღწევის შემდეგ, მოქალაქეს შეუძლია იშუამდგომლოს სახალხო დეპუტატთა რაიონული (საქალაქო) საბჭოს აღმასკომის მმართველის განყოფილების წინაშე, ეროვნების შესაბამისი გვარის მიკუთვნების შესახებ.

აღსანიშნავია, რომ რიგი მოკავშირე რესპუბლიკების (უზბეკეთის სსრ, ტაჯიკეთის სსრ) ინიციატივით, საკავშირო ორგანოების წინაშე უკვე დაისვა და მუშავდება საკითხი მოქალაქეთა ეროვნების შეცვლის შესაძლებლობისა და მისი მოკავშირე რესპუბლიკათა გამგებლობაში გადაცემის შესახებ. აღნიშნულს, სხვა ორგანოებთან ერთად, მხარი დაუჭირა საქართველოს სსრ იუსტიციის სამინისტროს კოლეგიამაც. ვფიქრობთ, საბოლოოდ დადებითად გადაწ-

ყდება ეს უაღრესად დიდი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხი.

— უკანასკნელ ხანს ხომ არაფერი შეცვლილა კანონმდებლობაში, ან თუ მოსალოდნელია რაიმე სიახლე? და საერთოდ, პრაქტიკამ და გამოცდილებამ ალბათ წარმოშვა მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად შეცვლის საჭიროება. როგორც ვიცით, ამჟამად მთელი თქვენი საქმიანობა რეგულირდება კანონქვემდებარე აქტებით. ხომ არ მიგაჩნიათ, რომ ამ სფეროს უნდა არეგულირებდეს კანონი?

— მოქმედი კანონმდებლობის განახლების სასიკეთო და აუცილებელი პროცესი ყველაზე ნაკლებად, სამწუხაროდ, სწორედ საქორწინო და საოჯახო კანონმდებლობას შეეხო. თუმცა, ამჟამად უკვე მუშავდება და მოსალოდნელია ბევრი სიახლე. მაგალითად, მოქმედი კანონმდებლობით მოქალაქის ეროვნება, როგორც აღვნიშნე, განისაზღვრება 16 წლის ასაკში, გვარის გამოცვლა კი დასაშვებია 18 წლიდან. ალბათ, ბევრად უკეთესი იქნებოდა თუ გვარისა და ეროვნების არჩევა შესაძლებელი გახდებოდა ერთდროულად, ესე იგი, 16 წლის ასაკშივე. ეს თავიდან აგვაცილებდა როგორც შეუსაბამობას რიგ დოკუმენტში (მაგალითად, ატესტატი, დაბადების მოწმობა, პასპორტი), ისე პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტების განმეორებით აღების აუცილებლობას. მით უმეტეს, რომ ამგვარ პრაქტიკას იცნობს ბევრი განვითარებული ქვეყნის კანონმდებლობა, მაგალითად, საფრანგეთში გვარის გამოცვლა ხდება ეროვნების განსაზღვრასთან ერთად.

ასევე, ბავშვის გვარის შესწორება დედის ან მამის გვარზე, შესაძლებელია მშობლების თანხმობით მხოლოდ 1 წლის ასაკამდე, სახელისა კი — 5 წლის ასაკამდე, ვფიქრობთ, ეს შესაძლებლობა ასაკით არ უნდა იყოს შეზღუდული.

გვარის გამოცვლასთან დაკავშირებით უახლესი პერიოდის ცვლილება შეეხო მხოლოდ ფინანსურ მხარეს. კერძოდ, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს 1989 წლის 25 ოქტომბრის დადგენილებით, გვარის, სახელისა და მამის სახელის გამოცვლის რეგისტრაციისათვის დაწესდა სახელმწიფო ბაჟი 50 მანეთის ოდენობით, ნაცვლად ადრე არსებული 15 მანეთისა.

— როცა საქართველო დამოუკიდებელი იყო, საინტერესოა როგორ რეგულირდებოდა ეს საკითხები?

— უნდა ითქვას, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში არსებობდა კანონი მოქალაქეობრივი მდგომარეობის აქტების რეგისტრაციის შესახებ, ამ კანონის განსაზღვრული საფუძველზე ინსტრუქციის კი გამოსცემდა შინაგან საქმეთა მინისტრი იუსტიციის მინისტრთან შეთანხმებით (26-ე მუხლი).

როგორც ჩანს, კანონქვემდებარე აქტების აუცილებლობას ალბათ ახლაც ვერ ავუვლით გვერდს, თუმცა, მათი მოქმედების არე თანდათან უნდა შეიზღუდოს კანონის სასარგებლოდ.

— გმადლობთ.

კობა ხარაძე

ტოპონიმებსაც იურიდიული ღანგა სჭირდებათ!

ქართული ტოპონიმია ისევე ძველი და მრავალფეროვანია, როგორც სალიტერატურო ენა. გეოგრაფიული სახელები ერის საუნჯეა, ქვეყნის ბუნებრივი ხასიათის, ხალხის ყოფისა და ისტორიის სარკეა. ამიტომ მათ ისევე სჭირდებათ მოვლა და დაცვა, როგორც თვით ისტორიას. ადამიანი უხსოვარი დროიდან მიაკუთვნებდა ამა თუ იმ ადგილს შესაფერის სახელს; ამით იგი ადგილის ბარათს ავსებდა და თაობიდან თაობას გადასცემდა; დღეს კი, წარმოუდგენელია გეოგრაფიული სახელწოდებების გარეშე ცხოვრება. ხშირად არ ვუკვირდებით და არც გავიაზრებთ ამა თუ იმ ადგილის სახელწოდებებს, რომლებიც ასე მძაფრად შემოჭრილა ჩვენს ცხოვრებაში. ალბათ, ძნელი წარმოსადგენია რა ქაოსი და არეულობა იქნებოდა ჩვენი ყოველდღიური თანამგზავრების გარეშე. საქართველოში ათასობით გეოგრაფიული სახელწოდებაა. მართო დასახლებული პუნქტების რაოდენობა ხუთიათასამდეა, ოცდარვა ათასამდე სახელწოდება მდინარეებს აქვთ მიკუთვნებული; ასევე ათასობით სახელი აქვთ მიკუთვნებული მთებს; ამას თუ დავუმატებთ იმ მიკროტოპონიმებს, რომლებიც თავის მხრივ ყველა დასახლებული პუნქტის სანახებში უამრავია, მაშინ საქართველოს გეოგრაფიულ სახელწოდებათა რაოდენობა ასიათასობით განისაზღვრება. ტოპონიმები რაოდენობით ორ-სამჯერ მეტია, ვიდრე მთლინად ენის ლექსიკა დიალექტური შენაკადებითურთ. მართალია, ტოპონიმთა რაოდენობას ზრდის მიკროფონდი, მაგრამ ადამიანი სწორედ ამ მიკრორაიონის ბინადარია და მის ტრადიციას ექვემდებარება. ისიც ნიშანდობლივია, რომ ასეთ მრავალრიცხოვან სახელწოდებებს ყველას საკუთარი ისტორია გააჩნია და ისინი ძვირფასია ერისათვის.

ადგილის სახელწოდებების გაუმჯობესება ყველა მოწინავე ქვეყანაში სახელმწიფოებრივი ზრუნვის საგანია. საქართველოში წლების განმავლობაში არათუ მათ გასაუმჯობესებლად, არამედ შესანარჩუნებლადაც ნაკლებად ზრუნავდნენ. აბა, სხვა რას უნდა მივაწეროთ ის, რომ ასეულობით გეოგრაფიულ სახელწოდებას უმართებულოდ დაუმკვიდრდა შეუფერებელი სახელი. ბოლო დროს თითქოს ამ მხრივ, გაუმჯობესებისათვის, უფრო სწორად სახელწოდების აღდგენისათვის, გადაიდგა პირველი ნაბიჯი — ხუთიოდე დასახლებულ პუნქტს აღვუდგინეთ თავისი სახელები, მაგრამ ეს ხომ ზღვაში წვეთია; რეაბილიტაციას ელის ასეულობით ქართული სახელწოდება. არადა, ჩვენს სამეცნიერო თუ სივა ლიტერატურაში, ყურნალ-გაზეთებსა და ოფიციალურ მიმოწერაში, საგზაო ნიშნებსა და ზეპირმეტყველებაში გეოგრაფი-

ული სახელწოდებების ხმარებისას ერთი პრინციპი არ არის დაცული; ჯერ ამ საქმეში არაფრად დაგიდევინ და არავითარ დადგენილ წესს არ იცავენ. მეტად ხშირია მიუტევებელი უზუსტობანი. ამ დროს კი, ტოპონიმების ხმარებას თავისი პრინციპები აქვს და ვისაც როგორ მოესურვება არ შეიძლება ისე ხმარება (ამ მხრივ, ბევრი უზუსტობაა გაზეთ „თბილისში“ სამგლოვიარო განცხადებების გამოცხადების დროს). ზოგიერთი გეოგრაფიული სახელწოდების ხმარებას ჩვენს პრესაში ვერავითარ კორექტურას ვერ დავაბრალებთ, ისინი ღრმად აქვს ჩაჭვდილი ჩვენს ზოგიერთ ჟურნალისტს, მწერალს, მეცნიერს... ხმარობენ სახელწოდებებს როგორც მოესურვებათ და თავს ახვევენ სხვებსაც. მოვიტანთ სულ ორიოდ მაგალითს; თეთრი წყაროს რაიონში ოდითგან აქვს შერქმეული სახელი სოფელ ლოუბანს, ზოგჯერ პრესაში ეს სახელწოდება გოუბნის სახელით იხსენიება. ასევე, ამავე რაიონში მდებარე სოფელ სამღერეთის სახელი ხან ასე იხმარება, ხან სამღრეთის სახელით. ერთ-ერთ ჟურნალში ვკითხულობთ: თერგს ჰქვია თერგი, რიცას კი რიცა“. მოხშირდა ტერმინ მათუშეთის ხმარება თუშეთის ნაცვლად. იქნებ აგვისხნას ზოგიერთმა მწერალმა თუ ჟურნალისტმა რას ნიშნავს მათუშეთი? თუ მის მთიანობას გულისხმობს, მაშინ რატომ არ ხმარობს მთასვანეთი, მთარაჭა...? ან, რატომ განსხვავებულად ვხმარობთ — შიდა ქართლი და შიგა ქართლი? მართალია უფრო სწორია შიგა ქართლი, მაგრამ ტრადიციულად უძველეს ისტორიულ წყაროებში შიდა ქართლი დამკვიდრდა და ჩვენც ამ სახით უნდა მოვიხსენიოთ. რამდენი გეოგრაფიული სახელწოდება დამახინჯებით, შერყვნილი სახით აქვთ ჩაწერილი მოქალაქეებს დაბადების მოწმობებსა და პასპორტებში, ამის მაგალითად გუმბურდო (კუმურდო) და ჩანდურა (ჩამძვრალა) იკმარებდა ახალქალაქის რაიონში. მსგავსი დამახინჯებანი და უზუსტობანი კიდევ მრავალი შეიძლება მოვიტანოთ, მაგრამ მთავარია არა მათი აღნუსხვა, არამედ გასწორება და თითოეული სახელწოდებისათვის მყარი სტატუსის მინიჭება.

რა თქმა უნდა, გეოგრაფიული სახელწოდებები ლექსიკურად ენის ელემენტი, ლინგვისტური კატეგორიაა (გრამატიკულად საკუთარი არსებითი სახელი) და ამიტომ მის კანონებს ემორჩილება; ამავე დროს, ეს სახელწოდებები შეიქმნა გარკვეულ ისტორიულ პირობებში და ბევრი მათგანი ხაზს უსვამს გარკვეული ეპოქის დამახასიათებელ ნიშნებს; მაგრამ, ამასთან, ტოპონიმი რუკის ელემენტია. ბევრი სახელწოდება მიუთითებს ბუნებრივ პირობებზე და მხარის სიმდიდრეზე, დასახლების ისტორიაზე, ისტორიულ გეოგრაფიაზე, ესე იგი კონკრეტულ გეოგრაფიულ მდგომარეობაზე.

ტოპონიმების დარქმევის პროცესს აქვს კანონზომიერებანი და გაპირობებულია პირველ რიგში ისტორიული მიზეზებით, სახელწოდების წარმოშობის აუცილებლობით. ამიტომ ყოველი შემდგომი შერქმეული თუ გადარქმეული სახელწოდება მისთვის უკანონოა. ჩვენს პირობებში ხშირად გვესმის, თითქოს მოხდა ახალდასახლება და სახელიც შესაბამისად უწოდესო; ეს ყოველთვის როდი შეესაბამება სინამდვილეს; საქმე ისაა, რომ უმთავრესად ხდება ხელახალი დასახლება. მართალია, ზოგჯერ აღარავითარი კვალი არ ჩანს ნასახლარებისა, მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ეს ადგილი მუდამ ცარიელი იყო. არის რაიონები, სადაც დასახლებულ პუნქტებს გაცილებით სკარბობს ნასოფლართა რაოდენობა. სწორედ ასეთი ნაჩქარევი გადაწყვეტის შედეგია, რომ დღეს საქართველოში 25 ახალსოფელია, 15 ახალშენი, 8



ოქტომბერი, 8 ახალდაბა, 8 კიროვი, 8 შრომა, 7 განახლება, 7 განთავსება, 5 ახალუბანი, 5 ულიანოვკა და ასე შემდეგ. ახლა ისიც ვიკითხოთ, ეს სახელწოდებები მართლა ახალდასახლებებს შეერქვათ? ნურას უკაცრავად, უმთავრესი მათგანი ძველი სახელწოდებების ხარჯზეა შერქმეული; აი ზოგი მათგანი: კიროვი დაერქვა სალომინაოს (ვანის რაიონი), ზრესკს (ახალქალაქის რაიონი), ბაღებს (ლანჩხუთის რაიონი), წობას (მარნეულის რაიონი) და სხვა; ახალსოფელი ძველ გავაზს (ყვარლის რაიონი), ზას (თეთრიწყაროს რაიონი), ადოს (ყაზბეგის რაიონი), აგვიეს (ხელვაჩაურის რაიონი) და სხვა. შრომა მიქელ გაბრიელს (ოზურგეთის რაიონი), ვაჩნაძიანს (გურჯაანის რაიონი), გუმას (სოხუმის რაიონი), ჯვარისას (ამბროლაურის რაიონი) და სხვა; ახლა, რამდენი წმინდა სახელთან დაკავშირებული სახელი შეიცვალა; მირონწმინდას წითელხევი (ხარაგაულის რაიონი) ეწოდა, სტეფანწმინდას—ყაზბეგი, ჯვარას — დუმანისი (თეთრიწყაროს რაიონი), მრავალძალს — მთისკალთა (ონის რაიონი), მაცხოვარს—ოქტომბერი (თერჯოლის რაიონი) და სხვა. ან რატომ უნდა ერქვას მეფისქალაქს ახალქალაქი (კასპის რაიონი)? იგი ხომ 1660 წელს განაახლა და ააშენა ქალაქად როსტომ მეფემ და ეს აღნიშნულია კიდევ აქ მდგარ საყდრის ლაპიდარულ წარწერაში. ან კიდევ, რატომ შევარქვით ნაღვარევეს ნაღორევი (დუშეთის რაიონი), კველთას—ალგეთი (თეთრიწყაროს რაიონი), საღვინეს — პირველმაისი (ზესტაფონის რაიონი) და სხვა.

ყოველთვის გეოგრაფიულ სახელებში მოცემულია კონკრეტული შინაარსი, მაგრამ გვხვდება ისეთებიც, სადაც აზრი დაკარგულია; ეს გამოწვეულია სახელწოდების თანდათანობითი შეცვლით ან უცხო ენის გავლენით. პრაქტიკულად უაზრო სახელწოდებები არ არსებობს. საქმე ისაა, რომ ადამიანი გეოგრაფიული სახელის დარქმევისას იყენებდა თავის ენაში ხშირად ხმარებულ სიტყვას. მაგრამ დროთა განმავლობაში ზოგი მათგანი წაიშალა, ზოგი აღარ იხმარება სალაპარაკო მეტყველებაში, გადავიდა ეგრეთ წოდებულ სიტყვის პასიურ მარაგში. ზოგი სრულიად ამოვარდა ცოცხალი ენის ლექსიკიდან, მაგრამ გეოგრაფიული სახელწოდებანი შეინახა როგორც მოწმე ენის ისტორიული პროცესისა.

ტოპონიმთა ცვალებადობის პროცესი ერთობლივად განვითარება-გართულებისაკენ არის მიმართული, რაც დამოკიდებულია ბუნებრივ და ისტორიულ პირობებზე. საქართველოს უძველესი გეოგრაფიული სახელწოდებების ტრანსკრიფცია მხოლოდ უცხოელთა ნაშრომებშია შემონახული. მრავალ ტოპონიმზე აქვთ საუბარი ანტიკური სამყაროსა და მოგვიანო ხანის ავტორებს — ბერძენ, რომაელ, ირანელ, არაბ, თურქ, ფრანგ, რუს მოგზაურებს, ისტორიკოსებს, ფილოლოგებს, გეოგრაფებს, ბუნებისმეტყველებს, მწერლებს, დიპლომატებს... მეხუთე საუკუნიდან საქართველოს ტოპონიმები უამრავ ქართულ ლიტერატურულ და ისტორიულ წყაროებშია მოცემული. ამ მხრივ აღსანიშნავია: აგეოგრაფიული ძეგლები, მემატიანეთა ჩანაწერები, სიგელ-გუჯრები, საეკლესიო და სამოქალაქო საბუთები, მხატვრული ნაწარმოებები, სხვადასხვა ეპიგრაფიული ძეგლები, სამართლის ძეგლები, მოსახლეობის აღწერათა მასალები, კარტოგრაფიული წყაროები და სხვა.

მრავალფეროვანია საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული გეოგრაფიული სახელწოდებები. ასევე მრავალგვარია მათი წარმოშობა და ისტორიული მსვლელობა. საქართველოს გეოგრაფიული სახელწოდებების ცვალებადობა ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე მრავალჯერ მომხდარა. ამასთან,

საქართველოს სხვადასხვა მხარეში განსხვავებულად წარიმართა ეს პროცესი, რაც ძირითადად გარე და შიგა მიგრაციულ პროცესებთან იყო დაკავშირებული. ამ მხრივ განსაკუთრებით ერთბაშად გარდაქმნა და ცვალებადობა განიცადა ჯავახეთისა და ქვემო ქართლის გეოგრაფიულმა სახელწოდებებმა, ხოლო დანარჩენ მხარეებში ეს პროცესი შედარებით ნაკლებად და თანდათანობით მოხდა. რესპუბლიკის განსაზღვრულ რეგიონში (ძირითადად სამხრეთ ნაწილში) აბორიგენული ქართული ტოპონიმების მოსპობა ისტორიის გვიანდელ ეტაპებში, მისი შეცვლა უცხოური წარმოშობის სახელწოდებებით ან დამახინჯება, დაპყრობებს და გადასახლებებს ახლდა თან.

ჩვენი ტოპონიმები ჯერ კიდევ დიდი რაოდენობით შეიცავს არამიზანშეწონილ, სხვადასხვა თვალსაზრისით მიუღებელ სახელწოდებებს, რომელთა შეცვლის აუცილებლობა დავას არ იწვევს. სახელწოდებათა ეს კატეგორია შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დაიყოს; უცხოური წარმოშობის, შერყვნილი, არასწორად ხმარებული სახელები და სხვა. უცხო სახელწოდებების დიდი ნაწილი დაკავშირებულია ჯავახეთთან, სადაც თურქულენოვანი მოსახლეობა ამჟამად, შეიძლება ითქვას, სრულიად აღარ ცხოვრობს. ახალი სახელწოდებების მინიჭება უკუღმართულად მოხდა ქვემო ქართლსა და ზოგ სხვა რეგიონშიც, სადაც გაბატონდა აგრეთვე თურქულენოვანი ტოპონიმები. გუშინდელ გაბატონებულ, ამ თურქულენოვანი ტოპონიმების შესახებ კი გასულ წლის ოქტომბერში, ონომასტიკის მეორე რესპუბლიკურ სამეცნიერო კონფერენციაზე, მ. ჩობანოვმა, რომელიც ქართულ დაწესებულებაში, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში მუშაობს, წაიკითხა მოხსენება — „თურქულ-აზერბაიჯანული ოიკონიმები საქართველოში“; მართალია, მისი მოხსენების თეზისები სამართლიანად არ დაიბეჭდა, მაგრამ გაკვირვებას იწვევდა მისი პოზიცია ამ უცხო სახელწოდებების ქრონოლოგიურ ზღვრებსა და მათ გავრცელებაზე (არეალზე). უფრო მეტიც, მოხსენებაში მან გააყალბა მთელი რიგი ისტორიული წყაროები და აღნიშნავდა, თითქოს ძველ ქართულ წყაროებში იყოს ეს უცხო სახელწოდებები უძველესიდან მოხსენიებული და ზოგიერთი სახელწოდება თითქოს ქართველებმა თარგმნეს თურქულ-აზერბაიჯანული ძველი სახელწოდებიდან!.. სწორედ ამაზე იტყვიან: „ფიცი მწამს, ბოლო მაკვირვებსო“.

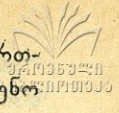
ტოპონიმების დაცვის არავითარი იურიდიული სტატუსი რომ არ მოქმედებდა, ამის დასტურია აფხაზეთისა და ეგრეთ წოდებული სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე მოსახლეობის გამოკითხვისა და სახელწოდებების თარგმნის გზით მიღებული ასეულობით გეოგრაფიული სახელწოდებების აღდგენის ცდები, რასაც ითხოვდნენ და დღესაც ითხოვენ. თუმცა, ნაწილობრივ იგი წარსულის განუკითხაობის დროს მიღწეულ იქნა. გაკვირვებას იწვევს ის გარემოება, რომ გეოგრაფიული სახელწოდება, რომელიც უძველესი საუკუნეებიდან მოხსენიებულია უცხოურ და ქართულ წყაროებში, უნდა შევცვალოთ სულ ახლახან შერქმეული სახელწოდებით. ვერ გეტყვით, მაგრამ ასეთი რამ მგონი არცერთ ქვეყანაში არ განხორციელებულა. და, ყველაფერი ეს, ისევ და ისევ ჩვენი დაუდევრობისა და უყურადღებობის შედეგია. არათუ უმართებულად გადარქმეული და შერქმეული სახელწოდებები გავასწორეთ, არამედ ახალი შეცდომებიც დაგუშავეთ. ავიღოთ 1930 წელსა და 1989 წელს გამოცემული საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარები და შევეუდაროთ მათში მოხსენიებული გეოგრაფიული



სახელწოდებები ერთმანეთს; ვნახავთ, რამდენი რამ დაგვიმახინჯებია. ბევრ ობიექტზე სახელწოდების მინიჭება ან გადაარქმევა ხშირად სუბიექტურად და არაკვალიფიციურად ხდებოდა. ასეთი სახელწოდებები თავისთავად დასაღუპადაა განწირული. ამის ერთ მაგალითად რაიონისა და მისი ცენტრის, ყოფილი ორჯონიკიძის სახელწოდება გამოდგება. მიუხედავად იმისა, რომ ათეული წლების მანძილზე ოფიციალურად ორჯონიკიძედ იწოდებოდა, უმთავრესად ხარაგაული იხმარებოდა, როგორც ზეპირმეტყველებაში, ისე წერილობითაც. ვის სჭირდება ისეთი სახელწოდება, რომელიც ხალხმა ვერ გაითავისა? ან, როგორ გაითავისებდა როცა ხარაგაული (ხარაგოული) ოდითგან ერქვა დასახლებას და მის მიხედვით შემდეგ მთელ რაიონსაც ეწოდა! მართალია, რუსეთის თვითმპყრობელობის საქართველოში დამყარების შემდეგ ხარაგაულს ბელოგორი უწოდეს, მაგრამ ხალხმა უარყო იგი და კვლავ ხარაგაულის სახელი დაუბრუნა. ორმოცი წლის წინათ კიდევ ერთხელ წავართვით ძველი სახელი, მაგრამ ხალხმა არ მიიღო კვლავ ძალად თავს მოხვეული სახელწოდება. ყველაფერს თავი რომ დავანებოთ, რატომ არ უნდა გავუწიოთ ანგარიში ტრადიციასაც? ძალად მოხვეულ სახელწოდებას ვერ დავამკვიდრებთ. სახელწოდება დაკავშირებული უნდა იყოს გარემო პირობებთან, ისტორიასთან, რაღაც გარკვეულ მოვლენასთან, ხოლო თვით სახელწოდებას უნდა ახასიათებდეს სისადავე, კეთილკლერადობა, ლოგიკური კავშირი ობიექტთან და ასე შემდეგ. ამიტომ სჭირდება გეოგრაფიულ სახელწოდებებს თავიანთი იურიდიული მდგომარეობა და დაცვა. ან, გაგონილა ამდენ ქარხანას, ქუჩას, კოლმეურნეობას, დასახლებულ პუნქტს და სხვა მისთანებს, ერქვას რეპუტაციაშეღასხული პიროვნების სახელი? ჯერ ერთი პიროვნების სახელი დასახლებულ პუნქტს არ უნდა ერქვას, მეორეც, საქართველოში ორჯონიკიძის სახელი კიდევ ოთხ დასახლებულ პუნქტს (ზუგდიდის, მარნეულის, ლაგოდეხის, წალენჯიხის რაიონებში), ერთ რაიონს თბილისში (საბჭოთა კავშირში ორჯონიკიძის სახელს 30-ზე მეტი დასახლებული პუნქტი ატარებს), ათეულობით ქუჩას, ქარხანას, კოლმეურნეობას, პარკს და მისთანებს ჰქვია. ვის მიაჩნია ეს ნორმალურად?!... კიდევ უნდა გავიმეოროთ, ყველაფერი ეს განუკითხაობის ბრალია და მარტო ეს მაგალითიც კმარა, რომ ჩვენში გეოგრაფიული სახელწოდებების დაცვა ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებს...

იქნებ ვინმეს ჰგონია დასახლებული პუნქტების, ყოფილი წულუკიძის, გეგეჭკორის, ცხაკაიას და მახარაძის სახელწოდებები იყო გათავისებულები? თავს ნუ მოვიტყუებთ,... ან, რატომ უნდა დაგვეკარგა შესანიშნავი ქართული გეოგრაფიული სახელწოდებები — ხონი, მარტვილი, სენაკი და ოზურგეთი? ამ სახელწოდებებთან ხომ ჩვენი ერის ისტორიაა დაკავშირებული! და განა, კიდევ არ გვხვდება მათი მსგავსი შეუთვისებელი სახელები? რატომ მოვნათლეთ კოდორი ვლადიმეროვკად, ოქონა (ტყისუბანი) — ზნაურად, გიორგიშინა — ისაკყაუდ, წუნარი — ხეთაგუროვოდ, კავთა — ჩაბაევკად, კოპანეთი — ჯაფარლოდ, ახალგორი — ლენინგორად, მათიში — ულიანოვკად, ბაღდადი — მაიაკოვსკად და სხვა.

ახლა, დავთვალთ ჩვენი ეროვნული საფიციარის, დიდი ილიას სახელი რამდენ ობიექტს ჰქვია? არც ერთ დასახლებულ პუნქტს, არც ერთ რაიონს, არ გვაგონდება რომელიმე კოლმეურნეობას ან ქარხანას ერქვას მისი სახელი. ჩვენ გვყავდნენ გამოჩენილი ადამიანები, რომელთა სახელები პირი-



ქით, ადგილთა სახელებიდან არის მიღებული. ამილ ხომ ორი დიდება ერთმანეთს შეეთვისა და უკვდავებას ეზიარა, ხოლო თვით გმირს კი საუკუნო ძეგლი დაედგა. მათი ჩამოთვლა შორს წავვიყვანს.

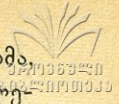
საუკუნეთა განმავლობაში ქართველი ერის ცხოვრებაში მომხდარი ამბები ხშირად იწვევდა გეოგრაფიული სახელწოდებების ნაწილის აღგვას ხალხური მეტყველებიდან და მეხსიერებიდან. გაუქმებულ სახელებს წერილობითი ძეგლები ინახავდნენ, — იქნებოდა ეს მატთანე, გეოგრაფიული აღწერილობა, რუკა, საბუთი თუ ტაძრის კედელში ამოჭრილი წარწერა. უკანასკნელ საუკუნეებში კავკასიის ტერიტორიაზე ჩატარდა მსხვილმასშტაბიანი ტოპოგრაფიული აგეგმვები, რომელთაც აღბეჭდეს რუკებზე ტოპონიმების მნიშვნელოვანი ნაწილი და არსებობა შეუნარჩუნეს ბევრ სახელწოდებას. ამასთან, ქართული ენისა და სხვა კავკასიურ ენათა არცოდნის გამო ტოპოგრაფებმა ბევრი ტოპონიმი დაამახინჯეს, უმართებულოდ გამოიყენეს ეს ობიექტების მიმართ, ან გამოტოვეს. სათანადო მავალითები ბევრი შეიძლება მოვიყვანოთ. ან კიდევ, საუკუნეების მანძილზე თურქთა ბატონობის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე შერქმეული და დამახინჯებული გეოგრაფიული სახელწოდებები აისახა რუსების მიერ შედგენილ რუკებზე. ზოგი სახელწოდება ისე შეიარყვნა, რომ მისი სწორი გამოთქმა-დაწერილობის აღდგენა შეუძლებელიც შეიქმნა ადგილობრივი აბორიგენი მოსახლეობის გამოკითხვის გარეშე. ჩვენი საზოგადოების მრავალი სამართლიანი მოთხოვნა გეოგრაფიული სახელწოდებების გასწორებისა და ძველი ქართული სახელწოდებების აღდგენის თაობაზე რჩებოდა „ხმად მლაღადებლისა უდაბნოსა შინა“, რადგანაც გეოგრაფიულ სახელწოდებებს არავითარი დაცვითი საშუალება არ ჰქონდათ. როდემდე უნდა ერქვათ ჩვენს დასახლებულ პუნქტებს ძველი ქართული სახელწოდებების ნაცვლად როდიონოვკა და ტროიკოვ, ტამბოვკა და ამბაროვკა, ყიზილქილისა და თიქილისა, ტაშტიკულარი და ასანხოჯალი, აღამედლო და აღთაქალა, ინჯაოღლი და ყარათიქანი, ფახრალი და დაღარუხლო, ყიზილაჯლო და უსეინქენდი, ქირაჩ-მულანლო და ხანჯავაზლო... ან, რომელი ერთი ჩამოვთვალოთ?! ასეთი სახელწოდებები ხომ ასეულობით შეიძლება მოიძებნოს და მათი შესაბამისი ქართული ძველი სახელები, რომლებიც ასე გავიმეტეთ. როდემდე უნდა იყოს საქართველოს ტოპონიმები ასე აჭრელებული ნაირნაირი უცხო და ხშირ შემთხვევაში არაფრისმთქმელი სახელებით? ის კი არადა, ტოპონიმთა იურიდიული დაუცველობის გამო ბევრ შენარჩუნებულ სახელსაც საფრთხეს უქმნიან აფხაზეთსა და შიდა ქართლში... კარგად მახსოვს, 1970-1971 წლებში საქართველოს კპ ცენტრალურ კომიტეტში ასეულობით განცხადება რომ იყო შესული იმის თაობაზე, მარნეულის ძველი სახელი აღვიდგინეთო. განცხადებების ავტორებს ავიწყდებოდათ, რომ ბორჩალო უძველესიდან მარნეულის სახელით იწოდებოდა და მხოლოდ XIX საუკუნეში ბედის უკუღმართობით გადაერქვა საუკუნეებით გამოვლილ ძირძველ ქართულ ადგილს სახელი. გაუკუღმართებული სინამდვილის წარმოსადგენად კი განცხადებების ავტორებს, ზემოთ მოხსენიებული მ. ჩობანოვისთანა „პატრიოტები“ აქეზებდნენ. საბედნიეროდ, ძველი ქართული სახელწოდება მარნეული შევინარჩუნეთ; ეს ის ბედნიერი შემთხვევა იყო, როცა იმდროინდელ ცენტრალურ კომიტეტში აღმოჩნდნენ გეოგრაფიული სახელწოდებების დამცველები და ჩვენი დასკვნაც რეალიზებული იქნა.

ახლა აღვნიშნოთ ის პირობები და საშუალებები, რითაც მოხდა საქარ-

თველოს ერთი რეგიონის, კერძოდ ქვემო ქართლის უძველესი ქართული გეოგრაფიული სახელწოდებების ხელყოფა; რა გზები და საშუალებები არსებობს მათი გამოსწორებისა და რეაბილიტაციისათვის?

წარსულში საქართველოს თითქმის არც ერთ მხარეს არ განუცდია იმდენი რბევა და გაჩანაგება, რაც ისტორიულმა ქვემო ქართლმა განიცადა. მაგრამ ისიც აღსანიშნავია, რომ ეს მხარე თავისი კულტურისა და ეკონომიკის განვითარებით ყოველთვის მეწინავეთა რიგებში იდგა. იგი ყოველთვის საქართველოს ცხოვრებაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებდა. ყოველივე ეს დასტურდება ლიტერატურული და ისტორიული წყაროებით და იმ მატერიალური და კულტურული ღირებულებით, რომლებიც ამ მხარეშია შემორჩენილი. აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილის სიტყვებს თუ გავიმეორებთ: „...ქართის კულტურის აკვანი აქ დაირწა, რომ ქვემო ქართლი არის არა მარტო ქრისტიანული (და ფეოდალური) საქართველოს მოწინავე მხარე, არამედ ქვემო ქართლშია სათავე აღმოსავლეთ საქართველოს უძველესი კულტურისა (ქართის კულტურისა)“. ისე როგორც საქართველოს სხვა ადმინისტრაციული ერთეულებისა, ქვემო ქართლის ანუ მეწინავე სადროშოს საზღვრები სწორად იყო გააზრებული და იგი ძირითადად ბუნებრივ მიჯნებს ემორჩილებოდა. უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ძველად არსებული ადმინისტრაციული დაყოფის ერთეულები შესანიშნავად იყო შეხამებული მის ადგილმდებარეობასთან, პოლიტიკურ და ეკონომიკურ საფუძველთან.

ძველთაგანვე ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე ძირითადი მოსახლეობა ქართველები იყო და შესაბამისად გეოგრაფიული სახელწოდებებიც ქართული ყოფილა. რასაც ადასტურებს ის უამრავი ლიტერატურული და ისტორიული წყაროები, უცხოელ და ქართველ ავტორებს რომ შეუქმნიათ. მაგრამ, შემდგომში, განუწყვეტელი აოხრების გამო, მოსახლეობის ეროვნული და ეთნიკური შემადგენლობა თანდათან შეიცვალა. ქართველი მოსახლეობა დიდ ზემოქმედებას განიცდიდა გარეშე მტერთა შემოსევების გამო, რასაც ქვემო ქართლის მოსახლეობის შემდგომი შემცირება მოჰყვა. მოსახლეობის რაოდენობამ აქ განსაკუთრებით იკლო XVII საუკუნიდან და მინიმუმს XVIII საუკუნეში მიაღწია. ეს იყო შედეგი ოსმალთაგან და ყიზილბაშთაგან ხშირი დალაშქრისა და განსაკუთრებით ლეკთა თარეშისა. მარი ბროსეს ცნობით, ოსმალთა ბატონობის ხანაში, სხვადასხვა ომსა და ბრძოლაში დაიღუპა 75 ათასი ქართველი, ხოლო ტყვედ წაიყვანეს 1500 ოჯახი. ერთ-ერთი ყველაზე უმძიმესი 1723-1747 წლები იყო. გარეშე მტრების ამ გამანადგურებელი მოქმედების შედეგად კულტურული მემკვიდრეობა დაეცა და მცხოვრებთა რიცხვი კატასტროფულად შემცირდა. 1770 წლის საბუთის მიხედვით, სრულიად გაუკაცრიელებული ადგილების გვერდით ძალზე შემცირებული მოსახლეობა იყო და ამიტომ აღწერის ცნობებში ისინი არ არის შეტანილი (თრიალეთი, ყაიყული, ტაშირი, გუჯარეთი, ივრისპირი, სომხით-საბარათიანო). ერთ-ერთ საბუთში კი ნათქვამია, რომ სომხით-საბარათიანოში ასისგან ერთილა არის დარჩენილი. სხვაგან კიდევ ძლივს არსებობდა შეთხელებული მოსახლეობა. ამ განაპირა მხარის განადგურება კი ქართლის სამეფოს სამხრეთ საზღვარს საშიშროებას უქმნიდა. ქვეყანა საფრთხის წინაშე იდგა; ოსმალთას ყიზილბაშობა ცვლიდა და, პირიქით. მდგომარეობა თანდათან მძიმდებოდა. ბევრ ადგილას ხდებოდა აყრა. ასე იქცა XVIII საუკუნის მეორე ნახევრისათვის ქვემო ქართლი თითქმის ნასოფლარებად.



დაუსახლებელმა ადგილებმა, ხელსაყრელმა ბუნებრივმა პირობებმა, XIX საუკუნის მანძილზე განსაზღვრეს ქვემო ქართლის შეესება დასახლებული პუნქტებით და მისი მოსახლეობით. სწორედ ამ პერიოდში გაიმიჯნა ქართველ და არაქართველ მოსახლეთა დასახლება. ამასთან, ქართველი მოსახლეობის ნაწილი ადგილზევე შემორჩა, ხოლო ნაწილი ბრუნდებოდა თავიანთ მამა-პაპურ ადგილებში.

თურქული მოდგმის ხალხის გავრცელება ქვემო ქართლში მდინარე დებდას ქვემო ნაწილიდან იწყება XVII საუკუნეში რამდენიმე კომლის სახით, რომლებმაც შემდეგ მთელ ქვემო ქართლს გადაუარეს. ეს ის თურქული მოდგმის ხალხია, კახეთიდან აყრილი და სპარსეთში ტყვედ წაყვანილი ქართველების ნაცვლად რომ ჩამოგვისახლა შაჰაბაზმა. ვახუშტი ბაგრატიონის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „...ოდეს მიუხუნა შააბაზ პე (85) და მეფეს გიორგის (გიორგი სიმონის ძე, ქართლის მეფე 1600-1605 წწ.), მან მოიყვანა ელნი ბორჩალო და დასხნა აქა, და ამით ეწოდა ბორჩალო“. ამ ტომის ხალხის გავრცელებამ განსაკუთრებით იმატა XVIII საუკუნეში, ხოლო შემდგომ მთელ ქვემო ქართლს მოედგნენ.

სომეხი მოსახლეობის გამოჩენა ქვემო ქართლში უძველეს პერიოდს მიეკუთვნება. როგორც ივანე ჯავახიშვილმა გამოარკვია, სომხური მოსახლეობის შემოდგევა აქ რამდენიმე მიგრაციული ტალღით ხორციელდებოდა, მაგრამ მთელი ეს მოსახლეობა XVII-XVIII საუკუნეებში, განუწყვეტელი შემოსევებისა და ლეკიანობის შედეგად, აბორიგენ ქართველ მოსახლეობასთან ერთად ამომწყდარა. უფრო გვიან, სომეხი მოსახლეობა აქ მხოლოდ XVIII საუკუნის დასასრულს სახლდება ერეკლე მეფის ნებართვით. სომხური მოსახლეობა ქვემო ქართლში მატულობს 1827-1828 წლებში და შემდგომ პერიოდში რუსეთის მთავრობის ხელშეწყობით.

XIX საუკუნის დასაწყისში, კერძოდ, 1818 წელს საქართველოში ჩამოდის გერმანელთა ერთი ჯგუფი, რომლებიც სახლდებიან აგრეთვე ქვემო ქართლში; მათ შორის დღევანდელი ქ. ბოლნისის ტერიტორიაზე, ასურეთში, ქოთიშში, მანგლისში, თეთრიწყაროში, კიროვისში, თამარისში, თრიალეთში, ოლიანგში და სხვა. მეფის მთავრობამ გერმანელები არა თუ დაასახლა, არამედ მათი მეურნეობის მოსაწყობად საგანგებო ზომებიც მიიღო.

ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე დასახლდნენ ბერძნებიც. საერთოდ, ბერძნების მოსვლა ქვემო ქართლში დაკავშირებული იყო სამთამადნო საშუალების აღორძინებასთან. ამ მხარეში გამოცდილი ანატოლიელი ბერძნები მოიწვიეს XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში. ბერძნები საქართველოში მოდიოდნენ XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში წარმოებული ბერძენ-თურქთა და რუსეთ-თურქეთის ომების დროს (1828-1829 წწ.). სწორედ ამ დროს ჩასახლდა ქვემო ქართლში ბერძენთა უმრავლესობა, რომლებიც ძირითადად თურქულენოვანი მოსახლეობა იყო. გარდა ამისა, ბერძნები ქვემო ქართლში XIX საუკუნის მეორე ნახევარშიც დასახლდნენ.

XIX საუკუნეში დასახლდნენ ქვემო ქართლში აგრეთვე რუსები; ჯერ წარმოიშვა სამხედრო დასახლებები, ხოლო შემდეგ ბევრი მათგანი მუდმივ საცხოვრებლად დარჩა. ისინი განლაგებული იყვნენ თეთრიწყაროში, მანგლისში, ორბეთში და სხვა. გარდა ამისა, რამდენიმე პუნქტში დასახლდნენ რუსეთის სხვადასხვა გუბერნიებიდან მოსული რუსი სექტანტები.

ზემოთ აღნიშნული მიზეზებისა გამო დავიწყებას მიეცა ქვემო ქართლის

ბევრი ძველი ქართული ტოპონიმი და მათ ნაცვლად შესაბამისად მოედო თურქული, სომხური, გერმანული, რუსული და სხვა სახელები. მართალია, ზოგი სახელწოდება (გერმანული, რუსული, თურქული) შევცვალეთ ძველი ქართული სახელით, მაგრამ უმთავრესად უმართებულოდ მივაკუთვნეთ სხვა პუნქტების სახელები. თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ ღონისძიებებისაგან მიღებული ეფექტი ზღვაში წვეთია. თურქულენოვანმა ტოპონიმებმა, ქართული სახელწოდებების ხარჯზე, წალეკა ქვემო ქართლი. აქ, მარტო თურქულენოვანი ოიკონიმების (დასახლებული პუნქტების) სახელწოდებათა რაოდენობა 60 პროცენტს აჭარბებს. თუ აზერბაიჯანში, საინგილოს ქართულ მოსახლეობას თვალსა და ხელს შუა უქრობენ მამა-პაპურ ძირძველ ტოპონიმებს, ჩვენ ხომ საამისო მსგავსი არა გვჭირს რა; ლაპარაკია სახელწოდებების აღდგენასა და გასწორებაზე; მაშ, რისი, ან ვისი გვერიდება?...
ორ ათეულ წელზე მეტია საქართველოსა და საბჭოთა კავშირის რიგ არქივებში გამოვლენილი ქართული და არაქართული უამრავი ჩანაწერების, სხვადასხვა საუკუნეების ისტორიული საბუთების, სიგელ-გუჯრების, ნარატიული წყაროებით, უცხოელი მოგზაურების ჩანაწერებით, ასეულობით კარტოგრაფიული წყაროებით, აგრეთვე სხვადასხვა მოპოვებული მასალების საფუძველზე შესრულდა ძველი ქართული ტოპონიმების მეცნიერული ლოკალიზაცია; სამწუხაროდ, ადგილის შეზღუდულობის გამო თითოეულ გეოგრაფიულ სახელწოდებაზე ნაკლები მასალა აქ შეუძლებელია გადმოიკვას.

ყოველივე ზემოაღნიშნულისა გამო ისმის კითხვა — როდემდე უნდა დარჩეს საზოგადოების სამართლიანი მოთხოვნა პრაქტიკულად განუხორციელებელი?!.. წავიდა ავადმოსაგონარი წლები, საქმაო ხანია გავნთავისუფლდით ვოლუნტარიზმისა და უძრავობის პერიოდისაგან. დღეს დემოკრატიისა და გარდაქმნის პერიოდში დიდი იმედები გვაქვს წარსულში დაშვებული შეცდომების გასწორებისა. თუ გვინდა ამჯერადაც ავტორიტეტი არ შეგველახოს, მომავალში ეს პერიოდიც ავად არ მოიგონონ, მოვახდინოთ ტოპონიმთა რეაბილიტაცია და მათ იურიდიული სტატუსი მივანიჭოთ.

რედაქციისაგან: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ვახუშტი ბაგრატიონის სახელობის გეოგრაფიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომლის, გეოგრაფიის მეცნიერებათა კანდიდატის კობა ხარაძის წერილში მრავალი საყურადღებო პრობლემაა დასმული, რომლებიც ჩეროვან სამართლებრივ მოწესრიგებას მოითხოვენ. სავსებით ვიზიარებთ ავტორის პოზიციას. კერძოდ, იმას რომ ტოპონიმები, როგორც ერის ისტორიის ორგანული ნაწილი და ცივილიზაციის ძეგლები არ შეიძლება იქცნენ თვითნებობის საგნად. სამწუხაროდ, დღემდე არ მოგვეპოვება მათი დაცვის, შეცვლის თუ აღდგენის მომწესრიგებელი ზოგადი წესები. ქართველმა იურისტებმა, თავის დროზე, სათანადო წვლილი შეიტანეს ისტორიული ძეგლების სამართლებრივი დაცვის უზრუნველმყოფი ნორმების შექმნაში. ქართული სამართალშემოქმედების შედეგები სხვა მოკავშირე რესპუბლიკების კანონმდებლობამაც გაიზიარა. კობა ხარაძის წერილს რედაქცია აქვეყნებს განხილვის წესით და თხოვს საქართველოს მეცნიერ და პრაქტიკოს იურისტებს, მოგვაწოდონ თავიანთი მოსაზრებები ტოპონიმების დაცვის მყარი სამართლებრივი მექანიზმის ჩამოსაყალიბებლად.

მართლმსაჯულება მხოლოდ ქართულად

საქართველოს სახელმწიფო ენა ქართულია და იგი ჩვენი კონსტიტუციის 75-ე მუხლითაა განმტკიცებული. ეს ნორმა შეტანილია, აგრეთვე, საქართველოს სსრ სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსებში, რომლებითაც დადგენილია, რომ სამართალწარმოება საქართველოში ხორციელდება ქართულ ენაზე. სამწუხაროდ, კანონის ეს მოთხოვნა საქართველოს სამართალწარმოებაში ყველგან არ არის დაცული, ახალქალაქში, ბოგდანოვკაში, მარნეულში, წალკაში, ბოლნისში, გარდაბანში და ზოგიერთ სხვა რაიონებში მართლმსაჯულება რუსულია. თუმცა, პერიფერიებზე რა უნდა ვთქვათ, როდესაც თვით დედაქალაქში, გლდანისა და 26 კომისიის რაიონების სასამართლოებში ახორციელებენ მართლმსაჯულებას რუსულად! ჩვენის აზრით, ეს ყოველად დაუშვებელია! ამჯერად შეგნებულად არაფერს ვამბობთ სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთზე, სადაც, როგორც წესი, მართლმსაჯულება რუსულ ენაზე ხორციელდება.

დიდი ილია, საქართველოს სახელმწიფო წყობილების პროექტს რომ წერდა, სპეციალურად უსვამდა ხაზს ქართულ მართლმსაჯულებას და ქართულ მოსამართლეობას.

არავინ უარყოფს და ბუნებრივი იქნება, თუ მართლმსაჯულებას საქართველოში განახორციელებს რუსი, ქურთი, თათარი, სომეხი, ბერძენი ან ოსი მოსამართლე, მაგრამ მთავარია იგი ქართულ ენაზე მიმდინარეობდეს და არა რუსულად.

დიახ, საქართველოში მხოლოდ ქართულ ენაზე უნდა წარმოებდეს მართლმსაჯულება, რადგან იგი უპირველესად კონსტიტუციური მოთხოვნაა, სახელმწიფო ენის დაცვის პრინციპია და მისი უარყოფა ყოველთვის დანაშაულის ტოლფასად უნდა შეფასდეს.

ხომ ფაქტია, რომ საქართველოს სსრ უმაღლეს სასამართლოშიც ახორციელებენ ქართულ მართლმსაჯულებას რუსი, თათარი, სომეხი თუ ოსი მოსამართლეები, მაგრამ ისინი მხოლოდ ქართულად წერენ მასალებს და ამ მხრივ არც ჰქონიათ როდისმე რაიმე პრეტენზია.

ერთი სიტყვით, საქართველოში მართლმსაჯულება უნდა ხორციელდებოდეს მხოლოდ ქართულ ენაზე. ეს უნდა იყოს უპირველესი ქვაკუთხედი ყველასათვის, ვინც მართლმსაჯულებას ემსახურება, სწორედ ამ ნიშნით უნდა შეირჩნენ მოსამართლეები მოახლოებული არჩევნების დროს. მართალია ეს იქნება ერთი წვეთი ჩვენი ბედგამწარებული საქართველოსათვის, მისი მომავლისათვის, მაგრამ მაინც ნიშანდობლივი და მისასალმებელი.

საქართველოს სსრ იუსტიციის სამინისტროს კოლეგიის ამასწინანდელ დადგენილებაში იყო კიდევ მინიშნებული ამ საკითხზე, რაც თავისთავად ღია სასიხარულოა. (მით უფრო, თუ იმასაც გაეხსენებთ, რომ ადრე, თვით კოლეგიის დადგენილებებსაც კი რუსულად ვიღებდით), მაგრამ მაინც არასაკმარისად გვეჩვენება. დღეს სწორედ იუსტიციის სამინისტრომ უნდა გადაწყვიტოს ჩვენს მიერ დაყენებული საკითხი ქმედითად, ეს მისი პირდაპირი მოვალეობაა. ინტერნაციონალიზმის პრინციპით მოსამართლეთა არჩევის დრო კარგახანია ისტორიას ჩაბარდა.

იქნებ ამ წერილის დაწერა ჩემთვის უხერხულიც იყოს, რადგან მე თვითონ მოსამართლე ვარ, მაგრამ ამდენმა „უხერხულობამ“ და სხვათა განწყვნების შიშმა რა დღეშიც ჩავგავდო, ყველას კარგად მოეხსენება. მე კი მგონია, რომ ჩემს მოდგმას ამ მხრივაც ძალიან უჭირს, ამიტომ „ჩინიანმაც“ და „უჩინომაც“, რიგითმაც და თანამდებობის პირმაც ერის სატკივარი უნდა გაეხადოთ ცხოვრების უპირველეს საზრუნავად.

ერთ პატარა მაგალითსაც მოვიყვან: მცხეთის სახალხო სასამართლო ქსნის ორ შრომა-გასწორების კოლონიას ემსახურება. როგორც წესი, კოლონიებიდან საქმეები და წარდგინებები ყოველთვის მხოლოდ რუსულ ენაზე შემოდის. 1989 წლის მარტიდან კი ქართული შრიფტით დაწერილი საქმეები მოდის. დიახ, ორი შრომა-გასწორების კოლონია ქართულ წარმოებაზე გადავიდა. მართალია, ეს წვეთია ზღვაში, მაგრამ ყველამ რომ თითო წვეთი სასარგებლო საქმე ვაკეთოთ ჩვენი გამწარებული ერისათვის, ალბათ ქვეყანას სასიკეთოდ წაადგება.

მეღმა ზაფროძე,

მცხეთის რაიონის სახალხო მოსამართლე.

ბიოგრაფიული მონაწილეობა

თინათინ წერეთელი

მესამე თავი

მეცნიერული კვლევის მეთოდია

1. თ. წერეთლის მეცნიერული ინტერესების სფერო სამართლის მეცნიერების სამ მთავარ დარგს მოიცავდა — სამართლის თეორიას, სამოქალაქო სამართალსა და სისხლის სამართალს.

მართალია, თ. წერეთლის გამოკვლევები მიძღვნილია უშუალოდ სისხლის სამართლის პრობლემებისადმი, მაგრამ მათი განხილვა ორგანულად დაკავშირებულია სამართლის თეორიასა და სამოქალაქო სამართლის საკვანძო საკითხებთან¹. საფუძვლიან ცოდნას ამჟღავნებდა იგი აგრეთვე ფილოსოფიასა და ფსიქოლოგიაში. თ. წერეთლის ერთ-ერთი პირველი ნაშრომის შესახებ ცნობილი ფილოსოფოსი კ. ბაქრაძე წერდა: „ასეთი ნაშრომის ავტორი დასახული ამოცანის გადაწყვეტისათვის თავისუფლად უნდა ვერკვეოდეს ფილოსოფიურ, კერძოდ, მრავალრიცხოვან თეორიულ-შემეცნებით მიმართულებებში. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ავტორი თავისი ამოცანის სიმალღებე აღმოჩნდა: სოლიდურმა ფილოსოფი-

ურმა განათლებამ, კრიტიკული ანალიზის უნარმა და აზროვნების მკაცრმა თანამიმდევრობამ შესაძლებლობა მისცა თ. წერეთელს შეექმნა კარგი, ფილოსოფიური მხრივ დასაბუთებული ნაშრომი“. საერთოდ კი, თ. წერეთელს ემარჯვებოდა საკვლევი პრობლემის სხვადასხვა ასპექტში განხილვა და ნათელი ჩვენება იმისა, თუ რამდენად ნაყოფიერია სამართლის მეცნიერების თანამშრომლობა მეცნიერების სხვა დარგებთან.

თ. წერეთლის ბუნებრივი ნიჭი, ძლიერი ნებისყოფა, ლოგიკური აზროვნებისა და საკითხის არსში ჩაწვდომის უნარი, ფართო განსწავლულობა განაპირობებდა მის მეცნიერულ გამბედაობას. იგი სულაც არ ერიდებოდა პრობლემის სირთულეს, პირიქით, ასეთი სირთულე უფრო იზიდავდა. ამავე დროს, თ. წერეთელი მეტად ფრთხილი და უადრესად მომთხოვნი იყო საკუთარი თავისადმი. იგი ნაშრომს საკვლევი პრობლემის მხოლოდ ღრმად და ყოველმხრივი შესწავლის შემდეგ აქვეყ-

¹ თ. წერეთელი სამოქალაქო სამართლის კურსს კითხულობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე. ისიც ნიშანდობლივია, რომ თ. წერეთელი იყო ლიტერატურული ოპონენტი სამართლის თეორიასა (პროფ. გ. ინჭიკიძე) და სამოქალაქო სამართალში (პროფ. ს. ჯორბენაძე) სადოქტორო ხარისხების მოსაპოვებლად წარდგენილ დისერტაციებზე.

ნებდა. თ. წერეთელი იმ მეცნიერთა რიცხვს ეკუთვნოდა, რომლებიც გამოიჩინეს არა ნაშრომთა რაოდენობითა თუ მოცულობით, არამედ პრობლემის შემოქმედებითი გადაწყვეტით.

თ. წერეთელს ღრმად ქონდა შეგნებული ის გარემოება, რომ სწავლული იურისტი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ თეორეტიკოსი, რომლისთვისაც განყენებულ ლოგიკურ კონსტრუქციებს თავისთავადი ღირებულება აქვთ. იურიდიულ კონსტრუქციებს მხოლოდ მაშინ აქვთ აზრი და მნიშვნელობა, როცა ისინი მკიდროდ არიან დაკავშირებულინი ცხოვრებასთან, სოციალურ პრაქტიკასთან. თ. წერეთელი აქტიურად მონაწილეობდა უმნიშვნელოვანესი საკანონმდებლო აქტების პროექტების მომზადებასა და განხილვაში. საქართველოს სსრ 1960 წ. სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტის მომზადებასთან დაკავშირებით თ. წერეთელმა რამდენიმე ნაშრომი მიუძღვნა იმ ინსტიტუტების განხილვას, რომელთა მოწესრიგების შესახებ სწავლული იურისტები სრულიად განსხვავებულ თვალსაზრისს იცავდნენ. მისი მონაწილეობითა და ხელმძღვანელობით 1976 წელს გამოიცა რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის ზოგადი ნაწილის კომენტარები², ხოლო 1980 წელს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის განსაკუთრებული ნაწილის მესამე თავის (დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ) სამეცნიერო პრაქტიკული კომენტარი³.

დაბოლოს, თ. წერეთელი თავის გამოკვლევებში ითვალისწინებდა ეთიკურ მომენტს და ცდილობდა ისე ჩამოეყა-

ლიბებინა მეცნიერული დებულებები, რომ ნათლად წარმოეჩინა ზნეობრივი ასპექტები.

2. მეცნიერული მუშაობის მეთოდის სწორად შერჩევა ბევრად განსაზღვრავს სწავლულის შემოქმედებით წარმატებებს. ამ მეთოდის გამოკვლევა კი შეუძლებელია მხოლოდ გამოქვეყნებული ნაშრომების საფუძველზე. მეცნიერის შემოქმედებითი ლაბორატორია ხელმოუწვდომელია მკითხველისათვის. ამ შემთხვევაში უსათუოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ პირის დაკვირვებებსა და შთაბეჭდილებებს, რომელიც ამ ლაბორატორიის უშუალო მხილველი და მეთვალყურე იყო. ჩვენდა საბედნიეროდ, ასეთი პირი არსებობდა. ეს იყო თ. წერეთლის მეუღლე ვ. მაყაშვილი. თანაც ვ. მაყაშვილი სწორედ იმ დარგში მუშაობდა, რომელსაც მთელი სიცოცხლე შესწირა თ. წერეთელმა. ამიტომ მე ვთხოვე ვ. მაყაშვილს მისეული შთაბეჭდილებები მოეთხრო. სხვათაშორის, შემდგომში მან ამის შესახებ წერილი გამოაქვეყნა⁴.

თ. წერეთელს ყოველთვის იზიდავდა ყველაზე ზოგადი, ძირითადი პრობლემები, რომლებიც ხანგრძლივი ისტორიით გამოირჩეოდნენ. ამიტომ მისთვის ლიტერატურული წყაროების შესწავლა პრობლემის დამუშავების საწყისი და თანაც მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო. მას აუცილებლად მიაჩნდა დეტალურად, ღრმად, შეძლებისდაგვარად ამომჭურავი სისრულით შეესწავლა საბჭოური და რევოლუციამდელი ლიტერატურა, აგრეთვე უცხოური წყაროები. თ. წერეთელი ხშირად თარგმნიდა უც-

2 იხ.: საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კომენტარები (ნაწილი პირველი, ავტორები: ა. გაბიანი, ვ. მაყაშვილი, გ. ტყეშელიძე, თ. წერეთელი, თ. შავგულიძე. რედაქტორები: თ. წერეთელი, გ. ტყეშელიძე. თბილისი, 1976 წ.

3 იხ.: ვ. მაყაშვილი, მ. მაჭავარიანი, თ. წერეთელი, თ. შავგულიძე. დანაშაული პიროვნების წინააღმდეგ (სამეცნიერო-პრაქტიკული კომენტარი, თბილისი, 1980).

4 იხ.: მაკაშვილი ვ. გ., Несколько слов о Тинатин, «Уголовно-правовые исследования», Сборник, посвященный 80-летию со дня рождения Т. В. Церетели, Тбилиси, 1987, с. 143.

ხოელ ავტორთა ყველაზე მნიშვნელოვან ნაწარმოებებს.

თ. წერეთელს საერთოდ მეტად იზიდავდა რუსულიდან ქართულად ან უცხოურ ენებზე, კერძოდ გერმანულ და ფრანგულ ენებზე გამოქვეყნებული ნაშრომების რუსულ ან ქართულ ენებზე თარგმნა. თარგმნიდა ლალად და თავისუფლად. ზოგიერთი მისი თარგმანი გამოქვეყნებულია კიდევ. 1931 წელს ქართულ ენაზე გამოქვეყნდა მის მიერ რუსულიდან თარგმნილი ე. პაშუკანისის წიგნი „სამართლის ზოგადი თეორია და მარქსიზმი“. 30-იან და 40-იან წლებში ქართულად გამოიცა თ. წერეთლის მიერ ასევე რუსულიდან თარგმნილი სამოქალაქო სამართლის სახელმძღვანელოები. დროის მოგების მიზნით ხშირად კარნახობდა სახელდახელოდ, წინასწარ მოუშზადებლად. ბევრს თარგმნიდა გერმანულიდან, რადგან გერმანელი სწავლულები გამოირჩევიან თეორიულ და დოგმატიკურ იურისპრუდენციასში. შედარებით უფრო იშვიათად თარგმნიდა ფრანგულიდან. ამ ენაზე მას შეეძლო თავისუფლად ესაუბრა.

პრობლემის დამუშავებისას თ. წერეთელი ჩვეულებრივად თარგმნიდა მთელ მონოგრაფიებს, ხოლო ზოგჯერ ცალკეულ პარაგრაფებს და ა. შ. იგი იშვიათად ამოწერდა ცალკეულ დებულებას. რასაკვირველია, ასეთი თარგმანები ხელს უწყობდა არა მარტო დეტალურად წარმოედგინა პრობლემა, არამედ იმავდროულად სტიმულს აძლევდა მის კრიტიკულ-შემოქმედებით აზროვნებას, საკუთარი შეხედულებების ჩამოყალიბებას. ასეთი მუშაობის შედეგად თ. წერეთლის არქივში დიდი რაოდენობით დაგროვდა უცხოელ კრიმინალისტთა ნაშრომების თარგმანები. ეს მასალები ამჟამად საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მისეულ ფონდშია დაცული.

ლიტერატურული წყაროების დამუშავების შემდეგ თ. წერეთელი საძიებელ საკითხს ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური თვალსაზრისებით სწავლობდა. პარალელურად ამუშავებდა უპირატესად გამოქვეყნებულ სასამართლო პრაქტიკას. ეს კი მას შესაძლებლობას აძლევდა გამოერკვია ის სიძნელებები, რომლებსაც ამა თუ იმ საკითხის გადაწყვეტისას განიცდიდა სასამართლო პრაქტიკა. გარდა ამისა, სასამართლო პრაქტიკის შესწავლის საფუძველზე თ. წერეთლის წინაშე წამოიკრებოდა სრულიად ახალი საკითხები, რომლებიც თეორიულ გააზრებასა და დასაბუთებას მოითხოვდნენ. ამით მთავრდებოდა მეცნიერული კვლევადიების პირველი ეტაპი.

რაკი ცოდნით შეიარაღდებოდა და ღრმად ჩაწვდებოდა პრობლემის არსს, თ. წერეთელი იწყებდა თავად ნაშრომის წერას. უკვე პირველსავე ეტაპზე ჩამოყალიბებული იდეები ხშირად ქმნიდა საძიებელი საკითხების თავისებურად გააზრების პერსპექტივას. რასაკვირველია, ნაშრომის წერის პროცესში ბევრი რამ იცვლებოდა, ზოგჯერ არსებითადაც კი, წარმოიშობოდა ახალი იდეები. წერდა ძალიან თავისუფლად, სწრაფად, ამბობდა, რომ მთვარია წერა დაიწყოს და შემდეგ საქმე აეწყობაო. ხშირად ცვლიდა დაწერილს, ადვილად შეეღეოდა მას, თუ მიიჩნევდა, რომ შეეძლო ლოგიკურად, უფრო სრულყოფილად გადმოეცა თავისი აზრები. თ. წერეთელი დიდად ზრუნავდა ნაშრომის სტილზე, შესანიშნავად ფლობდა წერის უნარს. წერდა მარტივად, ყოველგვარი შელამაზების გარეშე. მის მიერ დაწერილი არასდროს არ მოითხოვდა მნიშვნელოვან რედაქციულ ჩასწორებებს.

როდესაც თ. წერეთლისათვის დამახასიათებელ კვლევა-ძიების თავისებურებას ვახასიათებთ, უსათუოდ სათვალავში უნდა ვიქონიოთ ერთი უაღრე-



სად მნიშვნელოვანი გარემოება: საქმე ეხება თ. წერეთლისა და ვ. მაყაშვილის შემოქმედებით თანამშრომლობას. ეს თანამშრომლობა ნახევარ საუკუნეზე მეტხანს გაგრძელდა. უპირველეს ყოვლისა, მათი შემოქმედებითი თანამეგობრობა გასაოცრად მტკიცე იყო. რა ნაშრომზეც არ უნდა ემუშავა თითოეულს, მეორე უსათუოდ რაიმე ფორმით მონაწილეობდა მის შექმნაში, თანაც ასეთი ერთობლივი მონაწილეობის ინტენსიობის ხასიათი და ფორმები სხვადასხვა იყო. ზოგჯერ ისინი ერთობლივად ამუშავებდნენ რაიმე საკითხს და შემდეგ თანავტორებად გვევლინებოდნენ. ასეთ შემთხვევაში ისინი საკითხს დაანაწილებდნენ და თითოეული დამოუკიდებლად მუშაობდა. შემდეგ ამ ნაწილებს ერთიან ნაშრომად აერთიანებდნენ. მართალია, სტილი მათ განსხვავებული ქონდათ, არც ლიტერატურული გემოვნება ქონდათ ერთნაირი, მაგრამ დავის, ურთიერთდათმობისა და შეთანხმების შემდეგ იქმნებოდა საბოლოო ტექსტი, რომელიც ცოტად თუ ბევრად აკმაყოფილებდა ორთავეს როგორც შინაარსის ისე ფორმის მხრივ. მათი თანამშრომლობა სხვა შემთხვევაში იმით გამოიხატებოდა, რომ თავდაპირველად სტატიას ერთ-ერთი მოხაზავდა, ხოლო შემდეგ მეორე შეუდგებოდა მის დახვეწასა და დაზუსტებას. ამის შემდეგ კი ისინი ერთად ჩამოაყალიბებდნენ ნაშრომის საბოლოო რედაქციას.

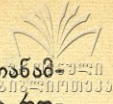
თ. წერეთლისა და ვ. მაყაშვილის ერთობლივ მეცნიერულ მუშაობას, ყველა შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა ისინი თანავტორები იყვნენ თუ დამოუკიდებელი ავტორები, ახასიათებდა გასაკეთებლის წინასწარ განხილვა, ურთიერთკონტროლი ნაშრომის დაწერის პროცესში.

თუ ისინი მონაწილეობდნენ რაიმე დიდსა და ხანგრძლივ ღონისძიებაში, მაშინ მათი თანამშრომლობა უფრო

რთულ ხასიათს ღებულობდა. ეს მუშაობა ნათელვყოთ საქართველოს სსრ 1960 წ. სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტის შემუშავებელ კომისიაში მათი მონაწილეობის მაგალითზე.

ხსენებულ კომისიაში სწავლულთაგან: მხოლოდ თ. წერეთელი და ვ. მაყაშვილი მონაწილეობდნენ. ბუნებრივია, ამის გამო ისინი მიისწრაფოდნენ დასაბუთებული სიახლენი შეეტანათ პროექტში. თ. წერეთელს, ვ. მაყაშვილსა და კომისიის დანარჩენს წვერებს შორის კარგი, საქმიანი ურთიერთობა დამყარდა. მათ შეძლეს კოდექსის პროექტში მრავალი, ფეორიული და პრაქტიკული თვალსაზრისით დასაბუთებული ნორმების შეტანა.

თ. წერეთლისა და ვ. მაყაშვილის მონაწილეობის ხარისხი და აქტიურობა სხვადასხვა იყო პროექტზე მუშაობისას. დიდი დატვირთვის გამო თ. წერეთელმა დასაწყისში ვერ შესძლო ინტენსიურად ემუშავა პროექტზე, ამიტომ თავდაპირველად მუხლების პროექტებს ადგენდა ვ. მაყაშვილი, რის შესახებაც საქმის კურსში შეეყავდა თ. წერეთელი. კომისიის სხდომაზე ისინი ჩვეულებრივად საერთო პოზიციას იცავდნენ, ერთი ორი გამონაკლისის გარდა, როდესაც მათი შეხედულებები განსხვავებული იყო. ასევე სოლიდარულად გამოვიდნენ ისინი 1959 წელს კონფერენციაზე, რომელიც თბილისში გაიმართა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკების სხვადასხვა კოდექსების პროექტების განხილვას მიეძღვნა. განსაკუთრებით ცხარე დებატები გაიმართა სისხლის სამართლის სექციაში, სადაც ძირითადი მომხსენებლები იყვნენ თ. წერეთელი და ვ. მაყაშვილი. კონფერენციის საორგანიზაციო კომიტეტის თავმჯდომარემ თ. წერეთელმა, შეაჯამა გაწეული მუშაობის შედეგები. ამ მომენტიდან თ. წერეთლის როლი კიდევ უფრო ამალდა. იგი რამდენჯერმე გაემგზავრა მოსკოვში, სადაც



სსრ კავშირის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის მიერ შექმნილ კომისიაში ასაბუთებდა რესპუბლიკის კოდექსის პროექტში შეტანილ ნოველებს. აქ ვ. მაყაშვილის როლი შედარებით უფრო პასიური იყო და უპირატესად გამოიხატებოდა ახალი არგუმენტების გამოჩენაში.

ეს მაგალითი კარგად გვიჩვენებს, თუ როგორ ღებულობდა თ. წერეთლისა და

ვ. მაყაშვილის შემოქმედებით თანამშრომლობა სხვადასხვა ფორმას და როგორ ნაწილდებოდა ფუნქციები ერთ და იგივე პრობლემის ფარგლებში. მაგრამ ყველა შემთხვევაში უცვლელი იყო ერთი მომენტი — ისინი ყველა საკითხს ერთობლივად განიხილავდნენ, ერთმანეთს მხარს უჭერდნენ როგორც ინტელექტუალურად ისე მორალურად.

(გაგრძელება შემდეგ ნომერში).

ს. ა. აბაშიძე
რედაქტორი

ხსენება

მადლიერების ბრძანებით

წელიწადნახევარი გავიდა იმ ავადმოსაგონარი დღიდან, როცა სრულიად მოულოდნელად, 57 წლის სასაკში, გარდაიცვალა გალის რაიონის სახალხო სასამართლოს თავმჯდომარე რუბენ დორთეს ძე სიჭინავა. აქაური მშრომელები, სრულიად საქართველოს იურიდიული საზოგადოებრიობა, დღესაც მადლიერების გრძნობით იგონებენ გულისხმიერი, თავმდაბალი, თემიდას ერთგული მსახურისა და პროფესიონალი იურისტის, ბატონ რუბენის ნათელით მოსილ სახელს...

საშუალო სკოლა მშობლიურ გალში დაამთავრა. სწავლას მოწყურებული ჭაბუკი თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ურიდიულ ფაკულტეტზე აგრძელებს მეცნიერების დაუფლებას. ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში გამოიჩინა თავი როგორც ბეჯითმა, უნარიანმა და აქტიურმა ახალგაზრდამ. დიპლომი მიიღო თუ არა უწყობანოდ რაიონს მიაშურა.

30 წლის იყო ბატონი რუბენი, როცა რაიონის პროკურორობა ანდეს. აქ მთელი სისრულით გამოვლინდა მისი ერულიცია, პროფესიული ოსტატობა და ადამიანური თვისებები, ამიტომ იყო, რომ შემდეგ იგი რაიონის მშრომელებმა სახალხო სასამართლოს თავმჯდომარედ აირჩიეს. 15 წელიწადი იმუშავა ამ თანამდებობაზე. ამ ხნის მანძილზე ერთგულად ემსახურებოდა მართლმსაჯულებას. მას ყველა პატივს სცემდა როგორც პატიოსან, კაცთმოყვარესა და შემართულ პიროვნებას. რ. სიჭინავამ დიდი წვლილი შეიტანა რაიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებას ამოცანათა რეალიზაციის საქმეში.

სამართალდამცავ ორგანოებში ხანგრძლივი და ნაყოფიერი მუშაობისათვის მინიჭებული ჰქონდა აფხაზეთის ასსრ დამსახურებული იურისტის წოდება, დაჯილდოებული იყო მედლებით.

ადრე, ძალიან ადრე წავიდა ჩვენგან ღირსეული პიროვნება. მისი სახელი დაუვიწყარი იქნება მათთვის, ვინც მას იცნობდა, ვისაც მასთან ურთიერთობისა და მუშაობის ბედნიერება განუცდია.

ჟოკი ნარმაია.

რამდენიმე თვეა სასულეთის ნათელი გზით გავაცილეთ ცნობილი ეთნოგრაფი და საზოგადო მოღვაწე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი **ალექსი რობაქიძე**.

დიდი გულსიტკვილით გამოეთხოვა ბატონ ალექსის ეროვნული ტრადიციების ცენტრის კოლექტივი და მასთან არსებული „ქართული ხალხური სამართლის“ შემსწავლელი იურისტ-ეთნოგრაფთა ჯგუფი, რომლებიც მოკრძალებით ხრიან თავს მისი საუკუნო განსასვენებლის წინ.

ალექსი რობაქიძე ბრძანდებოდა იმ სამეცნიერო უჯრედის ხელმძღვანელი, რომელმაც ე. წ. „მავენ ტრადიციების“ წინააღმდეგ „საბრძოლველად“ გადასროლილი მახვილი შებრუნებულად იპყრა და ჩხვლეტისა თუ ძიძგნის ნაცვლად, ფართო მეცნიერული პროგრამა დასაბა ეროვნული ტრადიციების, მათი გენეზისის, ტრანსფორმაციის მიზეზებისა და დაცვის საიმედო მექანიზმის შესაქმნელად.

ეს ლიტონი სიტყვები როდია: თქმულის დასტურად ყველას შეუძლია იხილოს ათეულობით პირველხარისხოვანი წიგნები „თანამედროვეობა და ტრადიციის“ სერიით გამოცემული.

ბატონი ალექსი ბრძანდებოდა პირველთაგანი, რომელიც ისე ელაციცებოდა და იცავდა ეროვნულ წეს-ჩვეულებებსა და ტრადიციებს, როგორც მთელი საქართველო — მშობლიურ ენას.

ცუდ დროს უმუხთლა არსთაგანმრიგემ — როცა ირიყრაჟა და ახალი გადასახედიდან ამობრწყინდა ქართველი კაცის იერსახის განმსაზღვრელი ეროვნული ტრადიციების კვლევის პერსპექტივები, როცა დადგა პრაქტიკულად იმის კეთების დრო, თუ როგორ დაედოს ისინი საფუძვლად ქართველთა განწმენდილ ზნეობას და სხვა სოციალურ ნორმებს.

განუსაზღვრელი იყო ძვირფასი მასწავლებლის ამაგი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში „ქართული ხალხური სამართლის“ შემსწავლელი სამეცნიერო უჯრედის შექმნაში. სწორედ მან დაუსახა მიზნად აქ თავმოყრილ იურისტ-ეთნოგრაფებს, ჯერ კიდევ ხალხში გაბნეული უნიკალური მასალის შეკრება-შესწავლის საშურობა. იგი იმთავითვე იზიარებდა იმის შესაძლებლობას, რომ ქართველი კაცის სამართლებრივი ნააზრევი პირველხარისხოვან სამართლის წყაროდ შეიძლებოდა გამოდგომოდა დამოუკიდებლობის გზაზე შემდგარ საქართველოს კანონშემოქმედებას. ასევე სწორუპოვარ მასალას მიაწოდებდა შედარებით იურისპრუდენციას მსოფლიოს მასშტაბით.

ეთნოგრაფიული მეცნიერების ორი თაობის მიჯნაზე მდგომი, სხვათაგან განსხვავებული, ღრმად ერუდირებული და ფართო დიაპაზონის მკვლევარი იმ დროს გამოეცალა ღვიძლ საქმეს, როცა მოციქულის თქმისამებრ: „სამკალი ფრიად არს, ხოლო მუშაქნი მცირედ“.

ძვირფასო მოძღვარო! სასულეთისაკენ გზანათელით მიმავალს, გვინდა ფიცივით დაგადგნოთ: ტრადიციების ცენტრი და მასთან არსებული „ქართული ხალხური სამართლის“ შემსწავლელი უჯრედი, კვლავაც ივლის თქვენს მიერ გაწალდილი გზით. თქვენს ნაღვაწს არასოდეს დაემუქრება ეროზიის საფრთხე.

«САХЕЛМЦИПО ДА САМАРТАЛИ» («Государство и право») (на грузинском языке). Ежемесячный научно-практический журнал Союза юристов ГССР.

**Адрес редакции: Тбилиси, пр. Давида Агмашенебели, 103, тел.: 95-88-49; 95-58-87.
ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ.**

**Ордена Трудового Красного Знамени типография издательства ЦК КП Грузии,
Тбилиси, ул. Ленина, 14.**

625759

წილი 60 კპპ.

ინფორმაცია 76185

